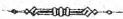

ივერია

1884

№ IV, აპრილი

თბილისი.

ექვთიმე სულაძის სტამბა.

1884

შინაარსი:

- I. ლელია (რომანი) ყოჩა-ზანდისა თარგ. გნ. ნ.
ერისთავისაგან 3
- II. ასეა და რა ექნა? (ლექსი) ჭ-ისი 56
- III. საქართველოს მეფის-ძე რადამისტ —მეფე სომხე-
თისა და ტრაგედია კრებილიონისა 58
- IV. პედაგოგიური მოსაზრებანი («ნობათი» № №
II და III) მ. ნასიმისა 68
- V. ქართველთა ძველი ცხოვრების კვალი წმ. ქვე-
ყანაში და სინაის მთაზე (სიტყვა თქმული ზრო-
ბესორის ა. ა. წაგარეჯის მიერ ზაფესტინის სა-
ზოგადოების სხდომაზე 30 დეკ. 1883 წ. 91
- VI შინაური მიმოხილვის მაგიერი 106
- VII. ღამატება: მასალა ისტორიისათვის. შემოკლე-
ბითი აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თა-
ვადთა და აზნაურთა გვარებისა.
- VIII ბანცხადება (უდაზუდ).

—

ამ ნომრისთვის აწეობილი და სრულიად დამზადებული
 ზოგმა მ. ფაშელისა, სახელად «პოეტი და ჩვენება» კერ
 დაიბეჭდა ესლა და კერც შემდეგ დაიბეჭდება რედ.

ივერია

საპოლიტიკო და სალიტერატურო
ჟურნალი

წელიწადი მეორე

№ IV

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ღორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1884

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 18 Апрѣля 1884 г.

ქორე-ზანდისა.

მიტხარით ლელავ, რა ხარო თქვენ?.. რად არის ასეთი მტანჯავი თქვენი სიუვარული? რაღა ხარო იღუმალებით სავსენი და არა გვეხარო სხვას? მაგ სილამაზესთან, მაგ მიმზიდველ-ბასთან, რისთვის გვიქადაგებო ურწმუნოებას, უარ-ყოფის მომ-ღერებას და უარ-ჭყოფით თვით სიუვარულსაც?

მე მეშინიან თქვენი, ლელავ. თქვენ თითქმის გარტობო ჩემი მწუხარება, ჩემი აღშოფოტება. შემობრალეთ!

გუშინ, როდესაც ჩვენ მთა-მთა მოკდიოდით, მეჩვენეთ ამადლებული და მიუწდომელი, ისე რომ მსურდა დამეჩენა, და მეკონა თქვენის ნათესავისათვის. მაგრამ როდესაც ზარის დარქვის ხმაზედ გთხოვეთ შევსულიყავით ეკლესიაში, საღამოს ღოცვის მოსასმენელად—თქვენ შეიჭმუნეთ წარბები და გამოძევეთ გულ-გრძელის დიმილით და ზიზღით. რატომ არ მოიხარეთ მუხლი სხვებსავით და არ ილოცეთ? რისთვის გძულთ ჩვენი საწმუნოების წესი? ნუ თუ არა გწამთ თვით დმერთიც? იმისთანა მხარეს ხომ არ დაბადებულხართ, სადაც თაყვანს სცემენ ბოროტ სულსა?

ის წმინდა ალაგი, აღსაესე სურნელოვნებით და მელ-
დიის სიმები სრულად იმყოფება ჩემ არსებას. როდესაც იმ
მშვენიერმა შავად მისილმა ირლანდიის მღვდელმა, თავის
გრძელ ხავერდის შესამოსლით წინააღმდეგ ჩამოსდგა ჩამდენიმე
ნაბიჯი საკურთხეველიდან, და წარმოსთქვა მადლის და საგონო-
ბედის ხმით სიტყვა: Adoremus!—მე უნებურად დავეშვი
მუსულზე და დავიხარე თავი.

მაგრამ თქვენ, მხოლოდ თქვენ იდეით ფეხზე ზირქვე
დამხობილ ხალხში და ცივად უცქეროდით მღვდელსაც და ზი-
რებასაც, არად იმოქმედა თქვენზედ სამღვთო სიტყვებმა! უნ-
და გი გამოგისტედე, რომ არასოდეს არ მინახევნათ ისე მშვე-
ნიერი, როგორც იმ წამს: თქვენ იყავით ფერ-მკრთალი, რო-
გორც მარმარილოს ნაკვეთი და თვალები მოჭურუსებულის
ცეცხლით გიბრწყინვიდათ! რაზედ ფიქრობდით იმ დროს
თქვენ?

იმ წამს, როდესაც მღვდელმა ჩვენ თავზე აღმადგლა სიმ-
ვლოცო ცხოვნებისა და დავინახათ თქვენ თავის წინაშე, მე მე-
ჩვენა, რომ თქვენს შეურყეველ შესვლელობას იმისმა მრისხანე
შემოხედვამ ვერ გაუძლო. შევნიშნე, რომ ფერმა გადაჭკრა, და
იმის ხელში შეთრთოლდა ბრძიმ-ფეშხუმი და სმა წაერთვა.
ეს ჩემის გონების ოცნება იყო, თუ მართლა მღვთის მსახური
მრისხანებისაგან გააყრუოლა, როდესაც დაინახა თქვენში ატრე-
თი გულ-გრილობა სარწმუნოებისადმი?...

* *

რაში გვეითებათ ყველა ეს ჩემო ზოეტო? რად გინდათ
იცოდეთ, რომელ მხარეს დაგებადებულვარ? სულ ერთი არ არის?
განა თქვენ რაღა მნიშვნელობას აძლევთ იმას, ჩვენ დაბადების
უამს მზე ზირ-და-ზირ დაგვცქეროდა, თუ აღმაცრის? საერთოდ,

ძრთელი ქვეყანა ძალიან დაშორებულია მზესა; ის ისეთი ცი-
კია, ძვრთალი და ვიწრო! დამიჯერეთ არც ერთის ცხორებაში
საიდუმლო და გამოსაცნობი არა იშორება-რა. მე და თქვენ თა-
ნასწორად სუსტნი და არა სრულნი ვართ, თანასწორად გვეუ-
რიან რაღაც ბედნიერება, რომლის სასულიც არც ერთმა არ ვი-
ცით—ამაში კი ჩვენ ერთმანერთს ვეთანხმებით. თქვენ გიგვირთ
რომ მე არ ვლაცულობ? აბა რაზედ უნდა ვილაცო? რა გოსო-
ვო ღმერთსა? მე კერავინ კერას მომცემს, თუ არ ისევ ჩემი
თავი.

თქვენ მკითხავთ, ბოროტ სულს სომ არა ვსცემ თავყანს?
მაშ ნულარ ჩამაცვიდებით მოსაწყენის კითხვებით, სტენიო; ნუ
ცდილობთ ჩემს გამოცნობას, ამისათვის, რომ ჩემში არა არის-
რა გამოსაცნობი.

* * *

ლეღია, თუ მე არ მიეყარდეთ თქვენ აღტაცებით, თუ მე
არა გვრძნობდე, რომ თქვენ გვეუთენით მთლად ჩემის არსე-
ბობით, მე ვერ გაგებდავდი თქვენ გამოკითხვას.

მარტო მე არა ვარ თქვენ წინაშე ჩავარდნილი საგანე-
ბელში. ვინც თქვენ გიუერებთ, არც ერთმა არ იცის როგორ
მოგექცნენ: განგირისხდნენ თუ განცვიფრდნენ, მიგიღონ თუ
დაგშორდნენ. მაგრამ იმათთვის ეს საგანი არ შეადგენს სი-
ცოცხლისა და სიკვდილის საგანს. მხოლოდ მე მაქვს უფლება
გამოვიძიო, რა სართ და ვინა სართ, იმიტომ რომ თქვენ შე-
იზუარით ჩემი სულიც და სიცოცხლეც.

მითხარით, შეგიძლიანთ თუ არა შეიყვაროთ თქვენ კაცი?
მე ესეც არ ვიცი—თქმისაც კი მეშინია—ვიტყვეულობ კიდევ.
ვინ არის ის ძრისხანე, დაღვრემილი კაცი, რომელიც

გამოცხადდება სოფელ ეგელგან, სადაც კი თქვენა ხართ? რა უნდა მას თქვენგან? დიდი ხნის მცნობია თქვენი? მე არ შემიძლიან დამშვიდებული ვყო, როდესაც მას ვხედავ; ის რომ მოგიასწავლებს, მე ურყოლა მომდის. თქვენ ამბობთ ეგ შეუწყნარებელი ზოეტიაო:—მართალია იმის განიყის შუბლს გინიის ბეჭედი აზის, მაგრამ იმაში არ იზოგება ის აღტაცება, ის აღფრთოვანება სუფისა, რომელიც ზოეტს განუშორებელად აქვს მიმადლებული. ეგ უფრო საიქიოდან გამოსულს ჭკავს და მე ვგონებ მაგის გვერდით სვლეს გაგარგამთ თქვენ უკანასკნელ ნაპერწკალს კაცთა სიყვარულისას.

მე არა მაქვს უფლება ვეჭვიანობდე თქვენზედ, ამისთვის აღარას გატყუოთ იმაზედ რასაც ვგრძნობ, როდესაც ვხედავ მაგ კაცს თქვენ გვერდით. თუ გეუბნება, რომ უყვარხართ მას —სტუფის! მაგას აღარ შეუძლიან სიყვარული, მაგაში აღარა სჩანს არც სიცოცხლე, არც ტრფიალება! ნეტა მართლა ვინც თვითონ ვერას გრძნობს, ვერას აგრძნობინებს სხვასაც? მას აქვთ რაც თქვენ შემოეყარდით, ეს საგანი შეადგენს სანუგეველს საგანს ჩემთვის. მე არ შემიძლიან დაგვრწმუნდე, რომ უგრძნობელს არსებას შეეძლოს თავის გაწეშვით მოჭფინოს მაგოდენი სიყვარული და ზოეზია! თქვენი გულიც რომ აგრე მკვდარი იყოს, როგორც მაგ კაცისაა, მაშინ უთუოდ თქვენზედაც ის გრძნობა მეჩნებოდა, რაც იმ კაცზე, ესე იგი დაშორებისა. გიცი, რომ თქვენ არ ეთანხმებით ჩემს შესედულებას; ზიარ-იქით, თქვენ თითქმის გიზიადმით იმ კაცთან დაუძალავი სიმშატია. მე გამხნევთ მზგავსებას გრძნობაში და თვით სახის გამოსატყულებასა, თქვენი ძმა სომ არ არის ეგა, ჯელიაკ? თუ ასეა, მაინც ჩემზე მეტათ თქვენი სიყვარული არ შეეძლება; მაშ მაგას რათ ენდობით ჩემზედ მეტად?

* *

«მე ვუხერხე თქვენს წიგნი იმ კაცს, რომელსაც აქ უწოდებენ ტრენმორსს;—ნამდვილი სახელი კი ამ კაცისა მხოლოდ მე ვიცი. თუმცა თქვენ გგონიათ, რომ ამისი გული მკვდარია გრძნობისათვის, მაგრამ თქვენს მწესარებას მან თანაუგრძნოდ და ნება მომცა გამეცნობა თქვენთან ამის ცხოვრების საიდუმლო. მაშინ უღარ იტყვიან, რომ მე არ გენდობოდეთ თქვენ, ამისთვის რომ ამისთანა საიდუმლოს მონდობა—სასუქარი არ არის.

დამღუპავ პირობათა შორის შეუდგა ტრენმორსი ცხოვრებას, ესე იგი იმისთანა დროს, რომელსაც მომეტებული ნაწილი საზოგადოების შესაშურებლად სთვლის. ეს დაიბადა სიმდიდრესა და განცხრომაში, როგორშიც ზოგიერთი ბატონის-შვილი არ იბადება სოფელში. მაშინ ამისი იყო არშიუი ერთის თავ-ქარიანის დედოფლისა, მისი დედა ემსახურებოდა თავის მეტოქეს, რომელსაც სტყუებდა ფულებს და რადგან ყველა ეს საზოგადოება და სიმდიდრე ამოჭრებოდა დიდს ტიტულს, საზოგადოება კი არა ჰქონდა, კიდევ შენატროდა მათ.

ტრენმორსმა ადრე და დაუბრკოლებლად დაიჭირა თავის ადგილი დიდს საზოგადოებაში; განუვითარებელი და გაბრწყინებული მისი სული საკუთარი იყო იმ დროიდანვე შთანერგილი სხვადასხვა უსომეხი მედიდური შესხდულობით. არა კითარი ცოდნა არ მისცეს მას ბოროტისა და კეთილის გასაჩივად. ასწავლეს მხოლოდ ფანტკა ფულებისა უსაგნო მედიდურობაზედ. შთანერგეს ყოველი ყაღბი მოთხოვნილება, რომელიც აუბედურებს მდიდრებს. მაგრამ თვით ამისთანა აღზრდასაც არ შეეძლო შეეცვალა მისი ბუნებითი თვისება და ვერ დასძალა გარეგნად სრულიად ამის ძაღოვანი ბუნება. ამხატრებლობის გრძნო-

ბა აჩის ძაღლის გამოჩენა, და ეს ძაღა აღმოფოთდა ამის ცხოვრების მდგომარეობით. ტრემორმა ვერ შეითვისა მონების ხილვა, მხოლოდ იმისთვის, რომ სმაგდა ყველა დამცირება. თუმცა ვერ აჩივდა ბოროტსა და კეთილს, მაინც ინსტიგტიურად აჩივდა თავს სიცრუეს და მსდალობას. მას შეეძლო ადვილად ესწავლა მზათ ნაშოკნი სიმდიდრის ფანტკა, მაგრამ ვერც კი წარმოედგინა თუ შეიძლება სელახლად შეგროვება ქონებისა უწმინდურის წყაროებიდან.

ტრენმორი დაიბადა დიდი და ძლიერი, როგორც ყოველი ძაღა, გაჩენილი საბრძოლველად. მშობლები და გამზრდელები თავის გაკლენით ცდილობდნენ დაემხოთ მასში ზნეობითი მხარე და შეთავსებინათ, რომ ყოველივე საგანი ცხოვრებისა მდგომარეობს ნივთიერ კეთილცხოვრებაში. გაუვითარეს ინსტიგტი დაუდგრომელი გარეულის მხეცისა; ამის გარდა ველარა შეიძლეს-რა, იმისთვის, რომ თვით პირუტყვიანი ბუნებაც კი კეთილშობილური იყო ამ ძლიერს ქმნილებაში. მოჭარბებული განცხრომა არ ასუსტებდა ტრენმორსა, არამედ უფრო და უფრო უძლიერებდა ვნებას. მხეცური გრძნობების დაკმაყოფილების შემდეგ, მოიცავდა მას გაუმძღარი წყურვილი უფრო უწმინდესის სისარულისა, რომლის სახელწოდება არც კი იცოდა. ყოველ განცხრომის შემდეგ, ის გრძნობდა სურვილის დაუკმაყოფილებით მრისხანებას, ჯ ამ მრისხანებას მოჭეულობდა თან უბოძო სეკდა. თითონაც ვერ მიხვედრილიყო მიზეზს, რისთვის მოსდიოდა თავლთ ცრემლები ღზინისა და ქეიფის დროს კეითნებოდა თავის თავს, რისგან არის, რომ არც ერთი ჩემი სურვილი არ მაკმაყოფილებს ქსრულიად, როდესაც ასეთი ძაღოვანი ვარ, გამბედავი და უმაწვილი, რატომ არც ერთი

თავ-მოსაწონი გამარჯვება არ შეავსებს ჩემს ფუქსავატ ცხოვრებასა?

სრულიად ვერ მისვდა, რა უნდა მას და ან რა შეუძლიან და ამიტომ წარმოდგენილი ქქონდა ვითომ ის შეეპყრო ბუდის საწერელს და ცრუ-მოწმუნეს სჯეროდა, რომ ბუდი და აწა თითონ, აგებს იმისთვის მომავალში მასეს.

ამის ცხოვრებას შეადგენდა: ჯიბითი, მეჯლიში, ნადირობა, ნამუს გაყიდულ ქაღალთა საზოგადოება და დაუცხრომელი ყვირილი და ღრანცელი. ამის უმაწილ სასეს ჯერ ბანალი არც კი გამოსხმდა ჰირსედ, რომ ამ გვარი გართობა მოსწეინდა. ქეიფსა და სიმღერას ვეღარ მოჭყავდა იგი გრძნობაში, არც ერთი გვარი ღვინო არ ამხიარულებდა ამას; ირმეზე ნადირობა არ აკმაყოფილებდა იმის სასტიკს ინსტიტუტს, ტრენმორმა დაანება თავი ძაღლების ცემას და მიჭყო სელი საყვარლების ცემას, რადგან რადაც ახალს კმაყოფილებას ჰპოებდა იმით ცრემლებსა და ყვირილში. რადუნათაც ჰირსეული თვისება დასძაღმდა, იმის და კვალად ღრნე ტვინისა უმცირდებოდა და ქრებოდა, უქმი ჰყუა ებრძოდა ბუნებით ძაღსა და ვერ პოულობდა გზა და კვალს გამოსასვლელად; გული ეტანჯებოდა და უკნესოდა სკვდით. ვის შეიყვარებდა ტრენმორი? მას გარს ესვია სულ-მდაბლნი და სვინიდის გამეფქლნი არსებანი, აღარ სჯეროდა იმას, რომ ქვეყანაზედ იზოკებიან კარგი კაცები. ღარიბნი სძულდა, რადგან შთაგონებული ქქონდა, რომ სიღარიბე ჰბადავს შერს, ხოლო ძაღსა მოკლებული შურთანობა ზიზღის ღირსად მიაჩნდა. მეცნიერება სძულდა, არ ესმოდა თუ რა კეთილი ნაყოფი მოაქვს და რაში მდგომარეობს იგი. სწავლულნი ებრალებოდა; იმათ განწირულ ცხოვრებას მიაწერდა უღონობას ანუ სიღარიბეს და უჭონლობას,

მაგრამ იმ სიმიდღრისადმი გატაცებულ თაყვანის-ცემის ჟამს, უცნობი განიღვიძა მისში სრულად სხვა გრძნობა; მდიდართა ცხოვრების სიმძულვარემ. მის გულში აღიმართა ძალიან სხვა-და-სხვა გვარი ბრძოლა, გაცოფებამდინ ანხსლობდა იმათ განცხრომის და სიმიდღრის ატმოსფერაზედ, რომელთ შორისაც თითონ სცხოვრებდა. ანტონოვსა და მებელსა, სტეხდა საჩუკებს, თანაგრძნობის ისროდა ფულებს და ქუჩის ტალახში რეკდა თავის საყვარლებს.

იმათ შორის იყო ერთი — სახელად მანტოვინა, რომელიც მან სხვას ამჯობინა იმისთვის, რომ ხანდისხან ამხსნედა იმ ღირსებას, რასაც თვითონ ძვირფასად რაცხავდა: გულ-წრფელობას. ერთხელ ქეიფობის დროს მანტოვინას შემოჰკრა და იმანაც ამოაძრო ტრენიმოვსავე ხანჯალი და მივარდა მოსაგლეჯად. ეს მოქმედება მოეწონა ტრენიმოვსა. იმან იფიქრა, რომ იმ ქალში იზოგება ძალა, და ძლიერი გულის-თქმა. ამ ფიქრმა ასე ახიამოვნა, თითქმის ახალი ქვეყნიერება თვალ-წინ გარდაეშალა. ზირველად იგრძნო სიმატის საღი ადამიანის სულისა სხვა ადამიანისადმი, მაგრამ ამ გრძნობამ მოლოდინს ერთს წამს გასტანა... უსიერებო და უფერო დიაცის სიტყვებმა მან შინვე განაქარვეს მოსიბეჯე და გაცოფებულმა ტრენიმოვმა მოგლეჯა გულიდამ მარგალიტის ყელსაბნამი და გასროსა ფეხ-ქვეშ. მანტოვინამ საბრალოდ შეჰკივლა და გადმოუშვა ცრემლები. ამ მცირედმა შემთხვევამ აღავსო სახეს ფიქრის სიანხსილსა: დედა-კაცმა არ იტირა, რომელსაც მას სცემეს და ფუქსავატი ნიგოთის დაკარგვისათვის კი იბანებოდა მწარე ცრემლებით. ტრენიმოვს აღარ ახსოვდა თავის თავი, წამოავლო მძიმე ბრალის დროფინკას და დაჰკრა რამდენჯერმე მანტოვინას, მან შეჰყვირა და დაეცა: ტრენიმოვმა კერც კი შენიშნა ესა. სტოლზედ

ორივ იდაჲვ დაჲრდნობილი, უაზროდ დაშტერებით ურჩქრდა ჩასაწყვავად მისულს სანთლებს, არ ესმოდა არც არეულობა, არც შეშინებული მეგობრების ყვირილი. ერთი საათის შემდეგ ის მოვიდა გონსა, ადგა და სისხლის გუბეში იგხი მოუსხლტა. მანტოვინა კიდეც გატანათ და ყველანი გაქცეულიყვნენ. ტრენ-მორი წაიყვანეს თავის სასახლიდან საზურობილეში, სადაც სრულის გულ-გრილობით მოისმინა თავის სიანხსლის შედეგი. — გინდოდით მოკვლა იმ დედა-კაცისა? ჭკითსა მსაჯულმა საქმის გარჩევის დროს. — დიად, მე მინდოდა იმის მოკვლა, უზასუსა მან. — სად არის თქვენი მოსარჩლე? არცა მყავს და არც მინდა. წაუგითხეს გარდაწყვეტილება, გაუყარეს ბოროტი, რომელსაც არც კი მიაჩნია ყურადღება. ბოლოს აიღო მადლა თავი და ცნობის მოყვარულობით გადსხდა მის დამცირების მატჩქრალ საზოგადოებას, მათ შორის დაინახა დედა-კაცი, რომელიც არ უგუდგა მასინ, რომელსაც მას შეეხრა მისი სატუსადო ტანთ-საცმელი. ოდესმე ამ ქალმა ტრენმორს შთააგონა ამ გვარ გაბუნილ ცნოვრებისთვის აჯ-დანებება და სხვა გვარ ცნოვრების მისწრაფებათა მოძებნა. მაგრამ მასინ ამ ქალმა შიშით და სიმუღვილით შეაჩნია მას ზურგი, თუმიც გაუჩვევლად ჭგრძნობდა ამ ქმნილების განუწყრთნელ დიდებას და ძალას.

— თქვენ აქა ხართ, ჯედავ? მითხრა იმან: — მანტოვინა კი არ მოვიდა! იმ პირუტყვმა, რომელსაც მე ვკვებამდა და გუ-აღუარსებდი, გამგზავნა კატორგაში ერთი წამის განცესლებისთვის, არც კი შევეცადე! — მანტოვინა მოკვდა, გუზასუსე მე: — თქვენ არ მოჭკალით? — ოჰ მართლა! სთქვა მან: — მე ხომ ისევ სისხლიანი მაქვს იგები. ამ სიტყვებზე მეს-ნაკრავსავით დაეცა ის იატაკზედ. დასდეს ურემზედ და წაიღეს.

ხუთი წლის შემდეგ, შემთხვევით შევხვდი მე მთებში, ზღვის ნახივას კაცსა, რომელიც პირველსავე ნახვად გერ კიცან, იმოდნათ იყო შეტყვლილი იმის სახის გამომეტყველებს, რომელიც დამშვიდებულიყო და დადინჯებულიყო. მოვიდა ჩემთან და დამელაპარაკა; მეჩუ თავის სახელი მითხრა. მე გაუწვდინე მას ხელი და დაესხედით ზღვის პირას ერთს კლდეზედ. დიდ-ხანს ვილაპარაკეთ და იმ წამიდან გგონოდა მე უღრმეს პატივის-ცემას იმ კაცისადმი, რომელსაც თქვენ იტყობთ ტრენმოვის სახელით.

* * *

მართლაც ეს საშინელი საიდუმლოა და მეც არ შემიძლიან პატივი არა ვსტე იმ კაცს, რომელსაც არ შეეშინდა ეგ საიდუმლო ჩემთვის მოენდო. მაშ სჩანს ღირსეულად მთვლით ეგვერ და თქვენც, ლეონავ? თუმცა ორივეს გმადლობთ, მაგრამ ტკბილი მაგ საიდუმლოსი მამამიშებს მე, და მაწუხებს. არ შემიძლიან გაუყრყოლებლად წარმოვიდგინო, რომ ეგ კაცი დღესაც გასთმევდათ ხელს, იმ ხელს, რომლის შესება არასოდეს გაბედვითაც კი არ გამიბუდნია. რას მოვიფიქრებდი, რომ თქვენ ჭიუხვით ჭმერე ვისი! მაგრამ საუბედუროდ ვხედავ რომ მაგისტვის თქვენ დახედ უმეტესი ხართ: თქვენის ნება-ყოფილობით გაუსდით მეგობარი, ნუგეშინის-მცემელი, სანდო პირი!... რასაკვირველია, ეს დიდებული და კეთილშობილურ ქვეყანას წარმოადგენს. მე თაყვანსა გცემთ მაგისტვის, ლეონავ. მაგრამ მე ვერ მივხვედრილვარ, როგორ გახდა და იტვირთა თქვენი მეგობრობა, მაშინ როდესაც უფრო პატივ-საცემი პირი, ცუდში შეუნიშნავნი და უღაქონი ცდილობენ თქვენ მეგობრობას! კატორენიკი, ხუნდების ხუთი წლის მთრეველი, ქუჩების და მამის მკვლელობით თანასწორად მყოფი, ბედაძის თქვენს გვერდით დგო-

მას და არ გაერთხმის თქვენს წინაშე ფეხის მტკრად! ოჰ, მე მძულს იგი!»

«განა ტრენმორი დამისახურებდა ჩემს მეგობრობას, თუ რომ არ მიეღო იგი იმას დამშვიდებით, როგორც თანასწორს თანასწორისაგან? ნაცვლად იმისა რომ ფეხის მტკრად ქნუელ-იუო ჩემ წინაშე, ტრენმორს აქვს ჩემზედ რწმუნება და იცის, რომ არავის მეგობრობას ისე არ ვაფასებ, როგორც იმი-სას!...

სტენიო! როგორ ბედავთ, თუ ამპარტაყენებით არა ხართ დაბრძალებულნი, თქვენის თავის მძლავ დაუენებას, მესისაგან შე-მერუელს, მაგრამ მაინც ფეხზე შემავრებულს კაცზე?

თქვენ აუგედრით მას დავრდომას და ზურგს აქცევთ სწო-რედ იმ წამს, როდესაც ის დანშვრეული და გასისხლიანებუ-ლი უფსკრულიდამ დაუხმარებლად ზევით მოცოცავს. საიდან გეტუობათ, რომ ქვეყნიერებაში ტრიალებთ! თქვენ თანა-უგრძნობთ ყოველ იმის უაზრო ცრუ-მოწმუნებას, ვიწრო შესდულობას, დახლუნებულ თავ-მოყვარებას და შურის მი-ებას! ვიდრე ცოდვილი თავ-აღებული სდგას, ვერაფერ გაბედავს ხელი ჭკრას მას და კვარცხლ-ბეკიდგან ჩამოაგდოს; დაეცემა თუ არა, ყველა ესურის მას ქვას და ტალახსა, რათა დააფერონ ერთმანერთი რომ ჩვენ ვითომ კეთილნი და მართლ-მსაჯულნი ვართო. ყველა შიშობს მცირედი თანაგრძნობა გამოუცხადოს ბრალდებულს, ვაი თუ იფიქრონ, რომ ჩვენ ან მძა ან ამხანა-გი და მეგობარი ვართ იმისიო. თქვენც ასე მოქმედობთ, სტე-ნიო, დააშურეთ ამის ჩაკვლა, ჩაქვება! თუ ქალაქ ადგილას გნახეს რომ ტრენმორს ხელს აძლევთ, იფიქრებენ, რომ ერ-თათ გატორგაში ყოფილხართ მასთან. საშინელება! უმჯობე-

სია მოშორდეთ ჭირიანსა!.. ოხ, სტენიო, ნუ თუ მართლა ამ გვარი გრძნობანი გაღელვებს?

მე სსკაფტრიკ ვთქვამო: დაე მოეღმა ქვეყანამ დამსასვას საციცხავი დადი ტრენმოჩის მზგავსად, მაშინაც არ დავინანებ მას, რაც მოვიქმედე. ვასკა მწუერვალს წვეთი წყალი, მასღობელს უშველო ტვირთის ზიდვაში, გარდაუვდო ხავსი საზრდო ჟინტკელას დასადრჩობლად გამზადებულს, უოველივე ეს ასეთი წერმალდი რამეა, რომ ვერც კი ვუწოდებ ქველ-მოქმედებათ, მაგრამ საზოგადოება ამასაც კი გვივრძლამს. სასირცხვილო და დასადრჩობელია ჩვენთვის, რომ ვშიშობთ კაცობრიულ გულ-კეთილობის გამოთქმას საზოგადო აზრის შიშისა გამომთავ-მოყვარედ, შეუბრალებელ ეგოისტად გვხდის იგი და ამას უწოდებენ პატიოსნებას!.. იცოდეთ, რომ ჩემს დაახლოებას ტრემოჩთან ქრისტიანულ ღმობიერებად კი არა ვსთვლი, კიდევ ვამზარტაენებ იმის მეგობრობით და ახლად ვიბადებ იმასთან ყოფნით, ამისთვის, რომ ესლას ის ზნეობით მაღლა სდგას უოველ ჩვენგანზედ.

იცით რა რიგით ითმენდა იგი თავის უბედურებას? თქვენ რასაკვირველია, თავსაც მოიკლამდით, რომ თავიდან აგეცილებინათ სათავილო სასჯელი; ის კი დაემოწმებდა ბედს, იმიტომ რომ იმ სასჯელს დამსახურებულათ სთვლიდა, ერთი წამის უგუნურის გაცეცხლებისათვის კი არა, მთელი წლებით გარყვნილებაში გატარებულ ცხოვრებისათვის. ამ მოთქმებამ მისცა ძალა და მოთმინება, ხუთი წელიწადი გაუძლო უმზგავსო საზოგადოებას, შეუკავებელ გარეულ მსეტებს, ტვირთად იდო სიძულვილი და შეურაცხება მათ მიერ. ეს კაცი სიყრმიდანვე შეჩვეული ყოველ სანეტარო ცხოვრებას, ამოდ მძებნელი ბედისა, როგორც ზაირონი საბერძნეთის ცის ქვეშ, — ამოველო

გატარგის მოკრეში, როგორც მკურნავ ტაღლებში და აღმოვიდა იქიდან განახლებული, განსხვავებული და ხელახლად გაქმნევილებული! იმ ზეგონებულ სადგურში, სადაც კაცი ჭკარვამს უგანასკნელ ღვთიუროს ნაპრქვალს, ტრენმოცი გამოვიდა, როგორც ხედავთ, დამშვიდებული, თვალ-ნათელი და ძლიერი...

II

ტბა იყო დამშვიდებული; ზღვასავით გრცლად გარდაშლულა მას ზედა ზირი; მცირედი ნიაიცი არ აღუვებდა წყალსა, მთების სახეები სიშორით ძლივს ირჩეოდნენ და დასასრულს უფლ განჭრნენ.

ცისა და ტაღლების გარდა აღარა სჩანდა-რა არც ერთი მხრიდან.

ტრენმოცი იდგა ნაკთ-სადგურთან, შესვეული თბილ ზაღტოში.

— სტენიო, უთხრა მან ყმაწვილ ზოეტს: — წენარად მოუსვი ნიჩბი, მინდა ყური დავუგდო წყლის შესაზუნსა. რადენი საათები გამიტარებია, აი ასე, ხმელთა შუა ზღვასე. დღისით ჯოჯოხეთურის მუშაობისა და ოსვრის შემდეგ, აღარ შემიძლო ხოლმე ძილი და მსოფლოდ ამ გვარი ტაღლების შესაზუნის ნელი და ზომიერი ხმა მამშვიდებდა.

— გამიგონეთ, უთხრა სტენიომ: — სად მოიპოვეთ ძალა იმ გვარ ცხოვრების გაძლებსათვის?

— არ ვიცი, სტენიო: — იმ დღეებში მე გვრას გვრძნობდი, არა მესმოდა-რა. როდესაც ვიგრძენ, რა საშინელებაც მესვია

გარსა, მხოლოდ მაშინ მოვივრითვე აზრები და გავმსწევდი. მე მაშინებდა ყველაზედ უმეტესათ ერთ-კილოვანი უფერული ცხოვრება; მაგრამ როდესაც ვნახე, რომ ჩემი ცხოვრება საგსე იყო განუწმელების შრომით, დაღაღულობით, ზანზანაჟება სიცხეების დროს და უძილო ღამეებით; ცემით, შეურაცხებით, ტანჯვით; მე გაბედე შებრძოლება და გადაწყვიტე ყველაფერი ამეტანა.

— თქვენ სთქვით, შენიშნა ჯელონი: რომ ბოლოს დროს იმ ავანათა სადგურშიაც მოიპოვეთ განსვენება, და ეს ადვილი მისახვედრებელიც არის. ყოველი გრძნობა მოძახუნდება ერთი და იგივე მდგომარეობით და ყველაფერს უძლებს. მაგრამ როგორ შეეჩვიეთ მაშინ მუუდრეობას?

— მაშინ მუუდრეობა მივიღე მე განკუთვნილ მოკვლევებულ წყალობად, უპასუხა ტრენმირმა: — ცხოვრების საიდუმლოს ვერ მივხვდებოდი, ვერ გავიგებდი, რის მოცემა შეუძლია მას, თუ არ ჩავედეთ იმ ჯოჯოხეთის ჯურღმულში — კატორგაში! წინათ ვსცნოვრობდი მე უსაზნოო და მოუხსნარებლად, არ ვიცნოდი, რაზედ მომეხმარებინა ჩემი ძალა, რა მომეჭმედებინა ჩემის თავისუფლებით, რით გამეტარებინა ჩემი გამოუხადებარი დრო. ასრედ მოჰსარებულმა ენერგიამ, ცუდს სოციალურ ცხოვრებაში დათრგუნეილმა, იპოვა აღსავალი ბრძოლასა, მწუხარებასა და კატორგის საშინელებაში. მე შემძლიან ესთქვა, რომ გამარჯვება მე დამჩნა, თუძცა შედეგი ამ გამარჯვებისა იყო დაქანცულება, დამშვიდება და მოსვენება. იქ ვიგრძენ პირველად ჩემს სიცოცხლეში, მოსვენებულად და შემრგო ძილი, რომელიც არა მქონია ჩემს ჭეიფობით საგსე ცხოვრების დროსა. ბოროტებასა და კაცთ-მკვლელებთ შორის ვისწავლე მე ჩემი თავის ზატივის-ცემა; იმათთან ცხოვრება ვი არ მამდაზლებდა, უფრო უმაღლესად მხდიდა ჩემს თავალში: ერთის სიტყვით ისეთს მხნა-

წულ სულის მდგომარეობაში ვიყავ. რომ ამ გვარ მდგომარეობაზედ პირველში ოცნებითაც არ მიოცნებია.

ტრენმორი გაჩემდა. სტენიო კადეკებრძოდა თავის სიმძულვარეს, რომელსაც აგრძობინებდა ეს კაცი და ცდილობდა რომელიმე იმის სიტუაციის გაკილვას.

— რატომ არას ამბობთ თქვენ სინანულზედ, უთხრა მან: — მე გვინებ შესაძლო არ არის კაცი მოსვენებული იყოს, როდესაც სულს კაცის კვლამ მიიმე ტვირთად აწევს. რასაკვირველია თქვენ აღვიარებთ, რომ ის სასჯელი სრულიად დამსახურებული იყო თქვენის მხრით.

— დიაღ, მე ვაღვიარებ, რომ ჩემთვის საჭირო იყო ჭკუის სწავლება, დამშვიდებით უზასუსა ტრენმორმა: — მაგრამ განა განონს საგნად შუარის-ძიება აქვს და არა დამნაშავეს მოჩვენება?

— თუმცა, უზასუსა სტენიომ: — თქვენი მოქმედება არ იყო წინად განმარტული და თქვენ უსამართლოდ გაგრიეს ქურდებსა და მკვლელებსა რიცხვში.

— ჩემი ბოროტ-მოქმედობა კაცის მკვლელობაში არა მდგომარეობდა; მე მთვრალი ვიყავ და არ მესმოდა, რას ჩავდიოდი. ბოროტ-მოქმედობა მდგომარეობდა იმაში, რომ მთელს ჩემს სიცოცხლეს ვატარებდი ღოთობაში, იმ საზოგადოებაში და გარეუნილებასში. მე უნდა გავესწორებინე ვისმეს და საზოგადოებაში კი გარდასვდი, როგორც რომის გლადიატორი მოედანზედ, იმ დანში სადაც სრულიად ბიწიერი გესლებით უნდა აღესილვიოვ და წამრთმეოდა კაცობრიული სახეც. დამეთანხმეთ, რომ უცნაური გამასწორებელი ღონისძიება! დიდი მრისხანება განაღობა ჩემში ამან იმ საზოგადოებაზე, რომელიც სიყრმადანვე ამასინჯებს თავის წევრებს, ძალათ ამჩაელებს რაღაც

მოთხოვნებს და კნებას, თვითვე აქვს უკვე ბიწიერებაზედ კაცს და მერე თითონვე სჯის.

— ეგ კარგად ღაზაგობს, უთხრა სტენიომ ლელის ნელის ხმით: მაგრამ მარტო მკვერ-მეტყულება არ არის საგმარისისდის და სირცხვილის მოსაზანად.

— რასასვირგელია არ არის საგმარ, ხმა-მადლა უზასუხა ლელამ: უნდა გიდეტ სიტუეისა გვარად იმოქმედოს. გიდეტ მოქმედობს ესა. კატორგაშივე დაიწყო მაგან ასადი ცხოვრება, ნუგეშს სტემა და კეთილ გზაზედ აყენებდა თავის უბედურ ამხანაგებს. ათი წელიწადია რატ გვ თავისუფალია და უცნაურის დროთა ცვლილების შემთხვევით ერთი ღრად შეიძინა სიმდიდრე, რომელიც ადრე დაჭკარვა, მას აქეთ მაგის ცხოვრება ჭაჭკვასივით გაბმულია თავ-განწირულებით. მე მხოლოდ დამჭირდება ერთი სიტუეის თქმა, რომ დაგაკწმუნოთ...

— მოითმინეთ, უთხრა ტრენიმორმა: — რისთვის გამო-სთხოვ გრძნობას დაწმუნებითა და დამტკიცებითა, იმ გრძნობას, რომელიც თავისუფალი უნდა იყოს? სიმშატია ერთს წამში არ დაიბადება; დაე სტენიოს ამ ხანად ნუ სწამს ჩემი გულ-წრფელობა.

— ეგ მართალია, რომ ჯერ კარგად გერ გაგიცანით და არ გერწმუნებით, სიტუეა ჩამოართვა სტენიომ, მაგრამ უკვე შემთხვევაში, დამიჯერეთ, მე თქვენ არა მძულხართ...

— თქვენი სიმუდელია სრულიად არ მაშინებს. მე, ვმარჯობ კაცო, უზასუხა გულ გრადად ტრენიმორმა: — გინი ქვეყანაზედ კაცი არ იქნება, რომ არ შემიძულეს თუ გი გაიკებს, რომ კატორგაში ნამყოფი ვარ. საზოგადოების წესდებულობით, ყველას ნება აქვს შეურაცხება მომაყენოს და უარი მითხრას, თუ დავამყოფილებას მოგსთხოვ ამ შეუ-

რატყებისათვის. ამისათვის ჩემი თავი დაჟაყენე კაცობრიულ შეურაცხოფასზედ მალაჲ; შირველად ჩემი თავის პატივისცემა და დაფასება ვისწავდე. ეს უძვირფასესი სიკეთა, რომელიც შრომის ოფლით შევიძინე და მოვიბანე ყოველივე ღატა ჩემი დაგოდილი გულის სისხლითა. ამ სიკეთეს ვეწავინ გამოძირაჲს და აწავის არ შეუძლიან ჩემი დამცირება.

ტრენმოწის ხმა ისეთის კეთილ-შობილებით და დამშვიდებით იყო აღსახეჲ, რომ სტენიო გულის საღრმემდინ შეიმსკვალა. მაგრამ ხელ ახლად იმის აზრები ღელავს დაჟგარდა; ქარი უფრიალებდა ღელავს თმას და წამოსასხამის ფონსა, და ისე, რომ ერთიც და მეორეც იმის სახეს ესებოდა, მაშინ ტრენმოწის მოელის სხეულით შეათრთოლებდა სოღმე, და ხარბათ ეძებდა იმ თვალების ელვარებას, რომელნიც ისე ჟადოქრულად ანათებდნენ სიბნელეში.

III

«ღელავ, ეგ უმაწილი-გატი ღირსია უკეთესის მხედრისა. მე არ მესმის რა საგნისათვის გინდათ გააბათ სიყვარულის ბადეში? ნუ თუ მხოლოდ თქვენის თავ-მოყვარეობისათვის? ცოდვას; სტენიო ნამდვილი პოეტია: იმას ესმის და გრძნობს სიყვარულსა უმაღლეს, იდეალურის აზრით. ეგ ისეთი უმანკოა და წმინდა, როგორც წრფელი ქალი, იმიტომ აგრე ცეცხლ-მოღებულა თქვენგან. მე არ მესმის, როგორ შეგიძლიანთ აგრე გულ-გრილად მხეწა, ერთს თქვენს შესედვასზედ ის სან ანთება და სან კარგავს ფერსა, მე არ მჯეროდა რომ ღელავის ბუნებაში მაგდენი სასტიკობა იპოვებოდა! გაფრთხილდით ღელავ, თქვენ იმას ბეგრს ავნებთ. თუ აუღელვებთ იმას

გაუნაძღარ გულში კელურ ტრფიალების აღს და სურვილს არ დაუგმავოფილებთ, დადუნამთ. თუ არ შეგიძლიანთ სტენიოს შეუკარება, მოიშორეთ თავიდან, ანუ თითონ თქვენ მოკლს მოსცილდით.»

*
*
*

«მე მოვიშორე სტენიო ანუ გაექცე მას! თქვენთვის სათქმელად აღვიღია, ჩემო გაციებულ და ცხოვრება მოკმეულ მეგობარო. თქვენ გგონიათ, რომ ჩემთვისაც აგრე აღვიღია, როგორც გადვილებათ თქვენ, ტრენმორს, დამტოვოთ მე, ლელის!»

«ტრენმორ, მე ჯერ არ შემიძლიან უარ-გულ სიყვარული და ბედნიერება; მე არ მიმიღწევია იმ გაყინულ მთის წვერადინ, რომელზედაც თქვენ სდგებხართ... მე იქ გავიყინებოდი! დეე ვიყო სუსტი და დაუდგრომელი; მაგრამ ნუ დამარქმევთ მე სასტიკს და თავ-მოყვარეს: ეგ დედა-კაცური ბიწიერება ჩემში არ არის. არა, არ მინდა მე შემესუროს ნორჩის გულისა, არ მინდა გაეუქროს მას ჰოეზიის ტეხლი. დამშვიდდით, მე მიყვარს სტენიო.»

*
*
*

«შენ მე აღმითქვი, რომ გეყვარები მშვიდის სიყვარულით და ვიქნებით ამით ჩვენ ბედნიერნი. ვიდრე აწმეო ასე კარგია, ნუ ისწრაფი აგრე ხაზად მერმისისა და მომკაცლასკენ. სიუმაწილემ არაფრით საჩუკებლობა არ იცის; ის ისწრაფვის ყველას გაცნობას, ყველას გამოცდას, ყველას დაპყრობას, შემდეგ კი ჰქვირობს, რომ ცხოვრება ასე ცოტას აძლევს! უძჯობესი არ იქნება დაუზოგოთ განცხრომა და ვსვათ წვეთ-წვეთობით გამოუთქმელი ფუფუნება თვალებისა, აზრისა, სიტყვისა და სიყვარულისა? განა არ ვიფავით ბედნიერნი ჩვენ გუშინ, ერთად

რომ ვისხედით სის ძირსა? სტენიო, ჩვენ დამოკიდებულებაში ჟერ არა სჩანს მამა-კაცის უფლება დედა-კაცზედ; დამატალე დაუსტებე ამ გარემოებით, რომელსაც მთელ ჩემს საცოცხლეში დაუკებდი... შენ ესლა გგონია, სტენიო, რომ ქვეყანაზედ სიყვარულის მეტი არა არის-რა;—მაგრამ მე მიცხოვრნია, მეყვარები და ვიცი, რომ არის სურვილი და მოთხოვნა უფრო უმაღლესი, მტკიცე და მნიშვნელოვანი, ვიდრე სიყვარული. ჩვენ გაუძღურებს ბედნიერების წყურვილი; არ ვიცი, რით დავაკმაყოფილოთ იგი და სარბათ ვკიდებთ ხელს ბუნებრივ ღირებულებას ერთი სქესისას მეორესადმი; აღმოვიჩინეთ თაყვანის-საცემელ კერძსა, მივაწოთ ყოველ-გვარ პოეტურ სისრულეს, მაგრამ მალე აღმოჩნდება, რომ ისიც ისე სუსტი და არა რაია, როგორც ჩვენ,—და სტოკებს თავის შემდეგ ისევ იმ სკვდიან ფუქსავატ დაუკმაყოფილებულს სურვილსა. ნუ სჩქარობ შენის თაყვან-საცემი კერძის დანტკრევას.»

**

«მშვიდობით. ლელო! მე გაჩაღავწვევით ჩემი თავი სასიკვდილოდ გადავადო. ვხედავ, რომ თქვენ სიყვარული არ შეგიძლიანთ, დღეს თუ უსაბუდათ მაჩუქეთ რამდენიმე ბედნიერი წამნი, ხვალ ეცდებით ისევ უკან წამართვათ. ერთს ამ გვარ წამს, თქვენ მაგონეთ და ახლა გეშინიანთ, რომ ამის მოგონება დიდ ხანს ბედნიერად მამყოფებს. დამშვიდდით, ლელო, თუმათა გონებისაგან სული შემოგუბდა, დაწმუნდით, რომ გონებათა გი ისევ შემჩნა, იმისთვის რომ თქვენ გვერდთ-მყოფი გონს ვერ დაჭკარგამს; მე აგრეთი უჭკეო არა ვარ, რომ დედა-კაცის გონსა სიყვარულის დამტკიცებად მივიღო, მე არ ძალ-მიძს, მარმარაილას სული ჩავუდგა და მეკადრი აღვადგინო.

«საწამლავი მზათა მაჭეს, თამამად შემოძლიან ყველაფრის

თქმა, რადგან ერთმანერთს ვეღარ ვიხილამთ. იქნება დავანადეთ მათამაშო, რომლის დანტუკეპაც და წვალეპაც შეგეძლოთ სურვილისამებრ. თქვენ მითხარი, რომ გიყვარვართ ტრენმორსე მომტეუფად: მართალია, თქვენ არ შეგეძლოთ ის ისე დაგეტანჯათ, როგორც მე მტავჯვადით: თქვენი ფრხსიდეები იმის რკინის ახჯარსედ მოცუდებოდა; მე კი თქვენ ხელში ჩვილი სანთელი ვიყავ, რომლიდანაც უოველ დღე გამოხტეფუტდით ახალ ფორმას. ამ ხრით, სასაგვირველია, მე უფრო მოგეწონებოდით...

«ლეოია, მომიტევეთ ამ გვარი ღამრავი. მე მიყვარხართ თქვენ უსამზღვრო, უზომო ტრფიალებით, მიყვარხართ თავდაგაწყებამდე. თქვენ ადვილად შეგეძლოთ ბედნიერ ემაწვილ-კანად და ნიჭიერ ზოეტად გარდაგექციეთ, ნაცლად ამისა თქვენ დაშრიტეთ და დასტანჯეთ ჩემი სული, მე ესლა უარ-ვეოფი სიყვარულსაც და სიცოცხლესაც; დავამყოფილდით? მშვიდობით!»

IV

შუაღამისას ტრენმორი გამოეცხადა სტენიოს და ნახა იგი ღრმად ჩათეჭებული სტოლთან მჯდომარე, წინ ედგა სავსე სტაქანი რაღაც სასმელთ.

— წამომევეთ ესლავე ლეიასთან, უთხრა ტრენმორმა: — ის კვდება და ისურვა თქვენი ნახვა სიკვდილის ეამს.

სტენიო წამოხტა და ხელახლად დაეტა სკამსედ, ტილო-ჩავით გადუთეთრდა ფერი; ბოლოს ისევე წამოდგა, თრთო-ლით ჩავლო ხელი ტრენმორის ხელს და ორივემ გასწიეს ლეიასაკენ.

ლელო იწვა კარტსედ ღოუებ-ჩაღურჯებუდი და თვა-
ლები თითქოს სულ ჩასძრამოდა. სიმთელის დროს გადაჭი-
მულ შუბლზედ, გაუბენდა ესა და დაღაც ძაღვების თრთო-
ლა, სმას წვრილი მოჭკლებოდა, ტუჩებსე ჩვეულებრივი და-
ცინებისა და ზიზღის დიმილი უერთოდა.

გვერდით ჭყავდა ეჭიმი კრეიზენ ფეტურ, ლასათიანი, ლა-
მასი ქერა კაცი, მშვენური პირის კანით და დედა-კაცურის
თეთრის სელებით, რომლითაც მოუჩიდებლად ეჭირა ლელოს
სელები და სამუშ-სამუშ უშინჯამდა მჯვას; და ხან უდარდელად
ქერა თმას იბურძენიდა.

— ანაფერია, ამოხდა ის, სასამოვნო დიმილით:—ეს
მხოლოდ სოფერა არის, cholera morbus. ჩვეულებრივი
ავად-მეოფობაა, და კარგად გაგებუდი ჩვენს დროში, ის მოჭ-
კლამს ღრის საათის განმავლობაში, ვისაც უშინიან, მაგრამ უში-
შარი კაცისათვის სრულიდაც მკენებელი არ არის. გამხსნედი,
სენიორა ლელოვ, მე და თქვენ არ გვეშინიან სოფერისა. მო-
დი ერთად კიბასსაჩაოთ იმაზედ.

— გამიგონეთ, უთხრა ტრენბორმს:—მოდო ვსცადოთ ეჭი-
მის მაგენდის ფუნჯი.

— ვსცადოთ; რატომ არა, ვსცადოთ, თუ ავად-მეოფის არ
ეჯავრება. უზასუს დაუდევენლად ლამაზმა ეჭიმმა.

— მე გამიგონია, შენიშნა ცივად ლელომ:—ეგ მხურვა-
ლე საშუალება არის! არა სჯობს ვსცადოთ დამამშვიდებელი
რამე?

— ვსცადოთ დამამშვიდებელიც, თუ კი გრწამთ ამ გვარი
წამლი, დაეთანხმა ეჭიმი.

— თქვენ რას გვირჩევთ, მკაცრად ჭკითხა სტენიომ. თქვენ
სულ-ქვეშ გვითხარით.

ამ გიოსხვად ეჭიმა შებრალებით და დანებებით გარდასხდა ერმა ზოეტსა და გავრძელებით უზასუსა:

— ჩემი სვინიდისი მიბრძანებს სრულებითაც არა ურჩიო-რად და ავით-მეოფობის მსკლელობა არ შეკმალო.

— ძალიან კარგი, ეჭიმო, უთხრა ლელამ:— ეგულს ის ემჯობინება წასვადეთ დასაძინებლად; ესლა კარგა დაგვიანებულად.

— ოჲ, ნუ სწუხართ ჩემი კულისათვის, სიტყვა ჩამართვა ეჭიმმა, ჩემთვის ძალიან სასურველია ავად-მეოფობის მსკლელობას ყური უგდო, ძალიან მიეყარს ჩემი ხელობა. მზადა ვარ, დავივიწყო ძილიც და ჭამაც!

— რა არის თქვენი ხელობა, ეჭიმო გრეიზენტეტერო? ჭკითხა ტრენმორმა.

— ჩემი ხელობა ის არის, რომ შევანაწევრო კაცის სხეულის ავად-მეოფობა, ყურადღებით შევისწავლო და მის დაბოლოებას დავესწრო.

— იმისათვის რომ გიგეინური წესი და რიგი მერე საკუთრად თქვენთვის გამოიყენოთ? უთხრა ლელამ.

— მე არა ვითარი წესი და რიგი არა მჯერა, უზასუსა ეჭიმმა: ეგულს ჩვენთაგანი სიკვდილის შვილია და თუმა დიდად კსტდილობთ დაკმარდეთ განსაცდელის დღესა, მაგრამ უნებლიეთ უფრო მისკენ მივიწვართ. ჩემის აზრით უმჯობესია, რომ იმაზედ არ ვთვითქრობდეთ.

— თქვენ ნამდვილი ფილოსოფოსი ხართ, შენიშნა ლელამ.

ძლივს მოასწრო ამ სიტყვების დაბოლოება ლელამ, საშინელი კვლანჭა მოუვიდა და გულ-შემოყრელსაგით დაეცა სტენიოს მკლავზედ.

— გვეოფათ, საკმაოა! უთხრა უდარდელად ეჭიმმა:— თუ

აგრე აჭყუებით აკად-მყოფობას, თქვენი საქმე ცუდათ იქმნება, უნდა გუფ-გრილად იყოთ და არ შეუშინდეთ.

ლელოამ წამოიწია და მკლავზე დაეხვინა, ტკივილისაგან ჩამქრალი თვალები დააშტერა ეჭიმს და უთხრა დაცინების დიმილით:

— საბრალო ეჭიმო! აბა ერთი სტადეთ ჩემს ალაგას უოფნა!

— გმადლობთ! იფიქრა ეჭიმმა.

— მაშ თქვენ ამბობთ, რომ არა გწამთ წამლების მოქმედება; განაგრძელა ლელოამ, ტკივილების გადავლის შემდეგ:— მაშ არ გწამებიათ მედიცინა?

— რატომ არა? შესწავლა ანატომიისა და კანის ნაწილების შეერთების შეგნება ნამდვილი მეცნიერებაა.

— რომელიც შეადგენს თქვენთვის სასიამოვნო დროს გამართობელს, შენიშნა ლელოამ, გადაბრუნდა მეორე გვერდზე და დაუმატა:— აბა მაშ მოძღვართან წადით, რადგან ეჭიმი ხელს იღებს ჩემზედ.

ტრენმორი წავიდა მღვდლის დასაძახებლად.

მოიყვანეს ის მალაღი, მშვენიერი ირლანდიის მღვდელი, რომელსაც ასსენებდა სტენიო ერთს თავის მიწერილ წიგნში. იგი მიუახლოვდა ქვეშსაგებს წყნარის და ზომიერის ნაბიჯით, პატრიკის-ცემას გაგრძნობინებდათ იმისი წამოსადგობა.

— შეიღო ჩემო! უთხრა მან.

ამ სიტუვასზედ ლელოამ აინარა თავი, გარდაიყარა შუბლზე წამოწეწილი თმები და მიაქცია ღვდლისაკენ პირისასე.

— კიდევ ეს დედა-კაცი! წარმოსთქვა მან საშინელებით და უგუჟდა.

მთლად შეიცვალა სახიდაძე, ღოყები უცებ აერთო და იქვე გადაფითრდა და ჩაღურჯდა, თვალებში შეეტყო შიში და

მწუსარება. სტენიას მოაგონდა მშინდელი გადაფითრება მღვდლისა, როცა ამ უკანასკნელმა ლელის უარ-ყოფობის საკსე გამოძეტველება შენიშნა.

— თქვენა ხართ მაგნუს, უთხრა მან: — მიცანიო?

— როგორ არ გიცნობ შენა! უთხრა მღვდელმა იმ ხმით, თითქმის გონებას კარგამსო. ვაი მე, ვაიმე!

— მოდით ჩემთან, სულის წყლულების მკურნალე! უთხრა მან: — ხომ მსედაძით რომ ვკვდები; თქვენი ვაღია რომ მიმუა-მდგომლოთ ღმერთთან და წარმოგზავნოთ აქედან მიტოვებული; რატომ არას მკუზნებით?

მღვდელი იდგა ჩუმათ და თრთოდა.

— მაგნუს, დაიხსენით ჩემი სული, განაგრძელა ლელამ დაღონებულის ღმილით და ჩამქრალის თვალებით ძლივს იყუ-რებოდა. აღასრულეთ თქვენი ვაღი, შთამაგონეთ რწმენა, მო-მეცით შეძლება მოვიწინაო ცოდვები.

— მე არ შემიძლიან, წაიბუტბუტა მოძღვარმა: — თქვენ იცით რომ მე არ შემიძლიან. თქვენ ჩემზედ მოძეტებული ძალა გაქვთ.

— ეს სადაურია? უზასუსა ლელამ და წამოჟდა: — ეს რო-გორ უნდა განვმარტოთ? მღვთის მსახური სდგას მომაკვდავ ღვდა-გატის წინაშე და არა აქვს იმოდენი ძალა, რომ ნუგეში სცეს, ეკ არის თქვენი სწავლა? რა გწამთ თქვენ? ეს ძანც მითხარით, სად წავა ჩემი სული? სუფიკს სამოთხე? არის ჯო-ჯოხსეთი?

მღვდელმა თავი ჩაღუნა.

— კარგი ნუგეშინის მოძცემია თქვენმა მზემ! წამომოსთქვა ლელამ: — დამიძსეთ ისევ ექიმსა, იქნება იმან შეიძლოს კერ-ცხლისა და რქრის გულისათვის ჩემი სიკვდილისაგან დასხნა.

— მე აქ სრულდადაც არა შემიძლიან-რა, უზასუსა კრეიზენ-

ფეტერმა: — ავად-მყოფობა მიმდინარეობს ჩვეულებრივის წესით. თქვენ წყურვილი გექნებათ? დალიეთ და დამშვიდებული დაწე-
ქით. ყოველივე წამალი ესაა შეტყუადა დღეს მოგისწავებთ;
უნდა ბუნების მოქმედებას მიენდეთ.

— ბუნებას! სთქვა ლელომ: — მე მსურს იმას შევევადრო,
მაგრამ სად გამიგონებს. ვიცი რომ იმის წიაღში უნდა დავ-
ბრუნდე, ანა მაქვს უფლება ესთხოვო სიცოცხლე; ამისთვის
რომ შეტყუა მოიპოვებს სადმე ღედა-მიწის გუნტული, რომე-
ლიც საჭიროებს ჩემს გვამს უხვად ბაღასის აღმოცენებისა-
თვის: უნდა შევასრულო ჩემი დანიშნულება. მაინც და მაინც
მოძღვრის მოკვლეობა, ვისაც ის ემსახურება, იმისი მოწყა-
ლების თვალი მოაბურთს მომაკვდავ არსებასა. მასწავლეთ
ღვთის კედრება, მაგნუს!

— ძღვთისა! განიმეორა მღვდელმა სინანულით, და ცრემ-
ლები გარდმოცვივდა თვალებიდან.

— მას მომშორდით თავიდან! უთხრა ლელომ: — სულთ
ტრენიორ: აი თქვენ წინაშე სდგას მეურნადი, რომელსაც ანა სწამს
მეცნიერება, სდგას მღვდელი, რომელსაც ანა სწამს ღმერთი.
ერთი დაყენებული მისთვის, რომ შემწობს მისცეს ცოცხლებს,
მეორე მომაკვდავის ნუგეშისთვის, და ორნივე აღმოჩნდნენ მა-
ლა მოღუბულნი! სად არის მას ჭეშმარიტება?

— გამიგონეთ, უთხრა კრეზენფეტერმა: — მე რომ მეჩვენე-
ბინა თავი ყოველივეს მცოდნე მეურნადად, თქვენ თითონ ამიგ-
დებდით მასსადად. მე განა არ გიცნობთ: თქვენ ფილოსოფო-
სი ქალი ბრძანდებით!

— ყური დამაგდეთ, უთხრა მაგნუსმა: — არ გახსოვთ ჩვენი
სეირნობა გრიმუელის ტყეში? რომ გამებუდა სარწმუნოების სწავ-
ლაზე მეთქვა რამე, თქვენ თითონ გამაჩუმებდით!

— აი ვისთან გქონიათ თქვენ ძალა! უთხრა ჯეჯიამ, მწარეს ღიმილით: — ადვილად დამჯერებლბთან და უღონოებთან! თუ შეგხვდათ მოწინააღმდეგე და ურწმუნო პირი თქვენის აზრებისა, მაშინვე უარ-ჭეოფთ თქვენ ნათქვამ სიტყვებს და თქვენვე აღვიარებთ, რომ გაიმკერულად იქცევიით და ყველგან სუფიებს სიძრუე და პირფერობა, რადგან საზოგადოება ანა ყაბულობს გაცმა პატიოსნურად აღვიაროს სიმაძრულე. ვინც კი გავბედავს იჭვინულობის გამოცხადებას ან მიუხდომელობასა, ჩააქვავებენ!.. იჭებთ პოეზიაში მაინც იეოს, სტენიო, სიმაძრულე და სამარ-თალი? მე მსურს რომ ერთი რამ მაინც მწამდეს, თუნდ შენი სიყვარული მაინც?

— ჯეჯია, უთხრა სტენიომ მუხლ-მოდრეკით, — მომეც შეძლება ერთი საათის განმავალბაში მაინც მწამდეს შენი თაბი, თუნდა ერთის წამით! მწამდეს, რომ ღუდა-გაცი ხარ და შეგობლიან სიყვარული...

— საბრალო, სთქვა მის-უსტებულმა ჯეჯიამ: — მე შეყვარ-ბი შენ, თუ ცოცხალი გადავრჩი... ჯეჯია უერად საშინელის კვლანჭით დაეცა იატაკზედ, სტენიომ მიიკრა გულში და იმის აღერსის გაკვლით, მიმკვდარებულ ჯეჯიას ღოყებს ხელ-ახლად მოადგა სისხლი და თვალები მიღუფლით აღესილნენ.

V

ერთხელ დილით სტენიო დადიოდა მონტარლოსის ტუიან გორაკებზედ. სქელ ბუჩქნარებში გაქნილმა ბილიკამ მიიყვანა იგი ერთს განიერს ნიაღვრისაგან გაკეთებულს ხევთან, რომელშიაც მიმდინარეობდა წყალი და მიჭქონდა თან არე-მარე.

უდაბური, მკრამ დიდებული ადგილი იყო ეს ადგილი. მთის ნაპირებიდან გამოსხიანდა შავი მიწა, კლემსტიტები სურ-ნელკანის ტოტებით შესველია ციცაბო შავ კლდეებსა. ორსავე მხარეს ფრიალო კლდენი აღმადლებულიყვნენ, როგორც გი-განტური კედლები, გასს ესვია დაბურვილი ფიჭვი და გარეუ-ლი ყურძენი. თვით ხეში მოკირწყლულ ადგილზედ მიშხრია-ლებდა მდინარე: თუ თქვენ არსად განსხმით მთიდგან გამო-მდინარე ნაკადული, არ გეცოდინებათ, რა მშვენიერია წყალი და იმისი წვრილან ჭარმონიული ხმა!

წყლის დაქანებასა და მიმდინარეობაში მოსმის ათასი სასიამოვნო და სასაღვლეულო და დაბალი ხმები, მოჩანს ათა-სი მუქი და ბრწყინვალე ფერები. ნელა და ჩუმად, თითქოს ძარღვების ათრთოლებით, მიგოგავს იგი მარმარილოს ფილა-ქანზედ, ანუ რძესავით გათუთრებული მიჭქროლავს ფრიალოებ-ზედ, თითქოს მრისხანებისგან ხმა უწედება; ხან მწყანე, რო-გორც ბაღახი, რომელიც თითქოს ოდნავ მოუხრეკამს რასმეო, ხან ლაჟვარდი, როგორც ცის კამარა, რომელიც მასშივე თრთის, მიიგლაგნება ლელებში სისინით, თითქოს მხეზედ მის-ძინებიაო და მცირედი ნიაგის მობერვა ადვილებს ნელის ხმითაო. ხანდისხან იგი გვენისა და ღმუის გარეულ მხეცსავით და დი-დებულიან ერთგვარობით ჩანრიალებს უფსკრულის სიღრმეში, რომელიც ზირს უმზადებს ჩასანთქმელად. ამ დროს მიმდგარ მზის სხივისგან ჭერის მსუბუქ მხეშებს, სხვა-და-სხვა ბრწყინ-ვალე ფერებისას. ოცნება ამასედა უკეთეს ვერას წარმოადგენს, ამისთვის რომ ბუნებაზედ უმშვენიერესი არა არის რა, როცა იგი კელურ და ზირვანდელ მდგომარეობაშია.

სტენიო ხშირად ატარებდა ღამეებს გარეულ კიშაროზის ქვეშ, რომელსაც შორს გარდაეშალა თავისი უძრავი ტოტები.

ნორჩ ბაღასზე მწოლარე, უმაწილ ზოტის ავიწედებო ა ის საათებიც, რომელიც ჯელასთან უნდა განეტარებინა, რადგან იმ სანში სიყვარული ზოტულს ბეჭს საზრდოს საყვარლის დაშორებაშია ცი. იმისთვის კარგი დრო იყო ის უამი სიყვარულისა და სიუმაწილესა; იგი შეიცავდა ბედნიერებას, სამყოფს რამდენსამე აწსებისთვის და ისეთსავე სისწრაფით ჩაიარა რთგორც მდინარე წყალმა.

იმ დღეს, მინდორში გასულმა, სტენიომ დაინახა თავისკენ მიმავალი კაცი მხარულის სანით. ეს იყო მაგნუსი. რთგორც სხანდა იმისა სული ძაღლის აღელვებულ და აშფოთებულ მდგომარეობაში იყო.

— რა, უმაწილ კაცი, უთხრა მან სტენიოს: — თქვენ ესლა მარტო სართ. ის დედა-კაცი მოკვდა?

— ვინ დედა-კაცი? ჭკითხა სტენიომ.

— ამ ქვეყანაში მე და შენთვის მხოლოდ ერთი დედა-კაცია — ჯელა! უზასუსა მღვდელმა ხმის კანკალოთ: — ის რომ მოკვდა? თქვენ ნახეთ რთგორ კვდებოდა? მე მოხარული ვარ, რომ ის აღარ არის; იგი დემონი იყო, იმან წამწყდინდა.

— უბედურო! დაუევირა სტენიომ და სელში მისწვდა: — რას ამბობთ? რადის გაიგონეთ ეგა? საიდან მოდისართ? რადის ნახეთ თქვენ ჯელა უკანასკნელად?

— მე ვნახე ის ერთსელ ღრუბლის და გაცრიაგებულ დილით, უთხრა დაფიქრებით მღვდელმა: — თენდებოდა; მე ტანის კარიდან გამოვდიოდი, დიდმა გამოქანდაკებულმა მთავარ ანგელოზმა, აღმოსავლეთის მხარეს რომ სდგას, გაანძრია ტუჩები და მითხრა: ჯელა მოკვდა. შემდეგ ჩემს გვერდით აფრინდა ბუ და იმანაც ჩამომევილა, ჯელა მოკვდა.

— თქვენ აღარ გემოწმებოთ გონება, უთხრა სტენიომ:

—რომელ დილაზედ ღაზარაკობთ? რამდენმა ხანმა განვლო მას აქეთ?

— მას აქეთ მრავალ დღეებს ჩაუვლია. მე არ ვიცი რამდენს; მას აქეთ, რაც ჯელია მოკვდა, მე აღარა ვსთვლი აღარც დღეებს, აღარც ღამეებს; მე თავისუფლად ამოვისუნთქე, მძიმე ტვირთი მომესხნა!

— ესელა მესმის მე, თქვენ ამბობთ იმ საშინელ ავადმყოფობაზედ, რომელმაც კინაღამ არ მოჰკლა ჯელია, შენიშნა სტენიომ: დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია თქვენზედ, რომ თქვენი ტვინი ატრე შერყეულა. თქვენ თმასა და წვერზედ გპტულობათ, რომ დიდი ხანია რაც ამ მთებში იმყოფებით. წამომიყვით, მიაბეოთ თქვენი ამბავი.

— მე სადარდელი აღარა მაქვს-რა, აღტაცებულის დიმილით უზასუხა მაგნუსმა: — ჯელია მოკვდა, დემონი მომშორდა, დაუტევა ჩემი ტანჯვა. მომისმინეთ: როდესაც მე შეველ იმ დედ-კაცის სახლში, მიწა შეირყა და კიბის ნაფეხურები სამჯერ უგუდგნენ, როცა მე ზედ ავდიოდი. კარი რომ გავაღე და დაკინასე შეყრილი ხალხი, მაშინვე გამასხენდა, თავი როგორ უნდა ეჭიროს მღვდელს ხალხში. ყველას თვალები მე დამაცქერდნენ, იცით რა ძნელი ასატანია, ადამიანის თვალის დევნა? იცით მღვდელისა და ბერისათვის რა ძნელია ყოველთვის ღმობიერ, შეურყეველ და მიუდგომელ წმინდანათ ეჩვენოს?... ზურგზედ მთის წამოკიდება უფრო ადვილია, სინამეშველს დაძაბულობა!.. მე მახსოვს, რომ შეველ საფენ დაგებულ და ყვავილებიან ოთახში, სადაც ღამებში ერთი წითელ შეშთან გამარების ქვეშ დათეთრის ატლასის ქვეშაგებზედ იწვა მთლად სხეულად შესამოწმებით დაგებულ საწოლზე დედა-კაცი. შემომხედა თუ არა, ვიცი რომ ჯელია იყო, მაშინ მივხვდი სადაც შემიყვანეს;

ყავილები გარდაიქნენ გველებად, კედლები შეიღება სისხლით, ღამეები აპრიალდა ჯოჯოხეთის ალით. ღელის მთხოვდა მუშელებს მისთვის, ეს მასხოვს; მაშინ წარმოიძვრა, რადგინი სკეწნა და კედლებს დამიხარჯავს იმის წინაშე, რადგინი ამაო ცრემლი დამიდვრია იმის მუხლთან, — და ჩემი სული მოიცვა შურის-ძიებაში, მე დავსწევლე ღელის და იმ წამსვე თითქმის ღრუბელი ამოუარაო; განქრა ყველაიერი ჩემ თვალ-წინ და თითონ ღელის; მე გავსხნდი ტაძრის კამარის ქვეშ და მთავარ-ანგელოზმა მითხრა, რომ ღელის მოკვდაო. ესლა ბედნიერი ვარ.

— რისთვისა სწუეკლით თქვენ იმას? რად გიხარიათ იმის სიკვდილი? ჭკითხა სტენიომ: — თქვენი ხარისხის პატრონი, როგორა ბედავთ, რომ მაგ გვარ გრძნობებს გულში ინახავთ?

— გადვც იმისათვისა ესწუეკლი, რომ პატრისა ვსცემ ჩემს ხარისხს! ღელის არის ჩემი დამღუპავი, ჩემი მატოუნებელი! ჩემი ხარისხი მიგრძალამს არამც თუ იმასთან დაახლოვებას, თვით ამ სურვილის გულში გაულებსაც კი. ის კი უსიარცხელოდ მოვიდა იმ წმინდა ადგილს ჩემთან და წაშილწა თავის ჯოჯოხეთურის ალერსით!

— შენ სტეუი! შეჭყვირა გაცოფებულმა სტენიომ: — ღელისა არასოდეს არ ჭყვარებისარ შენ და არც უძებნისარ!

— ახ! ვინა! უზახსხა მღვდელმა: — თქვენ არ გესმით: — დავსხდეთ აი აქ და მე ყველას გაიმბობთ.

აჰ ღაპარაკში, შეშლილმა მაგნუსმა დასვა სტენიო უფსკრულზე სიდივით გადადებულ მოჭრილ ხის ჯირკზედ. ისე ესწრაფებოდა სტენიოსაც მღვდლისაგან ამბის გაგონება, რომ არ მისედა ამ საშიშარს ადგილს და დაუყოვნებლად აღუსრულა სურვილი.

— გამიგონე, უთხრა მღვდელმა:— შენ იცი რომ რა ლელა არის?... შენ ეს არ გეტყვინებ, ამისათვის, რომ ფრანგის მღვდელი არ ყოფილხარ, შენ არ მოგვეყვინებოდა ჩვენებანი! შენ ჩვეულებრივ და სხვებსავით სცხოვრებდი; მე კი ფანტასტიურად ცხოვრებით, ამაში მხოლოდ ფრანგის მღვდელნი არიან გამოცდილნი, მე ვხედავდი რას ლელას, დედა-კაცს და იდეას, იმედს და სინამდვილეს, სოცრას და სულს. გესმის, რას ვამბობ? ეს ცხადია და მე მსურს ეს ყველას უამბო, რომ იცოდნენ სხვებმაც ლელას მორიდეზა. ის განუშორებლად იყო ჩემთან კვლასაში რას სვეტებს ზემოდ, სადაც რაი გამოქანდაკებული თეთრი მარმარილოს ანგელოზები არიან; ამ ანგელოზებზედ იდაყვ დაუდობილი, დაცინების დიმილით გადმოიფურებოდა ძირსა. ყველანი იმას მისჩერებოდნენ, ემაწვილნი და მოხუცნი, მდიდარნი და ნასწავლნიც; ყველა ცდილობდა იმის ყურადღება მიეზიდნა; რა მშვენიერი რამ იყო, რა რიგად მიყვარდა მე ისა! მხოლოდ მე ვიცოდი, იმის გულში რა ტრიალებდა!..

— როგორი იყო მეორე ლელა? ჭკითხა სტენიომი.

— მეორე ლელა! შეჭყირა მაგნუსმა, და შუბლზედ ხელი შემოიკრა:— მეორე იყო მულაზავი გველეშაპი, მოჩვენება... თუმიცა კი ერთიც და მეორეც ისევ ის ლელავე იყო!

— სად შესვდებოდიო სოფელს ერთმანერთს? ჭკითხა აღშფოთებულმა სტენიომი.

— რა, ყველგან; უზასუსა მღვდელმა:— საღამოს ღოცვის გათავების დროს, როდესაც მთლად ხალხი თან გაჭყებოდა სოფელს ლელას, მეც ვადევნებდი იმას თვალს და გულსაც, სამწუხაროდ კვრძნობდი, რომ მღვდელი ვარ და არ შემეფერის სხვასავით იმის უკან დევნა, არ შემეძლიან დავსწვდე იმის ხელ-

თათმანებს, კერ შუესები იმის სელს... რა მშვენიერი გრძელი და შუშა თითები აქვს!

— და ცივიც! დაუმატა სტენიომ, ღაზარაკში გაერთულმა.

— მას თქვენთვის მოუტია იგინი? შექვეირა გაანსლუბულმა მაგნუსმა.

— განაგრძე ღაზარაკი, უთხრა სტენიომ ბრძანებულების სმით, და დაშტერდა ისეთის დაშტერებით, რომელიც მაგნიტიურად მოქმედებს უგუნურ კაცზედ და პირუტყვებზედ. შემცდარი გადაფითრდა და მოწილეებით განაგრძელა:

— მარტო ერთი ის მოფიქრება, რომ თავის დღეში ლელაის გერ დავისაკუთრებდი, მაგლეჯინებდა მე თმასა, ვსედავდი მოძღვარის შესამოსელს, ვსწეულიდი ბედსაც და უკვლას. მაშინ... დმერთო ჩემო! დმერთო ჩემო! კვლესიის ბნელ კუთსიდან წარმოდგებოდა აჩრდილი, მოძიასლოვდებოდა, გაჩდომოსვედა სელებს... ტუეილად-და კვედრებოდი თავი დაენებებინა, დაეცდია ჩემთვის ღვთის კედლება მაინცა, ცოდვების მონანება, არა, აღარას მოისმენდა, გამასვედა თავის შავს თმაში და დიმილით მიტყროდა სასეში. ასრედ ეგებოდი მე შეუბრალებელ აჩრდილს, აქამდინ სინამ უგონოდ დავეცემოდი საკურთხეველის კიბეზედ. ხან მრავალი ღოცვის და ცრემლების ღვრის შემდეგ, ვზოულობდი მოსვენებას, დაქანცული, მიბინარებული მოკიდოდი ჩემს სენაკში. იცით მაშინ კიდევ რას მოიგონებდა ხოლმე ლელაი? ის ჩემზედ ადრე შევიდოდა სენაკში, და საღიზის ქვეშ მოასერებდა დამალვას, ანუ კედლის საათში, და ან ფანჯარასთან დამდგარს იასამანის ბუჩქში; ღოცვაზედ რომ დაკდებოდი, ის უცებ გამოვიდოდა უკანიდან, მომეზარებოდა და გარდამესვეოდა უელზედ, ზოგჯერ ჩემ ქვეშაგებშიაც ამოდიოდა, — ჩემს გაციებულ განმარტებულ ქვეშაგებზედ! როდესაც მიუყს-

ღოვდებოდი ქვეშსაგებსა, ის წამოდგებოდა საბნიდან და გარდ-
მომიწევდა თავის მკერდს გარდასასველად... ოჲ! რა რიგად
დავიტანე! რას მოვესწარ! ოჲ, დედა-კაცო! ოჲ, ოცნება! ოჲ,
გუჲმადღარო სურვილო! რა მივა?!

— მაგნუს! უთხრა გამწარებულმა სტენიომ:— გაჩუმიდი! მე
სისხლი თავში ამიქაწდა თქვენი სიტყვებისაგან. მხოლოდ ბე-
რის გაწყენილ წამოდგენას შეუძლიან აგრე დასძრახოს და
წაბილწოს ლელო!

— ანა, სთქვა მღვდელმა:— ჩემს ოცნებაშია გი არ წამი-
ვილწამს ისა. მე მამაცურად ვებრძოლე მცნოვნებსა, მრთელი
ჩემი სიცოცხლე და სული შევსწირე ამ ბრძოლას, ლელოს
აჩრდილი გი ყოველთვის წმინდათ რჩებოდა იმ საშინელ ღამის
მოჩვენებათა შორის. იყო იმისთანა დღეებიც, როდესაც ღონე
მოღებულა ვეკითხებოდი ჩემს თავს: რატომ არ შემიძლიან მეც
ვიყო ბედნიერი, თუნდა ერთს დღეს კაცობრიულ ბედნიერე-
ბით? ზნეობრივ სიკვდილისათვის რად გადავიგია თავი? რომელ
ზღაპრულ მომავალ ნეტარებისთვის უარ-ყოფ მე ამ ქვეყნიურ
სკვდრს, — ჩემს ბედნიერებას? სხვანი სომ არიან ბედნიერნი,
თავისუფალნი, უყვართ და გარს ოჯახობა ასვენით. იმათ აქვთ
ცხოვრების საგანი, მოქმედებენ, სცხოვრებენ, — მე გი რა საგანი
მაქვს? იმ ქვეყნის იმედი, საიდგანაც არავის არავითარი ამბავი არა
მოუტანიათ-რა!? დიქრთი როგორა სტოვებს თავის გაჩენილთ
ამ უცოდინარობაში? რაც იმათთვის გაუჩენია, იმათ მოხმარებას
რღათ უგრძელად? ანა! არ არსებობს არავითარი სიბრალეული!..
აი ამ გვარად ვგობოდი დიქრთსა უგუნურ სურვილებისაგან.
ოჲ, ნეტავი გამბედა აყოლოდი ამ სურვილს. ოჲ, რომ გა-
მბედა და წუთის-სოფლისთვის მომეთხოვა ჩემი სკვდრი!
რომ ამით თუნდ ოცნებით მაინც გამხვდარყიყავი ლელოს

მთელობელი!... იქამდინაც არ მიმალწეოინა რაღაც უგუნურმა შიშმა და მრავალ წელთ თავ-განწირულებით შესრულმა ცხოვრებამ... მარამ ესლა ლელია მკედარია და იჭნება მოვისვენო.

მაგნუსმა დაისარა გულზედ თავი და ისე ჩაფიქრდა, რომ ვერც კი შენიშნა, როგორ მოხსცილდა მას სტენიო.

მთიდან წამოსული სტენიო ლელიას სახლისაკენ გაემგზავრა, მოულოდნელად შესვდა ერთს თავის ნაცნობ მეგობარს ემაწილ-გაცს ედმოს, რომელიც ლელიას სახლიდან გამოვიდა და ხელში რაღაც მოდიდო რვეული ეჭიწა. იჭვნეულობამ და ცნობის-მოყვარეობამ აღუგრო მას გული და ვერ მოითმინა, გაჭყვა თან ედმოს და გამოჭკითხა, დიდი ხანია, რაც ის ლელიას იცნობდა, რაზედ იმან უზასუსა, რომ უნასავს ლელია მხოლოდ ერთსულ და ესლა საქმისათვის ყოფილა იმასთანა.

— საქმისათვის? გვითხროდა სტენიო.

— წიგნი მოგუტანე. უზასუსა მან.

— ვისგან? გულის განკალით ჭეითს სტენიომ.

— წიგნი მოგუტანე და ფულები მომცა ღარიბების შესაწევნელად, მორიდებით უთხრა ედმომ.

— ვისგან არის მერე ეგ წიგნი? ვინ განაგებს მაგის ფულების მოხმარების საქმეს! ეს შენ არ გინდა მე მითხრა, თუმცა იცი, რომ მე მიეცარს ეგ ქალი და ყოველ იმის მოქმედებას გულ-გრილად არ გურქერი, უზასუსა გამწარებულმა სტენიომ.

ედმო შეხედა, და შემდეგ ჭეითსა:

— გაგიგონია შენ რადესმე ვაღმარინის სახელი?

— რასაკვირველია, გამიგონია, უზასუსა სტენიომ:— ის ვიღაც ქველ-მოქმედი საიდუმლო ზირია, რომელიც გვონებ არავის უსილავს. მას ნამდვილათ არსებობს?

— დიხ, და მთელი თავის სიცოცხლე კეთილ საქმეებისათვის შეუწირავს. შენ რომ იმის ცნობა გჭაინდეს, მაშინ შეიტყობდი, რომ ქვეყანაზედ სიყვარულსა და ჰოვზიანე უდიდესნი საქმენი აწესებდნენ.

— მაშ გაცანცან ის, უთხრა სტენიომ:— იმდენი რამ გამოცონია იმაზედ, რომ დიდი ხანია შემთხვევას ვეძებ იმის გასაცნობლად. დავიჯერო მართალია, რომ გინტ გი დაუხსნია გაჭირებიდან და შეიწყობა მიუცნია, თვალთ არა სჩვენებია იმათ?

— დიად, პირველში, როდესაც თავის აუარებელი სიმდიდრე ჭეოფნიდა. მაგრამ შემდეგ რომ გაკვრტულების კეთილ-მოქმედება, იძულებულ იყო შეეღვინა ამხანაგობა. ამ აზრის თანამგზავობაზედ პირთ შორის.

— შენც მოხაწილე ხარ იმ ამხანაგობაში? ჭკითხა სტენიომ.

— არა, მე მხოლოდ გამგებელი ვარ ვალმარინისა, ჩემი უმაწვილ-გაცნობა ამოდ მიდიოდა, სინამ იმას გავიცნობდი: მას აქეთ გამიხნდა საგანი და აზრი.

— წამიყვანე იმასთან, შეგვიარა სტენიომ: წავიდეთ ამ საათში.

— მე არ შემიძლავს, სოჭკა კმუნვით ედმოომ:— ის არავის არ იღებს ურეკომენდაცოთ.

— განა შენი რეკომენდაცია საკმაოდ არ არის? რატომ არ მამდეკ შენ? ხომ არ გეშინიან, რომ ადგილს არ შეგეცდილ? ედმოომ აღარა უზასუხა-რა და წასასვლელად გატრიალდა, მაგრამ სტენიომ შეაყენა.

— ესლა მივხვდი, სოჭკა მან:— ესლა მესმის, რომ ვალმარინი არ არის მარტო კეთილ-მოქმედი ჭილანტროში, და თვით შენ უბრალო მოწყალებას არ უარიგებ იმის სახელით. თქვენ ხართ მისიონერები საშიშარ საქმისა, რომელსაც, შესაძლოა თქვენი სისხლი ზედ შეანთხიოთ. ლულის სიმდიდრე მიდის იმაზედ,

რომ დაქრთამეთ საწერობილებების დარაჯნი, და განათავისუფლეთ ტუსადები საწერობილიდგან, მაგრამ უბრალო ტუსადები კი არა, იმისთანები, რომელთაც თავიანთის გაკლენით შეუძლიანთ მთელი ქვეყნიერების გადაბრუნება. სწორედ არ მივსვდით?

— წარმოვიდგინოთ, რომ აგრეს. უზასუსა ედმო: — მაგ შემთხვევაში შემოგვერთდება ჩვენ?

— ესაა არ შემოძლიან, სთქვა სტენიომ: — ვინაი არ მიმიღებენ სინამ არ გამოცდნან სამომხლო გამოსაცდელით, და პირველ შემთხვევაში მიბრძნებენ ლელის მოშორებას, მე ამ ხანათ არ შემოძლიან ესა.

— მეც მაგას ვფიქრობდი, უთხრა ოსვრით ედმო, და გაუწვდინა ხელი გამოსასაღებლად.

VI

დადგა გაზაფხული ფრინველთ გაღობით და სურნელოვანი შუების საღამოებით. მზე ჩავიდა; ღამის ბინდი ნელადა ეფარებოდა დასავლეთის უკანასკნელ წითელ სხივებს. ლელის იჯდა მთის ძირში ვიოლას სასასლის ტრასასზე და ფიქრობდა.

ზარმაცულად გარდავიდებული ზანღონის მოაჯირსა, ლელი უცდებოდა უურსა განურჩეველ მინდვრის სმაურობასა, თხების კიკინსა, და მთიდან მომავალი ბერძნულის სახის ღამაზ მუცხვარების წვრილად სიმღერასა.

იმ დღეს ლელი იყო დამშვიდებული და გაბრწყინვალეული როგორც ის მამისის დღე; სტენიო აღტაცებული უმღერდა მას

თავის შეთხზულ ჭიმნებს. ამ სიმღერაში ღამის სიწყვდიადე თან-და-თან ასვევდა მათ თავის საბურველში, თითქმის იმის მელოდის ხმებს უერთდებოდა.

უკანასკნელი სმა რომ დაასრულა, ემაწილი კაცი დაეშვა მუხლზედ ლელის წინ და მომაკვდავის ჩურჩულთ ეკედრებოდა, რომ ერთი ალერსიანი სიტყვა მაინც ეთქვა მისთვის და ერთის წამით მაინც აღეთქვა სიყვარული. ლელამ გამობრთვა მას ხელი და მიიტანა თავის თვალებთან: ის სტი-როდა.

— თქვენ სტირით! სთქვა გახარებულმა სტენიომ:—თქვენ გრძნობთ რასმეს?

ლელამ ხელი გადაუსვა სტენიოს მშვენიერ სუჭუჭ თმასა, დახარვეზინა თავი თავის გულზედ და დაუწყო კოცნა თმასზედ. ლელის ალერსი ისეთი იშვიათი მოკლენა იყო, როგორც თოვლში ყავილის გაფურჩქვნა და ამ მოულოდნელმა სულის კვეთებამ იჭამდისინ ააღელვა საბრალო ემაწილი, რომ გული ადარ უბერდა და მომაკვდავის ფერი დაადგა მის სახეს: უნებურად მოიშორა ლელა თავიდან, რადგან მოჭარბებული ბედნიერება ავად-მყოფად ხდიდა და ციებ-ცხელებას ჭკვრიდა.

— მითხარი, რომ გიყვარვარ! შეჭყვირა მან.

— მე წინათაც გითხარი ეგა, ღიმილით შენიშნა ლელამ.

— არა, შენ ეგ არ გითქვამს. შენ რომ უკანასკნელ დღეში იყავ, მაშინ მითხარი, რომ ეცდები ჩემს სიყვარულსა.

— დიაღ, უზასუსა ლელამ:—მე დაგზიარდი, რომ ეცდები მეოტი.

— მერა რა? შეიძულ თუ ვერა? ჭკითსა სტენიომ, იმ კაცი სკვდიანი და მოწიწების ხმით, რომ ლელის შეებრალა.

ლელა გაბრუნდა ორივე ხელებით და მიიკრა გულზედ.

სტენიოს სისხლი სდუღდა და იუიებოდა ძარღვებში, როგორც ნეცხლ-ფრქვევლის მთილამ გადმოხადენი ნივთიერება. სტენიოდა და კიდევ სტიოდა, კმეოფილიც იყო და უმაღურიც. სისარული იყო თუ სეკდა—თითონაც არ ესმოდა: სურვილი და შიში მოულოდნელი სისარული და განწირული მწუხარება ირეოდნენ ამის გულში.

მოულოდნელად მსწობა მიეცა, როცა მოაგონდა, რა მსურჯალოდ ელოდებოდა და სწეუროდა ეს დამთრობელი წამი. დაავიწდა მორიდებას. ტრფიალებისაგან აღელვებული, თითონაც გარდაეხვია და განცოფებულმა თავისი ტუჩები ღელის ტუჩებს ჩაუკანა... ღელამ სელი ჭკრა და უთხრა მკაცრად:

— დამნებეთ თავი, მე თქვენ აღარ მიუვარსართ.

სტენიო დაეცა დათრგუნვალი ტერასის კიბეზედ. აღზნებული სიუვარუდის ციებ-ცხელება და მოლოდინი შეიცვალა უინულად.

ღელამ გაიტინა. სიანხსლეში გაამამაცა სტენიო; წამოდგა, უნდოდა ცივად და დაცნებოთ დალაპარაკებოდა, მაგრამ კერ შესძლო და ასტირდა.

მაშინ ღელის სელახლად მოეხვია, გოცნის ნება კი არ მისცა და უთხრა:

— გაფრთხილდი სტენიო; ერთის წამის ზედნიერებისათვის, ნუ დაჰქვარავთ კეთილ ცხოვრებას. მე მწადდა ოდესმე თავმოყონებით, რომ მამა-გაცს შეუძლიან დედა-გაცის სიუვარული, როგორც თანხაწოროსა და ამხანაგისა; ესლას ნამდვილად ვიცი, რომ დასაკუთრებას სდგეს მამა-გაცი ბატონობა: ასე დაუწესებია ჩვენ საზოგადოებას. მე მომიწონს, როდესაც მოკრძალებითა ხარ ჩემთან და ვერც კი მიბუდამ აღეცხისათვის აღეცხისა. დაჩნით ასე! დამაცადეთ თავზე სელი გარდაცისვით...

რა რბილი და აბრეშუმის მზგავსი თმა გაქვსთ: განა თქვენ ბედნიერი არა ხართ, ესლა, არ დამშვიდდით?

— ბედნიერი ვარ, მაგრამ დამშვიდებული კი არა.

— მაშ არა გყვარებია?

— ლელო, შენ მტანჯამ, თავი დამანებე!

— განა შენ ტანჯვას კრიდები? მაშ წადი.

— არ შემიძლიან, უთხრა სტენიამ, და დაუჩოქა—დავიჯერო არ შემიყვარებ ლელო?

ლელომ არა უპასუხა-რა; თრთოლით გარდაუსვა იმის თმას ხელი და სწრაფელ გავიდა ოთახიდან.

V II

განგლო ჩამდენმაჲ თვემ. ერთი იტალიის მდიდარი მთავართაგანი ხდილობდა დღესასწაულს. ბრწყინვალე მოწითულლობით გამოსცხადდა იქ ლელო. მიმკრთალებულის უბიწოების სახის გამოსატულებით, იგი ემზგავსებოდა ალუბასტრის მადონას, რომელსაც ღვთის-მოშიში იტალიელი ქალები აბრაშუმით და ხავერდებითა წრთამენ. ამ საზოგადოებაში იმას არაგინ მიიზიდამდა: მაშ რისთვის გამოსცხადდა ამ შეკრებულებასში? სკვდამ და მარტოობამ შემოგდო იგი. თავის იდეების და მიმართულების მონაწილე ზირების, კერძად მზოგნული, ლელო, მზად იყო გასართობლად დღიურ წარამარა ცხოვრებაში მიედო მონაწილეობა, ოღონდ კი დავიწყებოდა მას სულით მარტოობა.

თავადის ბამბუჩის დღესასწაულში უზირველესად ყოვლისა იგი ეძებდა სახილველს, რომელსაც გასწრეკდა და როგორც

ხელეწიერების მოყვარე ქალი, გაარკვევდა კრიტიკულად. უცნაური გემოვნება ჰქონდა ლელის: უყვარდა მხოლოდ უზომო მდიდრობა და სიმდიდრე და ვერას გზით ვერ შესთვისებოდა ისეთს ოჯახს, რომელსაც არც მარტივ ცხოვრების მიმდევარობა ეთქმოდა და არც მეფურ დიდებისა. იმის აზრით მხოლოდ სამსრუთისკენ შეედგომოდა ნამდვილი მდიდრული დღესასწაულობა; ჩვენი ბაღები, საბაღო ციხე ჭაერში, სადაც სტუმრები შეიჯგუფებიან საშინელ ვიწრობაში და სიცხეში ტანცაობენ ერთ ნამცერს ადგილზედ, ორ შიშით გამწვრებიულ მაყურებელთ შორის, სასაცილოდ და შესაბრაღისად მიაჩნდა: ბაღისთვის საჭიროა ბნელი უმთავრო ღამე, ისპანიის, ანუ იტალიის ცისქვეშ, კარსკელავნი ძლივს უნდა გამოხეუტვიდნენ ღრუბლებიდან, რომ არ დასჩაგრონ ჩიბადის ნათელი. საჭიროა დიდროვანი ბაღები, რომლიდგანაც გაღებულ ფანჯრების შემწობით შემოდირდეს მშვენიერი სურნელებით სავსე ჭაერი ოთახებში: კარდისა და ფორთოხადის სუნი უფრო მეტად უღელვებს კაცს გრძნობასა და ტვინს. საჭიროა მსუბუქი და ჩინებული მასშინძლობა, ძვირფასი ღვინოები, ყოველ მხრის ხილი და ყვავილები გაზაფხულისა, ზაფხულისა, შემოდგომისა და ზამთრისა. ყოველივე იშვიათი და განსხვავებული უნდა ამკნებდეს დღესასწაულს, რადგან იგი სანეტარო გულის თქმათა და სურვილთა განხორციელებას უნდა წარმოადგენდეს, თვით გონებაშიაც კი მნელად გამოსასატყელ სულის თრთოლასა და კვეთებას უნდა აღძრავდეს.

თავადი ბაშბუხი იყო განვითარებული გემოვნების კაცი და გამოცდილი ფულების დასაჩვენებელი. ამ საგანში, ყველანაირი აძლეკდენ მას უშიშარტესობას და იმანაც ბრწყინვალედ გაუმართლა საერთო მოლოდინი საზოგადოებას თავის უკანასკნელ-

ლი დღესასწაულთ. შალაში, კიბეებზედ და სასახლის გრძელ
დერეფნებში იდგნენ დიდროვანი, ალუბასტრის ვაზები, ავსე-
ბუფნი ცხელ-ქაქუნების ევავილებით, რომელთაგან მომეტებული
ნაწილი სტუმრებს ჯერეთ არ ენასათ. მოწვეულებთ რიცხვში იყო
ოცი სწავლული კაცი, რომელნიც კალდებულნი იყვნენ მუხაიფ-
ში გასართობის ენით აეხსნათ უცოდინარ სტუმართათვის მოხ-
მარება და თჳსი იმ ნიკთებისა, რომელთაც ისინი დასტრფო-
დნ. ჭასადი და ეზო კილლისა ბრწყინამდნენ ტეტსლებით,
მაგრამ ბაღი იყო განათებული მხოლოდ ოთახების სანთლების
შუქით. თუ შეჴეკებოდით ხეივნებს და ბილიკებსა, შესაძლო
იყო ამ საიდუმლო მიხნელებულ შევნების ადგილს მიეზიდნეთ
და დაგესვენათ, იმ მოძრაობასა და სიამონების შემდეგ მწვანე
ტრტებით გადმოჩნდასებულ ხეების ძირში, სადაც სუსტად
და დაწყნარებით მოისმოდა ორგესტრის ხმა. მწვანე ბაღასზე
აქა-იქ იყვნენ გაშლილნი რბილი საკერდის საღიხები, რომ
ტანისამოსი არ გაჭეუტებოდათ მწვანეზე დასხდომით, და ზო-
გიერთის ხეებისათვის ჩამოეკიდნათ შატრა ვერცხლის ზარები,
რომელიც ზილფიფიდების და ელფების ხმას ემზგავსებოდა.

ბამბუჩიმი კარგად იცოდა, რომ სასიამოვნო გრძნობებით
დიდ ხანს დატბობისათვის დასუსტებულ სულის შატრანებს
უნდა მოაშორე ყოველივე, რაც კი დაჭჭნცამს და მიუბინა-
რებს ადამიანს გრძნობების ძარღვებს. ამისათვის ძალიან გაჩა-
ღებულყოფი არ იყო შალები, ჭამონია ორგესტრისა იყო ძალიან
ძალიად და ორგესტრები იკვროდნენ სპილენძის ინსტრუმენტე-
ბის დაუსმარებლად; ტანცაობასა და ტანცაობის შუა ხანგრძლივ
დროს უნდა გაეკლ. რადგან კაცისათვის ძნელია გარდაწყვი-
ტოს, რა სურს, ანუ რა არის იმისათვის საჭირო, ამისათვის
ფილოსოფოსმა ბამბუჩიმი დააყენა ყველგან გამკებლები, რომ

მელთაჲ უნდა ედევნებინათ თვალი, რომ ყველას თავისი შესაბამისი სიამოვნება მიეღო, გაერთობაში და განსვენებაშიც თავიანთი საქმის კარგათ მცოდნე გამგებლები შეუნიშნავდნენ უჭარწყლებდნენ ზოგიერთს უზომო აღტაცებას და ზოგს დაღონებულებს აქეზებდნენ მსიარულებისათვის. ისინი სასეზუდ ატეობდნენ კმაყოფილებას და დაღალულობას და მაშინვე სხვა ახალი მოულოდნელი რითიმე გააერთიანებდნენ. სიარულში, მოძრაობაში, შეწყობებულ თვალებში აღმოავითხამდნენ, რომ ის კაცი არის აღტაცებული ტრფიალებით; ადევნებდნენ თვალს, რომ მომეტებული კადნიერობამდინ არ მიეღწია, თუ შეამჩნევდნენ კადნიერებას, მაშინ მოუხერხებდნენ დაემშვიდებინათ. გაერთოთ, ანუ კარგად დაეთოროთ. ყოვლის დონისძიებით ცდილობდნენ, რომ ერთის განათლებისა და სვეულებათა მქონენი ერთად შეეყრილიყვნენ, რათა ამით ურთიერთისათვის კმაყოფილება შეეძლებინათ. სატრფიალო საქმენი და არმყოფობის ინტრიგები განსაკუთრებით სასლის პატრონის და იმის ხელ-ქვეითების მიფარველობის ქვეშ იყო. მომეტებული ნაწილი სტუმრებისა ყმაწვილი და ღალამაჲი ხალხი იყო, თუმცა მოხუცებულნი კაცნი და უღამაზო ქალებიც ერევნენ, ისე როგორც თავიგულში გატეული მუჭი ყვავილები ფერადების ჭამდონიისათვის. ყველას განაწილებული ჭქონდათ თავიანთი როლები, როგორც თეატრში: ზოგი მსურებელი იყო, ზოგნი—მომქმედნი პირნი; მაგრამ არც ერთი მათგანი არა გრძნობდა, რომ ის მოქმედობს და გრძნობს ბამბუჩის ნებისამებრ. მაგრამ, თუმცა როგორც აკტიორები, ისინი სარგებლობდნენ ბენეფისით, ესე იგი სიამოვნებით, მაინც ეს წვეულება და გამოჩენა მათთვის არ იყო, იგი იყო გამართული მცირე კრებისათვის, რომელიც შესდგებოდა რამდენთამე ფუფუნებასა და განცხრომას მიხვეულ კზიგურელთაგან. მათ გა-

საერთობათ მოიწვიეს დანარჩენი გამოპრანჭული სალსიცა.

ის რჩეულნი იყვნენ, უმეტეს ნაწილად ქონებით შეძლებულნი და მასპინძლის მოჯიბრენი სიძლიერის გამოჩენაში; ბამბუნიმაც იცოდა, რომ იმათი დაკმაყოფილება და გაკვირება რითიმე ადვილი აქ იყო. ისინი ყველანი ერთმანერთს ეჯიბრებოდნენ. თუ მარგიზს პანორიოს სადილზე მოკრთმოდა ვერცხლის ჭურჭელი, ბამბუნი დასდგამდა თავის სტოლზედ წმინდა ოქროს ჭურჭელსა, თუ ურიკრიკე პანდოლოვი თავის ცოლს ჩამოჰკიდებდა ბრილიანტებს, ბამბუნი თვით ბაშმაკებსაც ბრილიანტებით მოუჭედამდა თავის სატოფოს; თუ გერცოგი ალმირა შეაკერებდა თავის ღაჭიებისათვის ოქრო-მკედით ნაკერ ღივრეას, ბამბუნი მორთავდა თავის ღაჭიებს მარგალიტით და თვლებით.

იმ დიდ-კაცთ შორის, რომელთაც მიაწოდებდნენ გიჟთა სანოვარებს თითქმის მართელ თემებსა, უცხო ქვეყნის ქაღალს ლელაის, ეჭირა პირველი ადვილი. როგორც მდიდარს ყველანი პატივის-ცემით მიიღებდნენ სოლმე. აგრეთვე იმისი სილამაზე და ახირებულნი თვისებანი ყველას ყურადღებას იზიდავდა. პირველში ის შეიყვანეს მშენივნად მორთულ სალსში, რომელიც დანარჩენ ბრწყინვალე ოთახებისას მხოლოდ შესავალს ანუ დერეფანს წარმოადგენდა. ბამბუნი დაყენებულნი წესიერების მცველნი მატუთებით შეახერხებდნენ ყველას ამ სალსში, რომ კარგათ გაესინჯათ და მერე მომზადებულიყვნენ ახალის შთაბეჭდილებისათვის.

ლელაისთან ერთად შემოვიდა ყმაწვილი საბერძნეთის პატონიშვილი, პანდოლო. გამგებლებს მასინვე ის უბრალო აზრი მოუვიდათ, რომ შეუნიშნავად წაეყვანათ იგი ლელაისკენ, რათა

ეს ორივე წარწინებულნი ჰიბნი თავისთავად შესხედრდენ და გაეცნოთ ერთმანეთი.

საბერძნეთის ბატონის-შვილს ქქონდა მშვენიერი იშვიათი სასუ და ისეთი ტანი, როგორც აღმოსავლეთის ალვის სე. ყველა ქალებს გაგიჟებთ მოსწონდათ. ლელა გააცა იმის სახის მშვენიერებაში, მაგრამ ხუთი წამის ლაზარკის შემდეგ, ლელა ცივად გამოხრუნდა.

ამათ შემდეგ შემოვიდა გრაფი ასკონიო, ყოველთვის მსია-რული, კმეოფილი, და ბედნიერი თვით საძაგელი ბედნიერებით. ის ლელას თვალის დასანახავად ეჭვარებოდა. დანახვისათანავე ისეთი ჭმუნვის ღრუბელი მოეფინა, რომ ბამბუხის გამკებლე-ბი შეშინებულნი გაიქცნენ თავის უფროსთან. ბამბუხი გამოს-ცხადდა თუ არა, მაშინვე უბრძანა ასკონიო მოაცილონ თავი-დან ლელას რომელიმე შესახამის და პატივ-საღების მიზნით. ეს ბრძანება იმ წამსვე იქმნა მოყვანილი აღსრულებაში, მაშინ ბამბუხიმ დიდის თავისით გაუწოდა მკლავი ლელას და წაიყვანა გასართობად ეგვიპტური ზაღის სანახავად. იმის პედზე, მშვენიერი პაოლაგოც იმათთან შემოვიდა და ბრონზის სტინ-კისზე მიუდებულ, იგი წარმოადგენდა ზაღის ისეთს დამაშვე-ნებელს სამკაულს, რომ ლელაც კი სიამოვნებით დააკვირდა. მასწინებელი სომ სიხარულით ამხარტანებდა ამით, თითქმის ბატონიშვილი კი არა, ნაჭირაკები რამ გამოჩნდებოდა ქანდაკება დაუდგამს ზაღაშიო.

VIII

უეცრად ბამბუხის სტუმრები ერთბაშათ რიღასთვისაც მავ-რიტანულს ზაღას მიაწოდნენ, ცერემონიის უხუცესებმა ძლივს

დაიტკეს წესიერება. გავარდა ხმა, რომ ცისფერ დომინოში იმა-
ლება განთქმული დიაცი ზინზოლინა, ამ მხარეში დიდი სნის
უნასავი. ამ ამბავმა ააღელვა ყველანი და ცნობის-მოყვარეობით
გაჰუზრნენ ცისფერი დომინოს მოსაძებნელად, მაგრამ, ის რა-
გორც მოჩვენება, უსხლტებოდა იმათ სულიდამ, და გამოჩნდე-
ბოდა თითო წამს ხან ერთს ზაღაში ხან მეორეში. ყველა
ცისფერ დომინოებს გამოკითხვა და გასინჯვა დაუწყეს, მაგ-
რამ ატლასის ნაოჭებიან კაპიშონსა და სავერდის მასკაში ვერ
იპოვეს ზინზოლინა. ერთი ცისფერი დომინო გაიქცა ბაღში,
სხვებიც მოუჩივებლად თან გაჰყვნენ მას უვიწილთ და ხმა-
მადლა კასკასით მოედნენ ყველანი ბაღსა.

— ეხლა კი დაისვენეთ, უთხრა ბამბუხიმ თავის გამგებლებს:
— სინამ თითონ მსიარულობენ, გამამსიარულენი არ დასტირ-
დებთ.

ხალსში ჩარეული და ჭედვისაგან წაღებული ლელიანტ გა-
ვიდა ბაღში, მოშორდა ჯგუფ-ჯგუფად დაფანტულ, მსიარულ
ხალსსა და განმარტოებით ჩაჯდა დაბურვილ ცაცხვის ქვეშ.
გულს სევდა მოაწვა. შეხვდა ცას: აქა-იქ ბუტაკვდა ვარსკვლავ-
ები, მაგრამ ცის დასავალზე მოგროვილიყო დრუბლები, რა-
მელიც იმ წამს განაზო ელვამ. მოახლოვებულიყო ავდარი, და
ეს იყო უთუოდ მიწეზი სევდისა, უღონობისა, და ლელიანტ
ძარღვების აღშოფოტებისა.

რისაგანაც უნდა ყოფილიყო, ლელია მოულოდნელად სევდამ
იჭმდისინ შეიზურა, რომ სიცოცხლე შესძაგდა. ყოველი უანგარი-
შობა, ყველა გაცრეუბული ოცნება, ჯერად მოუღალავი ლტოლ-
ვილებანი რაღაც უკეთესისა და უმაღლესისადმი, აიშალნენ იმის
გულის სიღრმიდამ და იმათი სიმწარე ისეთი სამძიმო წარმო-
სადგენი იყო, რომ ლელია დაეცა ბაღახზე და სტიროდა უნუ-

გეშო ცრემლებით. თავზე მოხურვილი საკერდის წამოსასხამით ტანისამოსის დაუზოგველად, ის იწვა დედა-მიწაზე და ქვით-ნით ტირილში ატყდა ტანსა, ამ დროს უეტრად ვიღასიც თბილი და რბილი ხელის შეხება იგრძნო თავის ტიტველ მხრებზედ. შერცხვენილი და განწისხებული, რომ მოასწრეს მას ამ სულის კვეთებისა და საზოგადო სასუსტის დროსა, ლელის წამოხტა ფეხზედ და ამხარტაუნულად გამოიჭიმა. გვერდით უდგა სასელოვანი ცისფერი დომინო, დიაცა ზინზო-ლინა.

ლელიამ შეჰკივლა, მერე უთხრა:

— მე შენ გიცანი; ჩემი და ხარ.

— მერე რა? გეთავილები ლელია?

— მე შენს ხმასაც ვსცნობ, უზასუსა ლელიამ: შენ ჩემი და ზუფსერია ხარ.

— დიად, მე ზუფსერი ვარ, სთქვა მან და მოისხნა რიდე:

— მე ვარ ასული შენის მამისა და დედისა. ნუ თუ ალერსიან სიტყვას გერ ზოულად ჩემთვის?

— ოჰ, ჩემო დამო, საუკარელო დამო, შეჰყვირა ლელიამ: — დამისხენ! დამიფარე განწირულებისაგან! მითხარ, რომ მე შენ ისევე გიყვარვარ, რომ შენ გახსოვს ჩვენი სიყმაწვილე!...

ისინი მაგრად გარდაესვივნენ ერთმანეთს, ცრემლ-მოტე-ულის თვალებით შეჰურებდნენ ალერსიანად ურთიერთს და ჰკვირობდნენ, რომ ორნივე კიდევ მშენიერები და ყმაწვილები არიან, და შეუძლიანთ ერთმანეთის ნახვისათვის ასე გახსარება. ლელის უეტრად მოაგონდა, რა მდაბლა დაეცა ნამუსით იმისი და, და ნაშთმა იმ ძლიერის საზოგადოებრივის ცრუ-მოწმუ-ნეობისამ, რომელიც ჩვენში დედის ძუძუსთან ერთად არის შე-ზრდილი, უნებლიედ განიღვიძა იმის გულში. ამ წარმოდგე-

ნით დათრგუნვილმა, მწუხარებით დაუშვა ძირს მკლავები და იმის სახეს დახანდა ისეთი სინანული და მწუხარება, რომ თვით ზუღსერიასშიც სიბრალული და თანაგრძნობა აღსძმა.

— მაშ ეგა სარ ესლა შენა! უთხრა მან ალერსიანად:— მრავალ წელიწადს ჩაუვლია, რაც ჩემი და არ მინახავს, ბოლოს შეგხვდი მას, და რას ვსვამდი?... ის გვინა დედა-მამასვლად, თითქმის გამონაცვალ ტანისამოსიანად, აწვეთავის გამოსადგომი, ტირის და იგლეჯავს თმებს! აი სადამდის მიგიღწევია! აი რა სამსახური გაუწევია შენთვის ნიჭსა და ბუნების სიუხვებს! აი სად მიუყვანისარ იმ გზას, რომელსედაც შენ ისე ამპარტყნებით და რწმუნებით შესაღწევი!

— შენა? ჭკითსა ლელიამ, გულ-ნაგულად, — რა გინაო ჟერა, რომელმა უფრო გარდაუხვიეთ სწორად გზასა: შენა თუ მე?

— არ გინა, ლელია, ნაღვლიანად უბახუსხა ზუღსერიამ. — მე ბევრი გიცნობდი, ბევრიც გიტანჯე, მაგრამ ჟერ მე კიდევ არ მოგვალეუარ ცხოვრებისათვის, მე ჟერ არ ვევირი შენსათვის ხელების მტკვრებით: აგმარა! გმარა!...

— დიას, ეგ მართალია, სთქვა შეჭმუნებულმა ლელიამ: — მე ვეკლავ გამოვსვლად, ვეკლავი მოვიღალე...

— ვეკლავ, გარდა ფუფუნებისა! შენიშნა დამა და გადისარ-სარა მსუბუქის ქვევის ქალების ხარხარით და სრულებით შეიცვალა თავიდან იგებამდის.

ლელია უნებურად უგუდგა, შემდეგ სელახად სწრაფად მიუახლოვდა და წაავლო ხელი დასა.

— შენა, შენ კი იგემე სრულად ფუფუნება? ჭკითსა მან: — ისრულე გული? შენ დედა-კაცი სარ კიდევ და სცხოვრობ? განმიზიარე მე შენი საიდუმლო: რითი სარ ზედნიერი?

— მე უბედური ვარ, უბახუსხა ზუღსერიამ: — მე არ დაგეგმ-

დი იდეალურ ბედნიერებას; და არც აწაფერში გამტრუება მო-
ლოდინი. მე ცხოვრებისათვის არა მითხოვნიას-რა ისეთი,
რის მოცემაც არ შესძლებოდა, მე ჩემს მაგალითად ავიღე მსია-
რული უძველესი დრო და საბერძნეთის შიშველი დმერთანი!...
მე რა საჩქე მჭებს თქვენის ცივილიზაციის მღელვარებასთან!
ჩემი ნამდვილი საგანი არის ქეითი და ფუფუნება... ოჰ, ლე-
ლია! როგორ მიტყერი, რა საზად ისმენ ჩემს სიტყვებს?...
ნუ თუ ჩემი არ გეშინიან? დაგიჯერო შენ აღარა მრაცხავ იმ
მდაბალ საჟიზღარ ქმნილებად, რომელსაც შენ ერთხელ ზურ-
გი შეატყე?

— მე შენ არასოდეს არა მძავდი, მხოლოდ მეზრადლებოდი.
მაგრამ ესღა გაცნობული ვქსედავ, რომ შესაბრაღისიც არა
გატყვას. მხოლოდ ეს კი არ ვიცი, შეიძლება რომ მიხარო-
დეს...

— ოჰ, თქვენ იმ ქვეყნიერების მოწმუნენო, ცბიერებო!
სიტყვა ჩამოართვა ზულხერიაში;— თქვენ ვერასოდეს ვერ გაბე-
დამთ მოიწონათ ისა, რაშიაც მონაწილეობა არა გატყვასთ მი-
ღებულნი! აი თითონ შენ დამშხვრეულ ხარ და მაწასთან გასწო-
რებულხარ, იმ შენგან არჩეული მხედრისაგან, მაგრამ მაინც
გიდეკ ამხარტავენო. ისარგებლე ამ გამოცდილებით; მოიგონე
როგორ ვბასსობდით ჩვენ წინად და როგორ უწინასწარმეტყვე-
ლებდით სოფლე ერთმანერთს დაღუბვასა!

— მე გიწინასწარმეტყველებდი შენ, ზულხერია, საზოგადოე-
ბის მხრივ სიძულვილს, განმარტობას, საშინელ მოხუცებას...
კმაღლობ დმერთსა, ჯერ ჩემი სიტყვები არ გამართლებულან;
შენ ჯერ ისეკ უმაწილი ხარ, ისეკ ღამაში. მაგრამ ნუ თუ
სიარტსვილმა შეა არ განგემირა, როგორც გასურვებულ რკი-
კამ? ნუ თუ ეს გრთვა ხაღხისა არ გაშინებს, რომელიც შენ

დაგებებს, და სურთ დაგლასაკით სელში ჩაგიგდონ? შენ ხომ იმათი კუთვნილება ხარ? შენ არა გაქვს არჩევანის უფლება, შენ არ შეგიძლიან შეიყვარო, არ შეგიძლიან ელოდებოდუ საყვარულს სიყვარულისაკე სამაგიეროდ!... საბრალო ზულხერია! შენი საყვარელი ხალხია, და შენ ერთის ძეგრდიდგან უნდა გადადიოდუ მეორის ძეგრდთან, სინამ უკანასკნელს არ დააკმაყოფილებ. განა შენ დედა-კაცი ხარ ამის შემდეგ?

— ებ ყოველივე მესმის, სთქვა დიაცმა და მცირედმა ჭმუნვამ გადუარა მას შუბლზედ: — მაგრამ მე თითონ აღმოვიჩნიე ეს გზა და მივდივარ მასზედ დაუფოვნებლად, ყოჩაღად და ჩემი ჯილდო ფუფუნება არის, იგი ჩემთვის მზის სხივია, და თუმცა მდაბლად დავუცი, მაგრამ ვსედავ რომ გამოუსადეგარი მაინც არა ვარ, გამოუყენებელი ადამიანი ხომ ყველასზედ უაქსისია ქვეყანასზედ!... მართლეს ქვეყანაში არაფრის გამოსადეგი — უფრო საზიზღარია, კიდრე თვით მდაბალ საქმეში სახმაცად გამოსადეგობა.

— შესაძლებელია! მოწყენით სთქვა ლელიამ.

— ამასთანავე, განაგრძელა ზულხერია: — რა არას სირცხვილი ძლიერის სულისათვის? ჩვენში ისინი ითვლებიან პატიოსნებად და გვარაინებად, რომელნიც მონურად ემოწილებიან საზოგადო აზრის გარდაწყვეტილებას. მაგრამ განურჩეველი მორჩილება ამტკიცებს მსოფლოდ სისუსტეს და უხასიათობას, მაშინ რომელსაც ბრძოლა და წინააღმდეგობა მოითხოვს ხასიათის სიმტკიცეს და ძალას. განა შეიძლება სათნოება უწოდოთ ეგოისტურ ანგარიშს, რომელშიაც ყველანი თავიანთ პირად სარგებლობას ზოულობენ და რომელისათვისაც საერთოდ მოწონებას და ქებას მიიღებენ. შეადარე მეოჯასე შვილებით სავსე დედა-კაცის ტანჯვას და უნამუსო დედა-კაცისა, რომელნიც

ერთსა და იმავე ცხოვრებისათვის აბრძვიან: ერთს პატივსა სცემენ და აბრალებენ, მეორეს ევეჯა ზიზღით სდევნის. რომელი უფრო ღირსია მონაწილეობისა? ნუ თუ ის, რომელიც ნაკლებ იტანჯება?.. რატომ არის მიპასუხებ: ლეღია? რატომ არ მიწერები შენ ადრინდელსაკით? ნუ თუ არა რაღაც გარდაიქმნა და შენი კეთილ-შობილური სისხლი არა შეფოთავს წრეს გადასულ. გარყვნილ ღაზარაკზედ? გამოცოცხლდი, ლეღია, მესივით დამბნე, გამოესარჩლე სათნოებას, თუ გსურს კირწმუნო, რომ იგი მართლაც არსებობს!

— განაგრძე ღაზარაკი, მოწყენით უპასუხა ლეღიამ: — მე უფრო გიგდებ.

— თუ აგრე, ერთს ამასაც კიდევ გვითხავ, საცხოვრებლად რომ წარმოგვგზავნის, რას თხოულობს ჩვენგან ბუნება? მართო იმას, რომ სული გვედგას. რა უნდა მოგვითხოვოს ჩვენ საზოგადოებაში? მხოლოდ არ მოვიპაროთ — თითონ ეს საზოგადოება ისე არის დაყენებული, რომ მომეტებულ ნაწილ იმის წევრთა ღუგმა-ბურის მოსაპოვებლად მეტი სეფობა აღარ დაჩენიათ თუ არ იგივე, რასაც თითონვე გარყვნილებისა და ბიწიერების სახელით იხსენიებენ. იგი რაოდენი ძალა უნდა იქონიოს დატყეულმა ქმნილებამ, რომ ამ გვარის ცხოვრებით იცხოვროს? რაოდენი შეუწაცტება და უპატიურება უნდა გამოაჩინოს იმისთვის, რომ ისევე გაღანძღეს და სეფ-ფებს შეკრული შთაბედეს ამ მოჩვენებაში! საზოგადოთ დიდათ აუტანელ ტვირთსა ზიდამს დედა-კაცი თავის კისერზე, რა სვეტ უნდა სედეს მას წილად: მეუღლესი, მშობლისა, ანუ დიაცისა — იმას მხოლოდ ეს სამი სვედრი აქვს ნარგუნები ცხოვრებაში — სულ ერთია საჯარო ტორგით გაიყიდის თავისა, თუ ქორწინების შირ-შეგრულობით, ნუ თუ შენ იტყვი ამის შემდეგ, რომ იმით,

რომელთაც ასე უძღვრთოდ ართმევენ კაცობრიულ უფლებას, არა აქვსთ თავიანთის მხრივ უფლება სმაგდეთ საზოგადოების წესდებულებანი, ისე როგორც მე ჩავდივარ. ამ გარყენილების შორის, მე მაინც შემძნა რწმუნება ჩემის თავისა და ცხოვრებისა, შენ კი უარ-ქყოფ კეთილსა, ბოროტსა და სწყევ შესნ განხნას!

— ზულხერია, შენ მე მამტუენებ; მაგრამ არ იცი, მჭონდა უფლება ამერჩია ესა ანუ ის გზა. რა იცი, რა გვარი იყო ჩემი ცხოვრება მას აქეთ, რაც ჩვენ განვმარდით ერთმანერთს.

— მე ბევრი რამ მესმოდა შენზედ, უზასუსა ზულხერიაში: — მესმოდა, რომ შენ სცნოვრობ როგორღაც განსსვავებულად, არა იმ გვარად, როგორც სხვა დედა კაცები; რომ რაღაც იდუმალეობითა ხარ მოცული, რომელიც ჩემის აზრით მხოლოდ კომედიის თამაშობას ჰგავს, ან სხვის შესაშინებლად ან და გასაოცებლად.

— დამცინე, უზასუსა ლელაში: — მე ერთს სიტყვასაც ვერ ვზოულობ ჩემს გასამართლებლად. გსურს მოისმინო მოთხრობა ჩემი მჭრადი, უნაყოფო, მაგრამ ხანგრძლივი და მწარე ცხოვრებისა?

— მსურს, უზასუსა ზულხერიაში, დაჟდა და მიეყუდა თავის მსუქანის აგვადის და თუთრის მსრებით მარმარილოს ნიშვას ფერხთ, რომელიც კეკლურურად იყო დამდგარი და სკების ფოთლებში მიმაღული. სთქვი ლელა, მიაძებე ყველაფერი; ამას კი გეტყვი, რომ სინამ შენ ნიაშობდე, მე წინათვე მიხვედრილი ვარ. ჯერ იმ დროსვე, როცა მე და შენ დავდიოდით მინდვრებსა და ტყეებში, შენ გართობდა მხოლოდ ფრანგულთ ფრენა, ყვავილების ზუჩქები და ღრუბლები, ნაცვლად მონადირე უმაწვილებისა, რომელნიც ჩვენ შეგვხდებოდნენ; მე მაშინვე

ვიცოდი, რომ შენი სიყმაწვილე ჩაივლის უკვალოდ ფუქსავატ ოცნებობის დეკნაში. გახსოვს შენ ჩვენი დაუსრულებელი სეიონობა და ოცნებანი საღამოობით ტეკასაზე, როდესაც ჩვენ ორნივე სრული საათები ვუტყეოდით — შენ ვარსკვლავებს, მე კი ჩვენ წინ მიმავალ ცხენოვნებსა?

— ჩასაკვირველია, მასხოვს, უზასუნს ღელაიმ: — ჩვენ გვექონდა სულ სხვა-და-სხვა ტემოვნება.

— გახსოვს ისიცა, რომ ერთს ვაზარაქ ზაფხულის დღესა, მდინარის პირს რომ მივედით და გაგვიქმით ბელასზე, და გაუშტურეთ გაღაზლანებულ ცას ოვალები. გაძს ნამკვის სუნი ტრიალებდა და დასავლეთის ჭაერი გვიგრძელებდა სახეს; ჩვენ ორთავებს მალე დაგვეძინა. ამ დღემდის მე ყოველთვის უზრუნველი და მსიარული ვიყავი, ყოველი დღიური ცხოვრება იყო ჩემთვის ახალ დღესასწაულად. მხოლოდ იშვიათად რაღაც ახალი აღგზნებული გრძნობანი გაიბრუნდნენ ელექტრონული ნაზერწყალივით მართლ ჩემს ახსებაში, და გგრძნობდი ჭარბად სიცოცხლეს. იმ დღეს მეზმანა მე რაღაც უცნაური ფუფუნების და განცხრომის სიზმარი, რომელმაც აღმისსა მე, ჩემში მიძინებული ძალის საიდუმლო... მეზმანა, რომ შავ თმიანი ვაჟკაცი დაისარა და შეესო თავის ტურებით ჩემს ტურებს; შეშფოთებული გამოვიდგიძე, აღუწერელ კმაყოფილებას გგრძნობდი, მივიხედ-მოვიხედე. შეგხედე ცას, ნამკებს, წყალს და დასასრულ შენა. ოჰ! რა მშვენიერი იყავ! იმისთანა აჩასოდეს არ მინახევსარ; ჩემი თავი შენზედ ულამაზესი მეგონა და კამზარტანობდი, მაშინ კი ჰორველად ვიგრძენ სხვის სილამაზის ნახვით აღტაცება. მე წინააღ წამოვდექე და უცნაურის საიმოვნებით და ცნობის მოყვარულობით დაგიწეე შენ შინჯვას. სქელი შავი თმები დახუტუტებულნი ეხვეოდნენ შენ ყელსა; მე მოვ-

კიდე მათ ხელი და წაწმოდგინე, კითომ სულეორი რამ მი-
ჭერს მე თითებსა და შენგენ მიზიდამს. შენი კანი ჩემ კანსედ
უფრო შავგვრემანი იყო, შენი ფორმა უფრო განსაზღვრული
იყო; ამჰარტაგნული და დამშვიდებული სახის გამოხატულობა
იმ კაცს გამგზავსებდა, რომელიც მე ვნახე სიმამრში... მე
წენარად შეგვხე ტუჩებით შენ ხელს, შენ გამოიღვიძე; შენმა
შემოხედვამ გამსჭვალა მე რაღაც უცნობი მორცხობით. მაგ-
რამ მე არა მქონდა-რა შესარცხვენი; მე მივიღე ბუნებისაგან,
პირველი წითვნა სიყვარულისა, პირველი შეგნება სურვილისა...

— მასხოვს ეგვრა, სთქვა ლელიამ:— მასხოვს, რომ შენ
ჩამახედე მდინარეში და მითხარი, რომ მამა-კაცსავით ღამაში
ვარ. ამ უცნაურმა სიტყვებმა გამაოცეს; მაგრამ სად მივხედე-
ბოდი რომ იმ წამში შენი ბედი გარდაწყდებოდა!

— დაიწყე შენი ცხოვრების მოთხრობა, უთხრა პუტუნკიამ:
— აჰ ჩვენ არა ვინ დაგვიშლის.

(შემდეგი იქნება)

პნ. 6. მრისთავისა.

ასეა და რა ვქნა?

(გუბლავნი ჩ. ს. ა—ს)

თუბე, ქვეყანა ქულობა*) არის
და სამეუფო მისი, ვინც ვაჭრობს,
ვინც კი ხელობა ესე არ იცის—
ბრბოს აზრი სდევის, აძაგებს, აღჩიბს!

მაშ რაღა მელის მე, მისვერზლს უგნურთა,
რომ ღვთისგან არ ვარ ვაჭრად შობილი,
უანგაროდ მსურს შეგელა უძლურთა,
და მიჩხეენია ადღსა ძმობილი?

რომ სინიდისსა, ჰატეოსნებას
ბატონებად ვთვლი; გრძნობასა გულში,
ვით ზნისა ოსტატს, კაძლეკ სრულ ნებას
და თვით გულს ვწურავ მთლად სიყვარულში?

რომ ადღის ნაცვლად—ვზომავ გუდითა,
და გონებით ვჭრი—მაგრატლის წილად?
რომ არ ვაფასებ კაცს ქონებითა,
და ზოგადს საქმეს სულსა კძლენი წვლილად?..

«—იმ ეამს, როს სხვათა სიცოცხლე უხვად
გაიფურჩქენის, შენ—უნდა მოკვდეო;

*) ქულობა—ღუქების მწკრივი, ბაზარი.

ამ დრომდისაც კი ბრბოს შუბი, მტრობა
მპეინვარედ გდევნის სამარემდე!»

ამას გამწივის მარადის ყურში
შინაგანი ხმა მე გონებისა,
და ჩასაფრული ჩემსავე გულში
სხვას მეუბნება ხმა ზნეობისა:

«—გამაგრდი! ბოლო შენს მოსწრაფებათ
გაატანე, თუნდ ჯვარს გაცვან დღესვე;
ბრბოსაკით შენცა დაბაღთა ვნებათ
არ დაემონო, თვარა შენი სვე

ჩირქ-მოცხებული გაგისდება;
ებრძოლე ანგართ, გერჩიოს კუბო
მას, რასაც ქმეცა დღეს დიდება:
კაცურ ღირსების დაცვისთვის მეკედრისა
სასული ცოცხლობს და ნათლდება!...»

ამ ხმასა მივსდევ ერთგულობითა,
ვმონებ სინიდისს, პატრონებსა,
და არც ვუძტეუნებ მათ არას-გზითა,
სანამ ვგრძნობ სისხლის მარღვებში ღენას!

3.

საქართველოს მეფის-ძე

წადამისტ—მეფე სომხეთისა და კრებილიონის
ტრაგედია.

სამის წლის წინედ ქრისტემდის საქართველოს ტახტზე
ჯიდა მეფე ფარსმან I, რომლის გამოჩენილის, სანგრძლივის
(63 წ.) მეფობის განმავლობაში საქართველომ კვლად შეიერ-
თა ეგრისი (სამეგრელო) და კლარჯეთი, ებრძოდა პართიელებს,
რამდენჯერმე გაილაშქრა სომხეთში სადავო ტახტის დასაპყრობ-
ლად და, ბოლოს, შემოიმატა სომხეთის ერთი ნაწილი.

მე-35 წელს ქრ. შემ. პართიელების მეფემ (ართახანმა),
თავ-გასუღმა მეზობელ ხალხებზე რამდენჯერმე გამაჩვენებით,
სომხეთის მეფედ დასვა თავისი შვილი და მოსთხოვა რომის
იმპერატორს (ტიბერიონს), რომ მისმა იმპერიამ ხელი არ
ახლას სპარსეთ-მაგდონიის სახელმწიფოს საზღვრებს, რომ-
მელთ ერთად-ერთი მთელადი მე ვარ, ართახანიო. ამავე დროს,
ართახანზე უგმაყოფილო პართიელების დასმა სთხოვა იმპერა-
ტორს, რომ მათთვის სხვა მეფე დაენიშნა. ტიბერიონმა, რა-
საკვირველია, სიხარულით მიიღო ამ უგანასკნელთა წინადადუ-
ბა და დანიშნა პართიის მეფედ ტირიდატი. მაგრამ, რადგანაც
ემინოდა რომაელთა და პართიელთ შორის ბრძოლის ატენი-
სა, სთხოვა საქართველოს მეფეს ფარსმან I, რომ იგი მწე-
მფარველად ექმნეს ტირიდატს. ამ მოკვლეობის ტვირთებისა-

სათვის აღუთქვა მას: შენს ძმას, ბატონიშვილს მიტრიატს სომხეთის მეფედ დავსვამო.

ფარსმანმა მიიღო ეს წინადადებანი და უოკელის ღონისძიებით შეუდგა მათს ასრულებას. სომხეთის სასახლის კარები მოისუიდა და მათ მოაწამლვინა ჰართიის მეფის (ართახანის) შვილი არშაკი — მეფე სომხეთისა; შემდეგ ჯვრით შევიდა სომხეთში, აიღო ამ ქვეყნის სატახტო ქალაქი (არტაქსადი) და ფესი მოიდგა მთელს სამეფოში. ჰართიელების მეფემ, რომ შეიტყო ეს ამბავი, შეგრიბა მრავალი მხედრობა და ნაჭიარავები გუნდნი კოშტებისა და მეორე თავის შვილის (რომლის) მხედართ-მთავრობით გააღაშქრა ფარსმანზე, რომელმაც საგუთარის ჯვრის გარდა მოიწვია აღბანელნი და სარმატნი, დასგდა მტერს, გაამხნევა თავისი მხედრობა აღმგზნებულის სიტყვით და იერიში მიიტანა. ქართველებს დაჩნათ გამარჯვება და გვამი თვით მათის მეფე-მხედართ-მთავრისაგან მოკლულის ჰართიელთა ჯვრის სარდლისა...

ართახანმა მიანება თავი არა თუ სომხეთს, არამედ საგუთარს სამეფოსაც და გაიქცა სკვითების ქვეყანაში. ამის შემდეგ, სომხეთის მეფედ გახდა ფარსმანის ძმა მიტრიატი, რომელმაც ჰართიელების მეფედ — ტრიატი. ეს ორივე მეფე ავიდნენ ტახტზე და იუვენს საქართველოს ხელმწიფის (ფარსმან I) მფარველობის ქვეშ... მოკვდა იმპერატორი ტიბერიონი და მისს ნაცვლად ტახტზე ავიდა კაი-კალიგულა, რომლის შესედულებაც ამ საქმეებზე საქართველოს მეფემ ჯერ არ იცოდა, და ამიტომაც, შესაფერად დაინახა ჰართიელებისა და სომხეთის საქმეებში არ გაყოულიყო. გაიგო თუ არა ართახანმა გაქმეობათა ესე გვარი ცვლილება, მაშინვე დიდ-ძალის სკვითების მხედრობით შემოვიდა ჰართიაში, განდევნა ტრიატი, ავიდ

ტახტზე ხელ-მოკრედ და მოახერხა კაი-კალიგულასთან დამეგობრება. ამ დამეგობრებამ ცუდი შედეგი იქონია საქართველოს მეფის ძმისათვის — სომხეთის მეფის მიტრიდატისათვის, რომელიც ართახანის თხოვნით შეიპყრეს რომაელებმა, (ქრ. შემ. 40 წ.) ბორკილები გაუყარეს და გაგზავნეს რომში, სადაც შვიდი წელი დაჟეო პატიმრად.

მოკვდა კაი-კალიგულაც. საქართველოს სამეფო ისევ ისე ძლიერი და პატივ-ცემული იყო ყველა სხვა მეფეთაგან და მათ შორის უუძლიერესის რომის იმპერატორისაგანაც. ფარსმანმა სთხოვა ახალს იმპერატორს კლავდიოსს, რომ მიტრიდატი განეთავისუფლებინა. კლავდიოსმა აღასრულა ეს თხოვნა და მისცა უფლება მიტრიდატს, რომ დაებრუნებინა მას თავისათვის სომხეთის დავაგრული ტახტი. ფარსმანმა კვლად მიჰმართა თავის ქვეულ სრმალს და ზედი-ზედ ბრძოლის კელზედ გამარჯვების შემდეგ კვლადვე დასვა სომხეთის მეფედ მიტრიდატი. ამის შემდეგ ფარსმანმა განიზრახა ალბანიის დაპყრობა, მაგრამ აღარ აუხერხებია ეს განზრახვა. ამასობაში მას მოახსენეს, რომ მისი ძე რადამისტო თან-და-თან უფრო საშიშარი ხდება მისის ტახტისა და სიცოცხლისათვის. მეფე — მამამ განიზრახა თავიდან მოეცილებინა თავისი საშიშარი შვილი, რომელიც მოიწვია, თვალთ-მაჩქურად მოუაღერსა და გამოუცხადა, რომ სომხეთი, რომელიც მან დაიპყრო პართიელებისაგან, უსამართლოდ გარდაეცა მიტრიდატს, მაშინ როდესაც სამართლით სომხეთის ტახტი ეკუთვნის მას, რადამისტს და არა მის ბიძას. ფარსმანი ცხადად ამტყუებდა მიტრიდატს; უმადურმა ჩემმა ძმამ ხელი შეუშალა რომაელებს, რომ მე დამხმარებოდენ ალბანიის დასაპყრობად... ამით უნდოდა ფარსმანს რომის მიწები ეპოვნა და კიდევ უბრძანა რადამისტს გალაშქრებულიყო სომხეთზე,

განედევნა მიტრიდატი სომხეთიდან ღ თავად დამჯდარიყო მეფედ. როდესაც რადამისტი ჯარით თავს დაესხა მიტრიდატს, ეს უგუნასკნელი გაიქცა სატახტო ქალაქიდან და თავი შეიფარა სომხების ციხეში, რომელსაც იცავდნენ რომაელთა მეცხრეზღნის პრეტორიუსის ცელიუს ჰოლიონისა და ცენტურიონის კასპერიუსის ჟოფროსობით. რადამისტმა ალყა შემოარტყა ამ ციხეს, და მალე რომ ვერას გახდა, მოისყიდა რომაელნი, და ამ უგუნასკნულებმა იძულებულ-ჰყვეს მიტრიდატი (ძმა და სიმე ფაქსმანისა) გამოსულიყო ციხიდან და დამორჩილებოდა რადამისტს, (თავის ძმის-წულსა და სიმეს).

ბიძა-ძმისწული, ერთმანეთის სიმენი და იმავე დროს ცოლის-ძმა და სიმამრი (რადამისტს თავის ბიძის ქალი ჰყავდა ცოლად) ძმურად მიეგებნენ ერთმანეთს და სიტყვა დასდვეს, რომ არ დაარღვიონ თავიანთის ნათესავობის წმიდა კავშირი. ამის შემდეგ, შევიდნენ მახლობელს ტყეში, სადაც მომზადებული იყო მსხვერპლი შესაწირავად, და სადაც ისინი შეპირებულნი იყვნენ ურთიერთისათვის შეეფიცნათ ღმერთთა წინაშე მშვიდობიანობის დასაცველად. ფიცი დასდვეს მამინდელ წესისამებრ: ერთმანეთს სელი მისცეს და ამალამ ცერები შეუკრა მათ ცხენის ძუით, ისე მაგრად, რომ ტყავიდან სისხლი გამოწვეთდა; როგორც კი გამოჩნდა სისხლი, მაფიცნათ გამოსწოვეს იგი ერთმანეთს. ამისთანა შეფიცება, ვითარცა მონავეთა სისხლით გამტკიცებული, უწრფელესად და ერთობ წმიდად ითვლებოდა მამინდელთ ქართველთა შორის. მაგრამ, აღსარულეს თუ არა ამათ წესი ფიცისა, მამინვე ანიშნა რადამისტმა თავის მსლებელ მხედრებს და ისინი მისცვიდნენ უძველეს მიტრიდატს, შეკოტეს ჯახვებით და წაიყვანეს პატიმრად. ყველაფერს ამას უყურებდა მიტრიდატის ცოლ-შვილი, რომელსაც

ესე ბედი ეწვია რადამისტისაგან. ცოტა ხნის შემდეგ, მიტრი-
დატი და მთელი მისი სახლობა განართხეს მიწაზე და ტვირ-
თის ქვეშ გასრისეს...

...რადამისტი გასდა სომხეთის მეფედ. რომის სახელით კაზმა-
დოკიის მმართველი (იულიუს პელიგნუსი) დაესწრო მის დაგ-
ვირგვინებს ვითარცა დამცველი. მაგრამ ხანგრძლივი მეუღრობა
სამეფო ტახტზე მას მანც არ ღირსებია: პართიელების მეფემ
(კოლოგეზმა) იფიქრა, ესლა ვიძოვნე დრო დაეობრუნო წინად
ჩემ წინა-პართა საგუთრება სომხეთით, და გამომიღაშქრა რადა-
მისტის წინააღმდეგ, რომ ის ჩამოეგდო ტახტიდან და მისს
ნაცვლად აეყვანა თავისი ძმა ტირიდატი. პართიელების პირველ-
შემოსევისათანავე რადამისტი გაიქცა, და სომხეთი ის-ის იყო
გადადიოდა მათს ხელში, მაგრამ სასტიკმა ზამთარმა ხელი შე-
უშალა პართიელებს. ამით ისარგებლა რადამისტმა, მოიცა ძა-
ლი, დაბრუნდა უკან, ცეცხლითა და სრმლით მიმოიარა სომ-
ხეთი და მშვიტრად დასაჯა მისი მცხოვრებლები, რომელთაც
ეგელას მოღალატეობას ჰსწამებდა. ადრტიენდა სომხობა. რა-
დამისტმა კიდევ უფრო მკაცრად დაიწყო მოქმედება. მოთმი-
ნებისაგან გამოსული ხალხი სასოწარკვეთილობის თავ-გამომე-
ტებით მისცვინდა თავის უწყალო მეფის სასახლეს და ალყა
შემოარტყა. რადამისტმა მოასწრო გაქცევა და ცოლის (ზენო-
ბიის) თან წაყვანა. მაგრამ ეს უკანასკნელი ორსულად ყოფილი-
ყო, კერ აიტანა ცხენით ხანგრძლივი სიარული და გული წაუ-
ვიდა. ამის შემხედვარე რადამისტი შეძწწუნდა. რა ქნას? მოუ-
აროს ცოლს—მდეკარი დაეწევა, ორთავეს დაიჭერენ და მაშინ
მისი სახელი, თავ-მოყვარება და იმედები სრულად დაითრგუნე-
ბიან! როგორ დაწებდეს გვირგვინოსანი მეფე გაათურებულის ხალ-
ხის სრუკას, და როგორ დასთმოს ასე დედაბრულად ძვირ-ფა-

სად და, ჯდაჩი ტახტი? გაიქცეს — გაათურებული ხრავა ხელთ
 იგდებს მისს საყვარელ ცოლს, რასუღად მეოფეს, და სუსტს
 აწსებაზე ამოიყრის განძინებული ხალხი მისს ჯვარსა და
 შუფის-ძიებს. როგორ მიატოვოს ცოლი გაჭირვებაში, რო-
 გორ გასცეს იგი ღაფ-დასასხმულად და საწამებლად, როგორ
 უმუხთლოს ასე ძახუნად თავის სატრფო მეუღლეს, რომლის
 მკერდზე არა ერთ-გზის სიტკბოებით მოუსვენებია ძალთ მო-
 საკრებად ბედის-წერისაგან დეგნილი თავი? თავს უშველოს, თუ
 ცოლთან დარჩეს? ცოლთან დარჩეს, თუ თავს უშველოს? ე.
 ი. სახელი და მეფის ტახტი, თუ ცოლი? ანუ ცოლი, თუ სა-
 ხელი და მეფის ტახტი? რომელი აიჩნის?

მთართლუვარე ხელით მოქნეულმა სატევარმა გადაწვე-
 ტინა რადამისტს ეს საშინელი საგანი: მან ჩაჭრა თავის ცოლს
 სატევარი, გადისროლა მდ. აჩაქსში, თვითონ შეაგდო ცხენი
 მისსვე ზვირთებში, გასცურა გაღმა, ჭკრა დეზი და მიაშურა
 საქართველოს... ასე უშველა თავს, და სიკვდილით იხსნა თავის
 საყვარელი ცოლი უარესის სიკვდილისაგან... თურმე საო-
 ცარი რამ მომხდარიყო: რადამისტს ათართლუბუფის ხელით
 ძლიან სუსტად დაეჭრა გულ-შემოყრილი ზენობია, რომელიც
 ენასთ მწეემსებს ცივი წელისაგან სულ მობრუნებული და მი-
 იევანეს თავის ზეპისა და მამამთილის — ფარსმან მეფის სასახ-
 ლეში...

რადამისტს და ზენობიას ერთმანეთი მკვდარი კგონათ
 და გამოეტირათ.

ზართიულებმა აიევანეს სომხეთის ტახტზე განმეკებულის
 რადამისტის ნაცვლად თავიანთი მეფის ძმა ტირიდატი. რო-
 მის იმპერატორმა ნერონმაც დაამტკიცა იგი. მაგრამ ტირიდატ-
 მა კარგად იცოდა, რომ რადამისტი ცოცხალია, არ მოუსკე-

ნებს და არ გაახსნებს მას, და ამიტომაც, სთხოვა თავის მწე-მოვან-
გელს ნერონს დადამისტისათვის უუჩადლება მიეჭია. უბედურს
და ტახტ-დაგარგულს, ნამეფარს დადამისტს ცუდის თვალით
უყურებდა მისივე მოხელე მამა, ძლიერი ფარსმანი, რომელიც
თავის მეუღრებისა და დღეგრძელობისათვის საშიშრად რაცნდა
მას. ამის გამო, და რომის იმპერატორის ვითომ-საამებლად—
მან მოაკვლევინა დადამისტი (58 წ. ქრ. შემ.) და ამისათვის
მიიღო ნერონისაგან სომხეთის ერთი ნაწილი...

ასე მოგვითხრობს ისტორია ამ ამბავს. თ-ღი სულხან
ზაქათაშვილი კი თავის საქართველოს ისტორიაში (ნაწ. I, გვ.
65) გვაუწყებს, რომ ეს ეპიზოდი ადრე სიუჟეტად საფრან-
გეთის მწერალმა კრებილიონმა და დასწერა ტრაგედია, სახე-
ლად «დადამისტი»-თ.

რუსის მწერლის გ. ა. ყუგოვსკის ახლად დაბეჭდილის
თხზულებათა კრების მესამე ტომის მე-410 გვ. ჩვენ წავი-
კითხეთ ამ ტრაგედიის (რომელსაც ნამდვილად «რადამისტ
და ზენობია» ჰქმევია—რუსული თარგმანის განსილვა, და
რადგანაც ჟერ დედანი არსად გვინახავს*), საჭიროდ ესთვლით
ამ განსილვიდამ ის ადგილები მაინც გაკაცნოთ ქართველ სა-
ზოგადოებას, რომელნიც შირ-და-შირ აკმაყოფილებენ ჩვენს
ცნობის-მოყვარეობას, და უუყრადღებოდ დავსტოვოთ ის მრავ-
ალი ადგილები, სადაც ყუგოვსკი ჭკიცხავს რუსულად მთარ-
გმნელს ცუდად თარგმნისათვის...

«თუ თქვენ ზარბაზნი არა ხართო,—ამბობს გ. ყუგოვ-
სკი—თუ თქვენს მოხელეს არ დავიწყებიათ ესწავლებინათ თქვენ-

*) ამბობენ, ვითომც ტფილისის საზოგადო ბიბლიოთეკაში ენა-
ხოსთ ამ ტრაგედიის ფრანგულული ეგზემპლარი.

თვის დეპრესიას და რასისინის ენა — თქვენ უნდა იტოვოთ, რომ ეს ტრაგედია («რადამისტ და ზენობია») განსვენებულს კრებილიონისაგან შეთხზული, არის საუკეთესო ნაწარმოები ამ ტრაგიკოსიისა და ერთი უგემოვნოაგანი ფრანგულს ტრაგედიაში...

«რადამისტის» ხასიათი არის ის არა ჩვეულებრივი ქმნილება ბუნებისა, რომელიც ყველაფრით გვაოცებს, ყველაფრით ძლიერებს და ყველაფრით შემამწოვნებელი. ყოველივე მისი სურვილი ვნება არის, და ყოველივე მისი ვნება თვით გრივადია. ორი ყველაზედ უფრო შემძუსვრელი ვნება მეუფეობის მისს არსებაში: სიყვარული — მაგრამ რა გვარი სიყვარული? წამება ტყვემთავრების სულისა, რომლის წყურვილსაც ვერ მოაწყლავს ვრავითარც იმედი. მისთვის აღარ არის ზენობია! იმ წამს, როდესაც იგი უტყუარად თავის ზენობიას, როგორც თავის ზეადმთავრულს აჩსებას, როდესაც ეს აჩსება ეუბნებოდა მას მეტის-მეტად აღერსიან სიტყვებს, — მან მოაგვინა იგი შუაღით ბრახ-მოხრულმა.

«მაგრამ, აქა აუხსნელი კანონი ყოველივე დიდის ვნებისა: კვლავ მოუბრუნებელის დანაკარგის გრძნობამ საუკუნოდ მიაბა იგი იმ დაუფიწარ სიკეთეს, რომელიც მისთვის დაიღუპა. სინდისის მსილება, მოგონებანი, სიცოცხლის სიმუღილი — სულ ყველაფერი ეს სიყვარულად გადაექცა მას; იგი აღმოჩნებდა უტყუარ აჩრდილს; იგზნებოდა ტრფიალების ალით უგრძნობის გვამისადმი, და ამ ვნებასთან ერთად მის სულში შეგავშირებული იყო მეორე, პირველისაგან ნაწარმოები, მასსადამე უძლეელი — მძულვარება იმისი, ვინც იყო მიზეზი მისს ბოროტ-მოქმედებათა და უბედურებათა. მაგრამ ეს მიზეზი მისი მამა არის! ამოდ ღაღადებს ზოგჯერ მისს (რადამისტის)

გულში ბუნების სმს. სიუჟარულით დატბობის იმედის ნაცვლად იმასა აქვს ესლა შურის-ძიების იმედი. ორი ძალა ხელმწიფებს იმის სულში: ზენობია და შურის-ძიება. ზენობია კი ცოცხალი არის: სასწაულებრივმა ბედის-წერამ მოიყვანა იგი რადამისტის ძამის, ფარსმანის სასახლეში. სხვებსავით იმასაც სწამს, რომ მისი ქმარი დაიღუპა. ამიტომაც მისს გულში უკვე იზარებოდა ნაზი თანაგრძნობა სულ-გრძელის და ქველის მზღლისა — არწამისადმი, რომელიც კიდევ თხილულობს მას... მაგრამ ამ დროს სასახლეში გაჩნდება რადამისტი, შურის ძიების წყურვილით მოსული. მან მოიგონა ნერონის ელჩობა და კვრავინ შეამჩნია ტყუილი, რადგანაც თითონ ფარსმანმა სიყრმითგანვე მოიშორა იგი*).

«დიდი ნიჭიერება არის საჭირო, რომ კაცმა შექმნას რადამისტის ხასიათი და შემდეგ გამოხატოს იგი შესაფერის ძალით.»

ასე აქვს კრებილიონისაგან საქართველოს ისტორიიდან დაწერილს ტრაგედიას რუსის ნიჭიერი მწერალი, და ჩვენ არ შეგვიძლია ეჭვი ავიღოთ მისს სიტყვებზე და არ დაუჯეროთ მას, რადგანაც ვუწეით, რომ მან კარგად იცოდა სამწიგნობრო ნაწარმოებთა ფასი, და თვით იყო პოეტი და გონიერი მწერალი.

კათაგებთ ამ წერილს იმ სურვილით, რომელსაც, იმედია, მკითხველი საზოგადოებაც გაგვიზიარებს: მალე გვენახოს ეს ჩინებული ტრაგედია, საქართველოს ისტორიის ჩინებულ დრო-

*) ეს უკანასკნელი ამბავი ისტორიას არ ეთანხმება. სჩანს, რომ კრებილიონს მშვენიერად არ დაუცავს ფაქტების ისტორიული სინამდვილე.

დამ ნიჭიერად დაწერილი საფრანგეთის ცნობილის ტრაგიკოსისაგან, ქართულს ენაზედ ღირსეულად ნათარგმნი.

იქნება ეს ტრაგედია წარმოსადგენად არ გამოდგეს, რადგან იგი დაწერილია ცრუ-კლასიკურის მიმართულების დროს ლიტერატურაში, მაგრამ სავითხავად რომ კარგი და სასიამოვნო იქნება, ამაზედ ეჭვი არ უნდა ვიქონიოთ.

ჟ.

პედაგოგიური მოსაზრებანი

(«ნობათი» № № II და III)

საშუალო სკოლაში, საშუალო წიგნები და ჟურნალები, ხედავს დაწინაურებულ ქვეყნებშიც კი სწრაფად ისე არის მიგდებული უფუხადობად, ისე არა ვინა მათზე ფიქრობს, ვითომც იგინი სრულად არც კი არსებობდნენ. მეტადრე ასეთს სურათს ვხედავთ ჩვენ. ესეა რუსეთში. რუსეთის კლასიკური საშუალო სკოლა თითქმის რაღაც სხვა განსაკუთრებულ სამეფოს შეადგენს, არავის მასთან საქმე არა აქვს, და არც ეს უგანასკნელიც დასდევს ვისმე: ღაშაძეებს იმას რაც «გუნებაში» გაუჩვენს. ამ გვარი გარემოება, რასაკვირველია, არ უნდა წაითვალეს სასიამოვნო მოვლენად. საშუალო სკოლაშიც და საშუალო წიგნებშიც აქვს უკველად ზავიზავი, მოზარდობისგან ზედ-გავლენა, უღვიძრებს მას ან კეთილ-საიმედო, ან ბოროტ მისწრაფებას, მასსადაც საზოგადოებასაც და საზოგადო ლიტერატურასაც, თუ გული შესტევიან ამ მოზარდობისთვის, უნდა ეური ფხიზლად ეჭიროს ამ მოწოდებისგან. საშუალო დრო-გამოშვებითი გამოცემა — ჟურნალი, დრო და დრო, თავში ერთხელ აღვიძებს ზავიზავს ნორმის ტერმინს, აზროვნებს მას, აძლევს ერთ გვარად, ერთ მისართულებასზე შეჩნულ მასალას და მით აქვს მასზედ უტყუარი ზედ-გავლენა.

ამ მხრით ჩვენში უფრო კარგად დაიწყო საყმაწვილო მწერლობის საქმე. «ნობათის» აკვარტიანობაზედ ჩვენმა საზოგადოებამ და მწერლობამ მსურველად დაიწყო ზრუნვა. ჯერ უგეგმა სკლის-მომწერლებს მისული არც კი ექნებოდათ სოღმე ნომერი, რომ მასზედ საზოგადოებას ურდებოდა მისი დაწვრილებით განხილვა. ეს გარემოება უეჭველია სასარგებლოა უკუღასათვის—მშობელმა იცის, რა ადგილები უფრო კარგია, რომ მისცეს შვილს წასაკითხად და ახალ-გაზდა რედაქციამ გიდევ—რა გვარ წერილებს ერიდოს და რომლებს მიაქციოს მეტი უურადლება. ამ მხრით დიდი ამაგი დასდო «ნობათის» პატივცემულმა იაკობ სვიმონიძემ, რომელსაც იგი, იმედია, შემდეგში მაინც დააფასებს, თუმა დღემდის კი აინუნშიან არ იგდებს.

დღეს კიდევ ჩვენ იგივე კეთილი მისწრაფება გვაძულებს წარმოკესტებათ ჩვენი შესდრულობა საზოგადოთ «ნობათზედ», რამდენათაც მან გამოხატა უკვე თავისი ფიზიონომია და კერძოთ კიდევ მის II და III ნომრებზე, რადგან პირველებზედ ისიც კმარა, რაც ითქვას.

*
*
*

უპირველესად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ საყმაწვილო ყურნალი პედაგოგიური საქმეა. იგი უნდა ჭშელოდეს მშობლებს და აღმზრდელებს ბავშვების აღზრდაში და განათლებაში, სწავლებაში. როდესაც მამა თხოულობს შვილისათვის წიგნს, უთუოთ გუებნებათ: «კარგი წიგნები მომეცითო.» რა არის ეს «კარგი»? რას ნიშნავს? უეჭველად მას, რომ წიგნმა ახწავლოს რამე ბავშვს. თუ წიგნს აძლევს მშობელი ყრმას მხოლოდ გასართობად, მაინც მას სურს, რომ ეს გართობა იყოს სასარგებლო და არა მანებელი. აქედამ ცხადათა სჩანს,

რომ საყმაწვილო ყურნალი ორ უმთავრეს საგანს უნდა მის-
დევდეს: ა) აღზარდოს ბავშვი ზნეობრივად და ბ) შეჰმატოს
ცოდნა და სწავლა. ეჭვი არ უნდა, რომ პირველი საგანი უფ-
რო მეტს სიძნელეს წარმოადგენს, ვიდრე მეორე, თუმცა არც
ეს უგანასგნელია ისე ადვილი, როგორც პირველ შესუდვით
გვეჩვევება. ბავშვი სცხოვრობს და სცოცხლობს შთაბეჭდილე-
ბებით და მასზედ შეიძლება იქონიოს ზედ-გავლენა მხოლოდ
მან, რაიცა პირ-და-პირ მის გრძნობას შეესება. ჩვენთვისაც კი,
დიდებისთვის, უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს მას, რაც ჩვენ
გვიგრძნობია, რაც გამოგვიცდია, რაც გვინახავს ცხოვრებაში,
ვიდრე გავცინილს ან ამოკითხულს უუტყმდარიტეს მსჯელობას.
ჩავიხსენებ ბავშვისა მის გრძნობათა შეუსებლად, ისეთივე მუქთი
შრომია, როგორც წყლის ნაყვბ. მაშასადამე საყმაწვილო ყურ-
ნალის მოვალეობაა უსატყვევს ბავშვს ნაცნობ სურათს, ნაც-
ნობ გარემოებას, ეხებოდეს ცხოვრებას, რომელშიც ტრია-
ლებს თვით ბავშვი. ბავშვის პატარა არსება გარემოცულია ათას
გვარ შთაბეჭდილებათა მიერ: მათში ზოგს აქვს მასზედ კეთი-
ლი გავლენა, ზოგს მავნებელი. ბავშვი ვერ არჩევს ერთს მეო-
რისგან, ერთგვარად ემონება ერთსაც და მეორესაც. აი აქ არის
საჭირო წიგნი, ყურნალი, რომელიც მას უნდა ხელმძღვანე-
ლობდეს, უხსნიდეს ნაგრძნობ შთაბეჭდილებათა, აძაგებდეს ერთს
და აყვარებდეს მეორეს.

ამ გვარი მოსაზრება საყმაწვილო ყურნალს სდებს ვალად,
რომ იგი უთუოდ ეროვნულ, ნაციონალურ ხასიათისა
იქოს. ბავშვს არა აქვს ჯერ იმოდენად გახსნილი ანალოგიუ-
რი მსჯელობა, რომ შეეძლოს უცხო ერის ცხოვრებიდან აღე-
ბული ფაქტების წარმოდგენა და შედარება მისი ნანასთან და
გავცინილთან. ეს სშირად დიდებისთვისაც ძნელ საქმეს შეად-

გენს. მასსადამე საყმაწვილო ჟურნალმა თავის კატეხიზმოს პირველ მუხლშივე უნდა ჩაიწეროს: სამშობლო ნიადაგი, ერთგული სსსათი. უნდა ეცადოს ბეჭდოს უმეტეს ნაწილად ორიგინალური მოთხრობანი, ამბები. მხოლოდ იშვიათად შეიძლება მიეცეს ადგილი ნათარგმნს, ისიც უსათუოდ რომელიმე უცხო ერის გამოჩენილ მწერლის ქმნილებას. ეს კიდევ ცოტაა. თარგმნის დროსაც, უნდა ამოიჩიოს ისეთი ნაწარმოები, რომელიც უფრო მეტს საზოგადო, სახალხო ელემენტს შეიცავს. ჩვენის აზრით, თუ ორიგინალურ მოთხრობას მცირედი ღირსება მანიჭა აქვს, ერთი ბეწო თვალში წყალი მანიჭ უდგას, უფრო სანდო და უტყუარი ზედ-გავლენა ექნება ყრმაზედ, ვიდრე საუკეთესო თარგმანს; რათა? იმიტომ, რომ სამშობლო ცხოვრებიდან ამოღებული სურათი, ჭაკტი ბავშვს ესმის; ის ამბავი, ან იმ გვარი მანიჭ, თუ თითონ არა, მის ბიძა-შვილს მანიჭ გადასედას, ან მოწამე მანიჭ ყოფილას აღწერილის სისარულისა და ან უბედურებისა, თუ თითონ არ გამოუცდია; და თუ ეს ასეა, მას ამ შემთხვევაში ესმის ის მოსაზრებანიც, რომელიც ავტორის გონებიდან გამოუწვევია აღნიშნულს ამბავსა და გარემოებას. და თუ ესეც ასეა, მასსადამე იგი ამგვარსავე შემთხვევაში სრულიად მისცემია დაბეჭდილის სიტყვის ზედ-გავლენას და ჟურნალსაც თავის ნამდვილი დანიშნულება შეუსრულებია.

ყოველივე ზემო ნათქვამი შეეხება ჯერეთ ისევე პატარა ბავშვებს, მაგალითებზე წლიდან კიდრე 8-დე. უეჭველია, რომ რაც შემდეგ ბავშვი წამოიზდება, შესაძლო გახდება მასზედ იქონიოს კაცმა ზედ-გავლენა მსჯელობითაც: აქ ცოტათი არ არის მცირდება ის მოთხრობილება, რომ ბავშვს უნდა ემსალათოთ ჭაკტებით, სურათებით და არა ჩაგონებით, თუმიცა კი ისეთი

დიდი განსხვავება არ არის, რომ პირველ პირობას არ ეკავოს ისევე უპირველესი ადგილი. რომ ამ მხრით არეკ-დარეკა არ იყოს სოფლე, საუკეთესო სანუგეშო უფრანდები აარსებენ რამდენსავე განყოფილებას: განყოფილება სულ მატარა ყრმა-თათვის, განყოფილება ბავშვთათვის და ბოლოს მოზდილ ყრმა-თათვის. «ნობათმა» თუ არ შემოიღო ეს წესი, სწორედ დიდ დად დაშავა. მოსდის მშობელს, რომელსაც ჰყავს 7 წლის ბავშვი, «ნობათი»; რა იცის იმან, რომელი წერილები წაეკითხება მის შვილს უნებლად და რომელი არა? სომ ვერ ვიფიქრებთ, რომ «ნობათი» უთუთო ყოველგან აღმოზრდელის, მასწავლებლის ზედამხედველობის ხელმძღვანელობით იქნება წაკითხული. ეს სომ ფუჭი ოცნება იქნება. უმეტეს ნაწილად იგი უნდა ჩაუვარდეს საბრალო ყრმას ხელში და მან თითონ ეძიოს საჭირო საზნდო. უნდა მან თითონ, იქნება 7 წლისამ, მოჰკიდოს «ლომ-კაცს», ან «ჭაერის თვისებას» ხელი, იკითხოს, იკითხოს, ვერა გაიგოს-რა და მეტე მოისროლოს წიგნი და სამუდამოდაც შეიძულოს.

მეორე საგანი, როგორც მოგახსენეთ, თუმიც პირველ-ზედ მსუბუქია შესასრულებლად, მაგრამ აქაც სიფრთხილეა საჭირო. არ შეიძლება ბავშვის ასწავლო ის, რამაც ამ საათში თქვენ გონებაში გაიფიქრა. უნდა იქმნას მოფიქრებული და განსაზღვრული, რა გვარი ცოდნა უფრო საჭიროა ბავშვისთვის, რას უფრო შეითვისებს და რა უფრო არგებს და ასიაშოვნებს ყრმას. შემდეგ ამისა ეს ცოდნა უნდა დალაგდეს წესისაებრ, სისტემასე. უნდა გადაწყდეს ჯერ რა ისწავლებოდეს და შემდეგ რა. სომ შეუძლებელია ყველაფრის ერთად შესწავლა და გაგება, არ უნდა იქმნას დაეიწეებული ამ დროს პედაგოგიური პრინციპები: ჯერ ადვილი, მეტე ძნელი, შემდეგ უძნელესი; ჯერ

ის, რაც ახლავს, რასაც იცნობ და შემდეგ შორეული საგნები და მოვლენანი; ჯერ მარტივი და ადვილი სასწავლო და გასაგები მოვლენა, შემდეგ რთული და ძნელი გასაგები.

ბუნება და ხალხი, რომელშიაც ტრიალებს ბავშვი ზრდა-კენ ათას გვარ გარემოებათა, ათას გვარ შემთხვევათა, რომლის შეგნება და შესწავლა უშიშრეულებად ყოველისა საჭიროა ბავშვისთვის, ცხოვრება ბევრს რასმე საწავლის კაცს; აი ამ ცხოვრებების თანა-შემწედ უნდა იყოს საყმაწვილო ეუზნადი. იგი უნდა შეელოდეს ყრმას, უნდა განუმარტოს ის გარემოება და შემთხვევა. რომელიც მის გარშემო სწავლობს. რომელსაც ის სცდილობს შეიგნოს, მაგრამ თავისთავად ვერ მოუხერხებია. ამ გვარი ცოდნა ბავშს მალე გამოადგება, იგი მალე მოახერხებს მის ხმარებას და მით გაეღვიძება გულში ღრმა სიყვარული და პატივისცემა საწავლისა და მეცნიერებისადმი. რასაკვირველია, ქვეყანაზედ ბევრი რამ არის, რაც უნდა ვიცოდეთ, და რაც შემდეგ კიდევ დაგვჭირდება, მაგრამ მანინ ამ ცოდნის შეძენაშია უნდა გვახსოვდეს, რომ შევისწავლოთ ჯერ ის, რაც ახლავს და რაც ასე თუ ისე ჩვენ შეგვეხება და შემდეგ ის, რაც შორს არის.

* *

იმის შემდეგ, რაც ზემოთ მოვიხსენეთ, როგორც ჩვენთვის, ისე მკითხველისთვის ძნელი აღარ იქნება გადავადლოთ თვალი ჩვენ «ნობათს», დავინახოთ მის ავტორიანობა და მივცეთ მას შესაფერი ადგილი საყმაწვილო ლიტერატურაში. მოყვანილი საზოგადო მსჯელობა ბევრად შეგვიძოვლებს გზას და აგვადგენს უაღბ დასკვნასა და მოსაზრებასა.

რადგან ასეთი ვრცელი მსჯელობა «ნობათზედ» ჩვენის მხრით პირველი და უკანასკნელი იქნება (შემდეგში შეიძლება

მოკლე ანგარიში წარუდგინოთ მკითხველებს) ამიტომ შეუძლებელია მიგვაჩინოს, რომ მისი («ნობათის») ისტორია სულ თავიდან არ დაიწყო. წარსული წლის დამლევს რომ წავიკითხოთ «დროების» თურცლებზე აღლ-ნახევრისანი განცხადება «ნობათის» გამოცემაზე, ჩვენ გსჯიდით: სად გაგონილა, ვის წარმოუდგენია, რომ კაცმა. რომელსაც წარსულში არავითარი შრომით, არც შედაგოგიურით და არც საზოგადო ლიტერატურულით, არ დაუმსახურებია სასული, კაცმა, რომელსაც ისე ვერ იცნობს საზოგადოება, როგორც რომელსამე ქიზიყელს სესიას, ამისთანა კაცმა მეთქი მოჰკიდოს ხელი ისეთ ძნელს საქმეს, როგორც არის საყმაწვილო ყურნაღის გამოცემა. ამ გვარი საქცაული ჩვენ დიდ კადნიერებად ჩავთვალეთ. გამბობდით: ეს არის შირ-და-შირი დაცინვა საზოგადოებისათ. მაგრამ ვისაც ვი ჩვენი ჭაზრი განუზიარეთ, ყველამ დაგვამშვიდა, ყველამ ურწმუნო თამა დაგვიძახა. «რა ვუყოთ რომ ეგ აგრაო, ყურნაღს სულს შეერთებული რედაქცია ჩაუდგამსო.»

«დამოუკიდებელი მონაწილეობა ყურნაღ «ნობათს» — დადებდა განცხადება — აღუთქმეს: თ. აგ. წერეთელმა, თ. რ. დ. ერისთავმა, გ. ე. წერეთელმა, თ. ნ. ტ. დადიანმა, ი. ბაქრაძემ, ე. რ. გაბაშვილისამ, ა. მ. მოჩხუბარიძემ და სხვათ.» სწორე მოგასვენოთ, ვისაც გინდათ იმას შეცდენს ეს სახელები. ჯერ მარტო ავაგი, ერისთავი, მოჩხუბარიძე და ე. გაბაშვილისა საკმარისნი არიან, რომ ყურნაღის საქმე კარგათ მიდიოდეს. ეს უეჭველად ასეა, მაგრამ ჩვენ მაინც ეჭიუტობით და ვიეჭრობით, რომ მოყვანილი მწერლების სია არის მხოლოდ რეკლამა. ჩვენი წინასწარმეტყველება აღსრულდა. ჩამოთვლილი მწერლების ნაცვლად «ნობათში» გამოჩნდნენ: რევიშვილი, ცახელი, რეკლამე, ლილიბუტი, სეველი, სეველი, მა-

რო, ნინო, მღვრელი, წყალტუბელი და სხვანი, სულ ახალ-გაზდა ემაწილები, რომელთა შორის უმეტესმა ნაწილმა იქვე «ნობათში» აიდგა ფეხი. ამ გარემოებაში, რასაკვირველია, სიამოვნების მეტი არა გამოიწვია-რა არა ვისის მხრით. ჩვენ ძალიან კერწმუნებით ახალ-გაზდობას, მაგრამ არ შეიძლება არა ესთქვათ, რომ მას შრომის მხოლოდ მაშინ ექნება ნაყოფი, როდესაც მას სწინამძღვრობს ან შეგნებილი და განვითარებული პირი, ან იგი, ახალ-გაზდობა, მუშაობს კოლექტიურად, ერთად. მხოლოდ ამ რა შემთხვევაში ექნებოდა «ნობათს» ეთილი მომავალი. სამწუხაროდ ორივე მხრით ახალ-გაზდა ყურნალი დაობლებული აღმოჩნდა. არც ერთი, არც მეორე. ამ გვარში განსაკუთრებული მდგომარეობა მაღე იგრძნეს თვით «ნობათის» თანამშრომლებმა და ზოგმა მათგანმა უკვე დასტოვა სამუდამოთ ყურნალის ფურცლები. საკმარისია დავასახელოთ მაგალითისათვის, თუნდ ბ-ნი რევიშვილი, რომელიც ერთი გვარისი თანამშრომელთაგანი იყო. დიად, ეს გარემოება დიანს-შესანიშნავია «ნობათის» ბედ-იღბლისათვის. იგი დღეს არის ობოლი, თუმცა არ აკლია თანამშრომლები, ნიჭიერებიც კი. მას არა ჭყავს ისეთი პირი, რომელიც აძლევს დრო-გამოშვებით გადმოცემას განსაზღვრულს ხასიათს, მიმართულებას, სისტემას და მით არჩევს მას უბრალო წიგნის და კრებულისაგან. ბ. ა. ს. ღუდაძე კარგია, როგორც გამომცემელი. იმის მეოთხედი ცოდნა და გამომცემლობა რედაქტორობაშიც რომ ჭჭონოდა, მაშინ «ნობათი» სამაგალითო ყურნალი იქნებოდა და შინაარსითაც დაემჯობებოდა უმეტეს ნაწილს რუსულს საუმაწვილო ყურნალებისას, როგორც ესლა სჯობია მათ გარეგნობით, სისუფთავით.

ოთხი გამოსული ნომრის ოდნავ გადათვლიერებაც კი

გარწმუნებთ, რომ «ნობათის» რედაქტორს არა აქვს გამოჩვეული არავითარი პლანი, არავითარი სისტემა, არა აქვს შემუშავებული ელემენტარული პედაგოგიური პრინციპებიც კი. ვხედავთ იმის თქმასაც, რომ მას კარგად არ ესმის რა არის პერიოდული გამოცემა და რა არის უბრალო წიგნი, რითი განსხვავდება პირველი მეორისაგან. როდესაც დრო-გამოშვებით გამოცემას ასეთი უბედობა ატუდება თავს, მაშინ მისი საქმე გეწას დროს გერ წავა რიგიანად, თუნდ რომ თანამშრომლები ძალიან ნიჭიერნიც იყვნენ. მაგალითებო, თ. ავაკი წერეთლის, თ. რ. ერისთავის და ცახელის ნიჭში ეჭვს გეწავინ ვერ შეიტანს, მაგრამ ამათი რა ბრალა, რომ ბ-მა რედაქტორმა მოუყვა მათ ერთ შინაარსიან, ერთ საგნიან მოთხრობებს და სულ ერთ ნომერში მოაქცია. «ჩიტი» რაფ. ერისთავისა ძალიან კარგია. მას არ დაუვარდება არც «ჩიტი» ცახელისა, მაგრამ ამ ავტორებისა რა ბრალა, რომ რედაქტორმა ორივე ერთ ნომერში, ერთი მეორის გვერდზე დაბეჭდა და მით ორივეს დაუვარცა ღირსება. ამ გარემოებამ ერთი გაზეთის რეცენზენტის მხრივ ძალიან მარდიანი ოხუნჯობა გამოიწვია. «ნობათი» ყოველ თავის ფურცელზე სულ ჩიტებსედე ლაპარაკობს, თითქო იგი იყოს სპეციალური ორგანო «პირუტყეთ-დამცველი» საზოგადოებისათ. მართლაც და «ნობათმა» ჩვენ ცხოვრებაში ჩიტების მეტი ვერა იპოვნა-რა. მისი წამოთხეული იფიქრებს, რომ ქართველი ბავშვები მართლ ჩიტებს იჭერენ და აფრენენ, სხვა არა იცინა-რათ, არც უბედურებაა მათში, არც ბედნიერება, არც სიხარული, არც ამხანაგობა, ერთის სიტყვით არაფერი. სამ წიგნში თავს გაბეზრებენ ზედი-ზედ: 1) «საბრალო ჩიტი»—ლილიანუტისა, 2) ჩიტი «თოხი-ტარა»—

ჯავისა, 3) «ჩიტი» — რ. ერისთავისა, 4) «ჩიტი და უმაწვალეები» — ცასელისა.

«ნობათის» სანიმუშო ნიმუშში კარგი სტატეებიც იყო, აგრც. სხვათა შორის იქ იყო დაბეჭდილი გეოგრაფიული წერილი რ. კასნაძიანელისა, რომელიც სრულად წინააღმდეგ ზღანსე იყო დაწერილი, ვიდრე ამას თსოულობს ახლანდელი მეთოდა ამ საგნისა. ჩვენ კასნაძიანელთან საქმე არა გვაქვს, ვერც მოვთხოვთ მას მანინა და მანინი რაიმეს ცოდნას, მაგრამ, რომ პედაგოგიური ყურანაღის რედაქტორმა არ იცოდეს, რას თსოულობს ახალი მეთოდა რომელიმე საგნისა, ეს კი მეტი-მეტი იქნება თქვენმა მხემ. მაგრამ, ესთქვათ არ იცი, რომ არ შეიძლება გეოგრაფიის შირ-და-შირ შესწავლა, ვიდრე გეოგრაფიული ტერმინები არ იქმნებიან შესწავლინი, ესთქვათ არ იცი, რომ საუმაწვილო გეოგრაფიული წერილები უნდა ჰქვანდეს მგზავრის წერილებს, რომ გონებით მოგზაურმა ბავშვმაც ცოტათ. თუ ბეგრად თვალ-საზინოდ ისწავლოს გეოგრაფიული ობიექტები. თუ არ იცი ყველა ეს, გამობთ, ცოდნის, სწავლის სურვილი მანინ ნუ გექნება დასშული. კეთილ-გონიერი კაცი ისელმძღვანელებდა ბ-ნი იაკობ სვიმონიძის რხევით მანინ და შემდეგ გაისწოებდა გზას, მაგრამ არა, «ЗНАТЬ НЕ ЗНАЮ, ВЪДАТЬ НЕ ВЪДАЮ»-ო და შემდეგ ნიმუშში წარუდგინა, «კასეთა»-ს შემსწავლელ ბავშვებს, «იმერეთი», იმავე რიგათ დაწერილი, იმავე «ჩრდილოეთით მთა-გრენი-ლებით».

ლილიზუტი, ავტორის თავ-მოყვარეობით გატარებული, იქნება ვერც კი ჰგონობდა რა უმარილო რასმე სწერდა, მაგრამ რედაქტორს რამ გაუწევია ერთი ბეწო მანინ პედაგოგიური ყრისკა, რომ დაუთმო თავის ყურანაღში ადგილი «საბ-

წაღო ჩიტს». გ. წერეთელი ძალიან დამსასურებელი მწერალია, მაგრამ «ნობათის» რედაქტორმა ახა სულს-ქვეშ თქვას, რომ არა თუ ბავშვებს, არამედ თვითონ ესმის გაჭინურებული და პრავინციალიზმებით სავსე «ლომ-კაცი». პრავინციალიზმი ბავშვთა კარგი მწერალია, მაგრამ მისი ნაწერებიდან «გაჭკაჭკების და ძელების ომის» ამომჩევი გი სწორედ შოქს-გამჭერეტი არ უნდა იყოს, რადგან (მოთხრობა) ეკუთვნის ერთს უსუსტესთაგანს. რა გი თარგმანზეა საქმე, რედაქციას რად დაჭვიწეობა რუსების წარჩინებული საბავშვო მწერალი ქალბატონი ანენსკაია, ტოლსტოი და სხვები. სამეცნიერო წერილებშიაც იგივე უთავ-ბოლოობაა. მოიტანა შემთხვევით ძალიან ბევრი ზოოლოგიიდან ნათარგმნი პირველი გაკვეთილი—დაიბეჭდა. რამდენს აღარ ელოდება მკითხველი ამ ზოო-ბერს, მაგრამ სად მოელოდება. «ნობათის»-თვის პლანი და სისტემა არა სუფიქს არაფერში. ცოტათი გაგემათ ზოოლოგია, ისიც კმა-რის, აი ახლა ფიზიკა ინებეთ—ჭაერი და მისი თვისებანი». «ნობათი» რას დასდევს, რომ ჭაერი ისეთი სხეულია, რომელიც გვიან იზერობს ყრმის ყურადღებას და მასზედ წინ სხვა საკნები ეჩინებოდა თვალში.

ენის სისუფთავეს, სიწმინდეს უკველად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ მხრითაც «ნობათი» უმატრონობას ჭკობნობს. არ ატყვია მას რედაქციის ხელი. ერთსა და იმავე ნომერში შეჭხვდებით ცხრა ნაირ ყაიდის წერილებს. «ყუყუდა»-მ კიდევ ხომ ყურები გაგვიფრუა. საუმაწვილო ყურნალობა სრულიად არ უნდა ჭკონდეს ხელი პრავინციალიზმებს, ენა უნდა იყოს წმინდა ქართული, ლიტერატურული. მაგრამ რა გვარად მოხერხდება ეს, როდესაც თვით ბ. რედაქტორი გვიწერს: «ამ ნომერს

დააგვიანდა... იქონიოს სახეში მხოლოდ მარტო ის საუკეთესო მიმართულება» და სხვ.

«ნობათის» დამატებას უფრო მეტად ატევია უსისტემო-
ბა და ურედაქციობა. მოიტანა ლილიბუტმა «სამაგალითო (თუ
სანიმუშო?) გაკვეთილი განმარტებითი კითხვისა» — დაიბეჭდა.
ხვევას მოჭსურების წერა-კითხვის გაკვეთილების დაწერა — მო-
იტათ ეგერ, დაიბეჭდება. ავი მოწინავე სტატია ბ. რედაქტო-
რისა ბძანებდა, რომ «სხვათა შორის სამაგალითო გაკვეთი-
ლებიც დაიბეჭდება» და უზირველესად კი «ჩვენი ქვეყნის ახალ-
თაობის აღზრდა, თუ როგორი ყოფილა იგი, ან რა მიმარ-
თულება ჰქონია ძველსა და ახლანდელს დროს; აღწერა ჩვენის
ახლანდელის სკოლებისა, იმათი მდგომარეობის შესწავლა...
რა ნაირი აღზრდა ეძლევათ ჩვენს ემწვილებს თითოეულ სას-
ლობაში.» გაიგონეთ და დაიხსომათ: თითოეულ სასლობაშია!
რა იქნა ეს დაბრება. «სხვათა შორისმა» «უზირველესი ადგი-
ლი» რატომ დაიჭირა? აქაც ჩვენ თანაშემწეობებს ბრალს ვერ
დავდებთ. იგივე ლილიბუტო, იგივე სეველი შესძლებდენ ყოველ
გვარ ტემპზედ საუბარს, თუ კი მათ რედაქცია შეუკვეთავდა.
მაგრამ...

«სიტუცა სხვაა,

საქმე სხვაა»,

შუა უძველესი დიდი ზღვარა.

გგონებთ ნათქვამიც კმარა, რომ მკითხველი სრულიად
დაეთანხმოს ჩვენს აზრს. ყოველი ახალი ნომერი იქნება ახალი
საბუთი ჩვენი შესდგულობის დამამტკიცებელი, ვიდრემდის «ნო-
ბათს» არ ეღივსება ისეთივე სერიოზანი რედაქცია, როგორიც
მას ჰქვას გამომცემელი, რომელმაც ათას გარეგნობასთან **НИ
КЪ селу, НИ КЪ городу** რუსთაველის სიტყვებიც მიაკვრა.

«დღისით და ღამით მოყმენი
ნობათისა არ დაჭსტდებიან!»

თითქმის ეს ისე გასაგები და სასიამოვნო იყო ნობათის
ფრმისთვის, როგორც არის ყუინაღას გამომცემლისთვის.

* *

«ნობათის» მე-II და მე-III ნომრებშია ბრძნა შემთხვე-
ვას წყალობით მაჭყელოან ისეთი სტატიები, რომლებიც არ
შეიძლება დიდხანს სიამოვნებით არ აღბეჭდოს კრიტიკამ. ესენი
არიან: ორი ზღაპარი, «სესია და ივანა» — დ. ჩიჩხელია და
«მელისა ხრიკები» და «ისტორიული გოგონა» მკვდელი დ.
ჯანაშვილისა. სასაღსო ზღაპრებს საზოგადოთ დიდი აღმზღუ-
ლი მნიშვნელობა აქვთ და რაც მეტი აღაზი დაუთმობა მათ
«ნობათის» ფურცლებზედ, უფრო სასარგებლო იქნება. ჩვენის
აზრით ეს ორი ზღაპარი თავისი მნიშვნელობით, კეთილ-საი-
მედო ზედ-გავლენით აზრობებს ყველა «ნობათში» დაბეჭდილ
ნამძალდე მთხრობებს ერთად და თვითთულის ცალკე-ცალკე.
ყოველთვის ზღაპარში არის გატარებული რაიმე ჭეშმანური
იდეა, უთუთ მათში კეთილი ბოლოსა და ბოლოს სჯობნის
ბოროტსა, უმჯური და ჩავრული გამოყვანილნი არიან იმ
გვარად, რომ მსმენელის სიმშატის მთლად ისინი იზურბენ.
ამას დაუმატეთ ის ინტერესი, რომლითაც ზღაპარი ყოველთვის
იკითხება ბავშვების მიერ და თქვენ მთლად გაკვირვებთ ზე-
მოთ ნათქვამს. აიღეთ თუნდა «სესია და ივანა.» შიმშილო-
ბის დროს ამ კაცებს ძალიან გაუჭირდათ საქმე. წავიდნენ
მთხროვრებათ. იარეს, იარეს და ბოლოს ერთი ორი კოდი ზუ-
რი და ზოგი სხვა სოციალური იშოვნეს. როგორ გაიყონ?
ივანას აზრით, რასაკვირველია, რომ შეაზე უნდა გაიყონ, რად-
გან ორთავეს ნაწკაკინადავია ის ზური და ან ერთი რას ეძარ-

თლებს მეორეს. სხვა აზრისაა ეშმაკი და ბოროტი სესია. იმის
უნდა ისე მოახერხოს საქმე, რომ მართლ იმას დაწიეს საჩიო
და საწყალი ივანა წარელ-ტარელი დაავადოს. პატარა მკით-
ხველის მგრძნობელი გული ფეთქავს, სწუხს, ებრალება საწყა-
ლი ივანა, ეძებებს მისთვის, როგორც დახატულისთვის ყო-
ველი კარგი. ჭკობისუფლობს გატაცებით იგი ზღაპარს და გუ-
ლის ცემით ელოდება, რითი გათავდება საქმეო. აგერ სესია და
ივანა, პირველის წინადადებით კი, რასაკვირველია, ამბობენ
ზღაპარსა. ვინც უკეთეს ზღაპარს იტყვის, საჩიო იმას უნდა
დაწიეს. „მე ვინა, რომ სესია მოატყუებს ივანას, ის ეშმა-
კია, ის უფრო კარგ ზღაპარს იტყვის და ივანა დაწიება მში-
ერი, სწუხს პატარა მკითხველი. მაგრამ დასე სინჯარულს.
ივანას ზღაპარი უკეთესი გამოვიდა. «ივანამ აჯობა, ივანამ!»
იმასის ბავშვი გახარებული და ამ დროს კი მის და უნებლიეთ
და მისდა უცოდინრად მის ბუნებაში დიდი ცვლილება ხდება.
მას ენერგება სიყვარული სიმართლისადმი, სიმშატიის უძლეუ-
რის და მსუქრალთადმი. ეს ზღაპარი ჩვენ გაგვიგონია სალხში
ცოტა სხვა ნაირად, სადაც ქოსა და ობოლი არიან შებმულ-
ნი. სხვათა შორის იქ უფრო ცხადათ და ნათლად ისატება
ქოსა, როგორც ეშმაკობის, ბოროტობის და გესლის წარმო-
მადგენელი და ობოლი კიდეც—სიმართლისა, დახატულობისა და
უძლეურობისა, კიდრე «სესია და ივანაში», სადაც პირველი ისე
არ განსხვავდება მეორისგან და მკითხველის თანაგრძნობა ივა-
ნასადმი ძალიან სუსტდება. არ ვიცით ეს ცვლილება ვინ შეი-
ტანა—რედაქციამ თუ ავტორმა. ამ გვარი ცვლილება ბევრად
ასუსტებს შთაბეჭდილებას ზღაპრისას.

«მელისა სრეკუშიატ» იგივე დედა აზრია. გაქნილმა და
მაცდურმა მელამ ბევრი ბოროტ-მოქმედება, ბევრი უსამართ-

ლობა ჩაიდინა, ბევრი გლეხი დასვა თვალ-ცრემლიანი, მაგრამ ღვთის მადლით, ბოლოს თითონაც კი სდება ნაგავა ძაღლების მსხვერპლად. რამდენადაც ეს ზღაპარი კარგია, იმდენად დასვენა არ გარგა მისი: «ამ ნაირი ბოლო აქვს ყოველს გაუმძღაწს, ჯანჯალსა და მოდავე კაცსა.» რა საჭიროა ეს ორგროშინი დარბევა, როდესაც მთელი ზღაპარიც ამასვე ამბობს, როდესაც ზღაპრიდამ უფრო ცხადათა სჩანს ესევე. დასვენასაც რომ თქვენ ეუბნებით, რაღა დარჩეს ბავშვს მოსაფიქრებლად, რილათი ივარჯიშოს მისმა გონებამ. ვინ იცის. იქნებ ეს სიბრძნე რედაქციის გურთხეულ კალამს ეკუთვნის?!

ყრმათათვის ისტორიის დაწერა წარმოადგენს ყველაზედ მეტ სიმძნელეს საყმაწვილო ლიტერატურაში. ეს ჭაგტი არის აღიარებული სხვა ქვეყნებში. აიღებთ თუ არა კალამს, უცნობათა სიმძნელე წარმოგიდგებათ თვალ-წინ. უზირველესად იბადება კითხვა, საიდან დაიწყოთ: ფარნავაზიდან, შირველი მეფიდან და შემდეგ ისე ჩაჭყვეთ ბოლომდის ხრონოლოგიურ წესით, თუ ერეკლედამ ან გიორგიდამ და მერე ზეგით ასვიდეთ. ამ ორსავე ზღანს აქვს თავისი გასაძიროთლებელი და გამამტუყუნებელი საბუთებიც. მაგალითებრ, რათ დაიწყო, პატრიარქიულობა დ. ჯანაშვილმა ისეთი მეფიდან, რომლის სსოვნა ჩვენ ხალხში და მეტადრე ბავშვებში სრულიად არ მოიპოვება და არა პატარა კახიდან, რომელიც ჩვენზე ახლოც სცხოვრობდა და რომლის სახელი ჯერედ ისევ ტრიალებს დაუიწყოდად ხალხის მესხიერებაში. რათ უღალატა პედაგოგიურ პრინციპს: ჯერ უნდა ისწავლოს კანცმა და უფრო ყრმამ, რაც მასედ ახლოა, რაზედაც მცირედი ცნება მაინც მოეპოვება და შემდეგ ის, რაც დაშორებით არის. თამარ მეფის სახელი ყოველ ჩვენ ბავშვს

აქვს გავიწილი. ეს კიდევ ცოტაა. იმან ისიც კი იცის, რომ
თამაშის

«დიდუბეში იქოწილა,
სადაც რომ საყდარი არი,
ასი სული ცხვარი დაგვას
და რასაი ნიშა ხარ...»

რატომ, ვიმეორებთ, ავტორმა არ მიიღო მხედველობაში
ეს ცნებანი და მათზე არ ააშენა თავისი საუბარი? მაგრამ მამა
ჯანაშვილს საქმე არა ჰქონია პედაგოგიურ პრინციპებთან. იმას
განუზრახავს ისტორიული წერილის დაწერა და კიდევ დაუწე-
რია იმ წესით, რა გვარადაც იწერება საზოგადოთ ისტორიის
დიდებისთვის. მაგრამ აქაც იხადება კითხვა, რატომ არ
დაიწერა მამასახლისობის დროიდან? აქაც ისევ რედაქციის
უვიცობის მეტს გვჩანს გხედავთ. თუ კი ჯანაშვილმა შეს-
ძლო ისეთი მშრალი მასალის შემუშავება და ისეთი, მაინც
სასიამოვნო, სტატიის დაწერა, როგორიც არის «ისტორიული
კოეპარი» ფარნაოზზე, იგივე ავტორი უფრო კარგად შეამუ-
შავებდა და დასწერდა თამარ მეფეზედ ან ერეკლეზედ, თუ კი
რედაქციის მხრივ ექნებოდა მიცემული რაიმე წინადადება. მაგ-
რამ, რადგან «ნოზათის» რედაქციას არაერთხელ პედაგოგიური
მოსაზრება არ ახადია, ამიტომ მამა ჯანაშვილიც კერ გაუწივს
ისეთ სამსახურს «ნოზათის» პატარა მეითხეელებს, როგორცაც
უპიკელად გაუწივდა სხვა გვარ შემთხვევაში და სხვა გარემო-
ებაში. მაინც და მაინც «ისტორიული კოეპარი»-ს ავტორს ად-
ვილად და გასაგებათ შეუძლიან სწეროს იმისთანა დროზე, რო-
გორიც იყო დრო ფარნაოზისა.

თ. რ. ერისთავის უკანასკნელ ლექსებს ერთი სენი სდევს
— შემუშავება, აჩქარება. ამის გამო აღარა ჰგვანან ისინი მის-

სავე წინაღ-ნაწერებს. აქ თქვენ გაგვირგეთ გძელ სიტუაცია, მთელი აღწერა იქ, სადაც ორი მოსწრებულად ნახმარი სიტუაციის მეტი არა უნდა თქმულიყო-რას და მეტის-მეტი უსუფთაობა რითმაში. იმ მაგალ. თუნდ ეს:

«შენ არ ამბობდი, დედილო, რომ ჩვენთვის არის მკვდარი, თორემ ზეცას კი ცოცხალად და ფუფუნასთან არია?...»

ეს ორი სტრიქონი არის რუსულის: «Въ лучшемъ мѣрѣ наша Лиза, ты сама намъ говоришь» — მაგიერ. ან ეს:

«არა, დედილო, დედილო, იქ, ფუფუნასთან ასეა:

ანგელოზები გალობენ, ანგელოზებით სავსეა.» (არა?)

«Мама, мама! въ Божьей небѣ

Божьи ангелы поютъ...»

«ჩიტი» მე-III ნომერში ცოტა უფრო უკეთესია, კიდრე «დედა და შვილები», რომლის ბოლომდის წაკითხვას სწორედ დიდი მოთმინება უნდა, თუმცა ლექსი შესდგება სულ ოთხი ხანასაგან. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თ. რ. ერისთავი უფრო მეტს ეუწყადლებას მიაქცევს თავის ლექსების შინაგან და გარეგან ღირსებას და შემდეგში მრავალ ჩინებულ თითქმის სახალხო ლექსთან ავტორი არ მოგვაცდებს საბავშვო სურათულ ლექსებსაც.

«გაზაფხული» ი. ბაქრაძის ძალიან სუსტია. ავტორი ისეთი წამლებით და ფერებით გვისატყვას ამ მშვენიერს დროს წლისას, რომლებიც სრულიად არ შეადგენენ მის ქარასტერის-ტიკას. რვა სტრიქონიან ლექსში უნდა დასასკლებულნი იყვნენ ისეთი თვისებანი, რომელნიც მართლაც გაზაფხულს ეკუთვნიან მართლ და უგომენტარიოთ უნდა გვეხსენებოდნენ, რა დროც იხატება ლექსში. ბ. ბაქრაძეს გაზაფხულში კი რას ვხე-დავთ:

«ლავარდ ცაზედა მზე ბრწყინავს...

ხმა ისმის სამხიარულად;

უვაილებით ეელი ფშვინავს...

— გამარჯვება (,) გაზაფხულად!»

რათა? ჩვენ ვიტყვით: გამარჯვება, ზაფხულად! და ამით
ლექსს არა დააკლდება-რა. იგივე მოკლენანი ზაფხულშიაც არიან.
სულ სხვა არის, როდესაც ამბობენ:

«ტყეს ესმება ფოთოლი,

აგერ მერცხალი ჭვივის,

ბაღში კაზი ობოლი

მეტის ღხენითა სტირის!»

აქ საჭირო არ არის «გამარჯვება.» ისეც ცხადია: ყოვე-
ლი სტრიქონი, ყოველი სიტყვა ამტკიცებს, რომ გაზაფხულ-
ზეა ღაზარაკი და არა ზაფხულზე ანუ შემოდგომაზე.

«თოხისტარა»-ც ძალიან ნამძლადეგია. დედა და შვილი აქ ისე
ღაზარაკობენ, თითქოს ეშინიანთ ერთმანეთისა, სიტყვა არ აგვე-
რიოსო, სცდილობენ ერთმა მეორეს აჯობოს სიბრძნეში. ჩვენ
ვერ წარმოგვიდგენია ისეთი დედა, რომელიც ასე, ბრძნული
ენის მასწავლებელივით, უჭადაგებდეს თავის საუყარულს შვილს:
«მაგისი რა ბრალა... ისევ შენა ხარ დამნაშავე!.. ეგ ჩიტები
რომ თავის ნებაზედ იყონ(!), თავისუფლად, მაშინ გაფრინ-
დებოდნენ და აღარ შეუშინდებოდნენ კატას; მაგრამ ახლა კი გა-
ლიაში ჩაგიმწყვდეგია, გასაქცევი გზა არა აქვსო და რასაკვირ-
ველია, შიშით გულები უსჭდებათ! და მასთანაც ახლა დროც
(ორი «ც» რა საჭიროა?) არის მაგათი გადასხმის!...» ცოტა
ჭკვეით: «არა, შვილო, დიდი ხანია ტყეობაში იყო, თავის-
უფლება არა ჰქონია და, ფრენით უინს რომ მოიკლავს, ისევ
დაბრუნდება!...»

ეს მოძღვრება უმარტო ღეჭტიას თუ ჭკავს, თორემ დედის მასლათის საყვარელ შვილთან კი არას დროს.

საზოგადოთი უნდა შევნიშნოთ, რომ ძალიან ძნელია დედა-შვილის დასახვა საბავშვო მოთხრობაში. თვით უნიჭიერესი საყმაწვილო მწერალიც კი ხშირად ერიდებიან ამ საფრთხეს. მართლაც და დიდი სიფრთხილე უნდა, რომ საყვარელი დედა უგრძნობელ, უსულო მამინად არ გადაუქცეთოთ საბავშვო შვილს, რომ დედის კნით თქვენმა სიბრძნემ არ დაიწყოს ღალატება, მშობლის ღეჭსებით თქვენი ტენდენცია არ გაატაროთ. უფრო ადვილია, როცა თვით ბავშვები გამოდიან სცენაზე. აქ მწერალი უფრო ძალე მიჭსკდება თავის სიყვარულს და აინდენს მას თავიდან.

ბ-ნი ცასელის «ყმაწვილი და ჩიტა»-ც იმ გვარივე კილოთი არის დაწერილი. მის გამო, რომ ეს მოთხრობა გადმოკეთებულია და შიგ არის შეტანილი უცხო ელემენტი, ჩვენებური ბავშვისთვის ყოველად გაუგებარი, იგი ხსენებულ ნაკლულუკანებსთან, ჭკარგავს სხვა ყოველ-გვარ დირსებასაც. ფრანციზულიდან გადმოკეთებული მოთხრობა გვეუბნება, რომ ბავშვმა დაიჭირა ჩიტი და მიიყვანა შინ. დედა ეუბნება: შვილო, ესლა უნდა მოვიდნენ და ჩვენ სუეველანი დაგვიჭირონ და მაგ ჩიტოვით, თუმიცა საჭმელს არ მოგვაკლებენ, მაგრამ მაინც საზერობილეში კი ვიქნებითო. ამ მოკლე ფესს ტყუილით ბავშვი ძლიერ შეწუხდება და უშვებს მამინე ჩიტს, რის შემდეგ, რასაკვირველია, დედა ჭკოცნის შვილს. მოჩხა და გათავდა. ძნელად დასაჯერია, რომ ფრანციული ბავშვი მართლაც ასეთი საწყალი იყოს, რომ უთხრან დაგიტყერნო და იმანაც ტირილი მოართოს: «არაქა, მიშეკლეთო», მაშინ როდესაც არავითარ საბუთს დატყერისას ის კერსადა ხედავს. მაინცა და მაინც ამ

გვარი გარემოება ჩვენებური ბავშვისთვის ყოველად გაუგებარია. ქართულ ერმას ამ გვარი სურათები არ ახსოვს, არ უნახავს და მაშინვე იკითხავს: ვინ დაგვიტერს? ვის დაიტერენ? რათა? «ვის რა ვიღამ მოგვამართ?» ის უფრო წარმოიდგენს, რომ უთხრათ: ლექები ჩამოსულან და აგვიკლუბენო, ან სხვა რამე ამ გვარი. და თუ ქართველი ბავშვი ვერ იგონებს იმ ტანჯვას და იმ შიშს, რომელსაც მისი მოთხრობაში აღწერილი ამხანაგი ჭკრბნობს, მაშინ მთელი მოთხრობა ჭკარგავს თავის მნიშვნელობას, იგი ხდება ცარიელ სიტყვად, რომელსაც თუ გნებავთ ქართული ბავშვიც გაიმეორებს, მაგრამ რა სახატრელობა, რომ ესლავე გაუგლოთ მას ჩინეთის კედელი სიტყვასა და საქმეს შუა, ამ სენს ისეც შეუერება, რა კი მოიზდება; ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ამას ასწავლის თავის დროზე და ჩვენი საქმეა ესლა წინ აღუდგეთ ამ მისწრაფებას და არა ხელი მოუძართოთ მას.

«სანდროს სიყრმის» წაკითხვა არ აენებს ბავშვს. ამის მეტ ღირსებას დღისით რომ სანთლით ეძიოთ, მაინც ვერ უზოენით მას. იყო სანდრო, მერე? მერე და ჭეკანდა ორი გამდელო. მერე? მერე, ერთხელ სანდრო ჩაისა ჭსკამდა და იმ «ზღუტმა» იმან ი ჩაი ზედ ასალ ახალუხსე კი დაიტციაო. მერე? მერე, სანდროს დედა ამისთვის გამდელს ძლიან გაუჭავრდაო, მერე სანდრომ ღორი დაინახაო, გარს გოტები ეხვიაო, მერე თევზი ნახაო, მერე ხელივი ნახა და ისიც თევზი ეგონაო, მაგრამ მოჭამაგირემ უთხრა: შე, სულელო, ეგ ხო ხელივიაო. მოჩა და გათავდა. ესლა სანდრომ თევზიც იცის, ხელივიც. გაიცნო ბუნება. რა კარგი მასწავლებლები ყოფილან ე ჩვენი მოჭამაგირეები! მერე? მერე სულ ამ გვარად და სხვა და სხვა.

**

მე-II ნომრის დამატება კარგია. საზოგადოთ „ნობათის“ დამატებანი სჯობიან თვით ყრმათა საკითხავ წიგნებს. მაგრამ ეს მხოლოდ ამტკიცებს იმ ძაგტს, რომ დიდებისთვის წერა უფრო ადვილია, კიდრე ბავშვებისთვის. „ზრუნვა ადამიანზე დაბადებადის“ და „ადამიანი დაბადების დროს“ არა უსარგებლოდ იქნებიან წაკითხულნი ჩვენი მასწავლებლების და მშობლების მიერ. ბ. წყალტუბელი ბერს ამ გვარ დალაგებულ წერილებს დაუწერს შემდეგშია ც „ნობათს“, სასურველია მხოლოდ, რომ ამ შედაგოგმა, გათამამებულმა საზოგადო ნდობით, ისეთი აზრები არ მოგვითხროს დოგმატიუკის კილოთი, რომელთ სიმართლე სადაგო და სახასია, მაგ. «ძველი დროის მეცნიერნი ამბობდნენ, რომ სალი და ძლიერი სული მხოლოდ სად და ძლიერ სხეულში იმყოფებაო, და მართალიც არის (ამბობს წყალტუბელი): თუ ადამიანი სხეულით განუგითარებელი და უძლურია, მაშინ, ეეჭველიად, მისი სულიც სუსტი და უძლური იქნება.» პატივცემული შედაგოგი გვარწმუნებს, რომ «ეეჭველიად» ეს ასეაო. უგაცრად კი და ეს აზრი, კვონებთ დიდი ხანია უარ-ყოფილია, და ახალი დაკვირვებანი სრულიად წინააღმდეგს გვჩვენებენ. პირ-იქით ეოველ ფენის გადადგმაზე შეჭსვდებით, რომ, რაც სხეული სუსტია, მით მასში სული ძლიერია. ეს ასეც უნდა იეოს. ბავშვი სუსტი აგებულებისა, ჩამოარჩომილი ამ მხრით ამხანაგებზე, რათა არ იეოს მათ მხრივ დაჩაგრული, ცდილობს რომ სულით მაინც მათზე მაღლა დადგეს; ცდილობს, რომ სწავლაში მაინც პირველი იეოს, თუ თამაშობაში ის უკანასკნელია. ამასობაში დროს, რომელსაც მისი ამხანაგნი ანდომებენ სხეულის კარჯიშობას, ის ხმარობს გონების კარჯიშობაზე და უსწრობს

ეგელსს ამ მხრით. ასეა სკოლაში. ცხოვრებაში? აქაც ეგელსს ექნება შენიშნული, რომ კაცი, წარმომადგენელი ძალადი სულისა, ასში ოთხმოც-და-ცხრამეტჯერ არის სხეულით სუსტი და უძლური.

«სანიმუშო გაკვეთილს წერა-კითხვისა»-ს აკლავ რედაქციის ხელი. იქნება ბ. სეველია ქართული ნაკლებ იცოდეს, იმას კინა სთხრავს ანგარიშს, მაგრამ ბ. ა. ს. ღუღაძემ, რა კი იგისრა ტვირთი რედაქტორობისა, რატომ კიდევ არ ეწევა უღელს. ვერ არის კარგი ქართული: «ჰქვია ამ ხელს»? «ააშვირე წერი»... «თითების ბოლოებზედ რა გააქვს»? და სხვა.

თვით გაკვეთილს ვერ დაგეგმურებით, ერთობა მისი ავტორი უფრო პედაგოგ-პრაქტიკი უნდა იყოს, ვიდრე თეორეტიკი.

* *

ერთხელ კიდევ რომ გავიხსენოთ ყოველი ზემო-ნათქვამი ჟურნალ «ნობათზე», უნდა შემიღებო დავასკვნათ: ა) იგი გამოცემის რიგიანათ, კერძო წოდებულს გამომცემლობით მხარეს ჟურნალისას თვით ჟიურტი და ჭირვეული კრიტიკოსიც კერძო წაყუდრებს, ბ) რედაქციული მხარე ძალიან და ძალიან სუსტია, ჟურნალს არა აქვს განსაზღვრული არც გზა, არც მიზანი, არც სისტემა და უფრო წააგავს უთავბოლო კრებულს, ვიდრე სერიოზულ დრო-გამომშვებით გამოცემას, გ) რომ «ნობათის» საჭმე სანატრელ გზაზედ დადგეს, ესლანდელმა რედაქციამ უთუოთ უნდა აღვიაროს თავისი აშკარა უძლურობა და თავის სანუგავს ჟურნალს, რომლისთვისაც დაგვპირდა არას დაზოგადო, მიუყენოს ან ერთი რომელიმე მომზადებული პირი, ან მთელი წრე, შედგენილი თუნდა იმავე თანამშრო-

მელთაგან, რომლებიც ესლა მუშაობენ. დ) თუ ეს პირობანია
არ შესრულდნენ, «ნობათის» საქმე ისე ვერ იწარმოებს, რომ
გორც სასურველი და სანატრელია ჩვენთვის კერძოდ და
შეუქმასათვის საერთოდ. *)

მ. ნასიძე.

*) ჩვენ ამ სტატიის ზოგიერთა აზრს და კრიტიკულს მსჯე-
ლობას სრულიად არ ვეთანხმებით. რედ.

ქართულთა ძველი ცხოვრების ძველი
წმ. ქვეყანაში და სინაის მთაზე

სიტყვა თქმული

პროფესორის ა. ა. ცაგარელის მიერ

პალესტინის საზოგადოების სხდომაზე 30 დეკ. 1883 წ.

თქვენო იმპერატორებით უმაღლესობაჲ,
თქვენო მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობაჲ,
მოწუალო ხელმწიფენო!

საქრისტიანო აღმოსავლეთის ძველ საღვთა შორის, რომელთაც ადრე შეუმუშავებიათ მოქალაქობა, შეუთვისებიათ ქრისტიანობრივი კულტურა და საუგუნეთა განმავლობაში მამაცურად დაუცაეთ თავიანთი ეკლესია, თავიანთი დამოუკიდებლობა და ეროვნება, — ქართველებიც ირიცხებთან.

ქრისტიანობის მიღებიდანვე ბიზანტიისაგან მეოთხე საუგუნის დამდეგს, თითქმის ერთ დროს ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარებისათნავე თვითონ ბიზანტიის იმპერიაშიაც კონსტანტინე დიდის მეფობაში, — საქართველოს მეფე და ხალხი მართლმადიდებელ ეკკლესიის მუდამ ერთგულნი შვილნი იყვნენ და აღმოსავლეთზე ქრისტეს ეკკლესიის დაცვის საქმეში ბიზანტიის უცვალებელ მოკავშირეებად ირიცხებოდნენ. მაშინ როდესაც აღმოსავლეთის უაღრესი საქრისტიანო

სამეფოები ეცემოდნენ მაჭმადიან და არა მაჭმადიან ურდოთა კვეთებით. ამ გვარად დაეცა ძველი სასომხეთისა და საშუალო სა-
 უგუნო სამეხ-კილიგიის სამეფო, დაეცნენ ჯვაროსანთა მიერ
 დაფუძნებული საკარგოლები და სამეფოები, დაეცა, ბოლოს,
 თვითონ ბიზანტიან, დაჭკარვა რა უფრო ადრე თავის აზიისა
 და აფრიკის სამეფოებულად; — ზატარა საქართველო ჯერ კი-
 დევ მტკიცეთ იყო, მამაცურად იბრძოდა და ჭკუტრონობდა
 ქრისტეს ეგგლეისას არა თუ შინ, არამედ წმი. ქვეყანაშიაც
 თითქმის მეცხრამეტე საუგუნის დასაწყისამდე. მაგრამ, უგანს-
 გნელ, ისიც დაუძლურდა საქრისტიანო ეგგლეისისა და გულტუ-
 რის მტერთა კვეთებით, რომელთაც ხანგრძლივად ჭკონდათ
 ჩაგდებული ხელში არა თუ სრულიად წინა აზია, არამედ ევ-
 როპის ნაწილიც და თუ ამ დროს დიდი მართლ-მადიდებელ
 სამეფოებულს, ისტორიის სტენაზე ბიზანტიის მოადგილეს
 არ გაეწოდებინა ერთ-მორწმუნე საქართველოსათვის თავის
 ძმური შეძწეობის ძლიერი ხელი, ძნელი წარმოსადგენი არ არის,
 რა მოელოდა მას ახლო მომავალში... ამ ათას წლევან უთა-
 ნაბრო ბრძოლაში ქრისტეს ჯვარისათვის ამტკიცებდა და ამხნე-
 ვებდა შედარებით ამ ზატარა ხალხს არა ერთი მისი მტრების-
 განაც კი შეწყნარებული სიამაცე და სამსუდრო ნიჭიერება, არა
 ერთი მისი მთებისგან დაცული ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარე-
 ბობა, არამედ, უმთავრესად, ის წმიდა და ამაღლებული გრძნო-
 ბა, რომელიც ეუფლებს ერის სუფსა და გუფსა, ჭეშმარიტად
 „ძრავს მთებს“ და სასწაულებს ჩადის: — ეს არის საწმუ-
 ნობა! საწმუნობა, რომელსაც ზეგარდო ნიჭით დაუსახე-
 რებია და დიდი მოღვაწეობისათვის აღუძრავს ისტორიაში არა
 ერთი ხალხი, ზატარა საქართველოსაც უზიარებდა იმ სულის
 ძალას, სიმტკიცეს და სიმადლეს, რომელნიც მუსრს ავლებ-

დენ მის მტრების ყოველ კვეთებას. სარწმუნოებაში და ეკლესიაში ქართველთათვის ყველაფერი იყო შეერთებული, როგორც ახლაც აღმოსავლეთზე: სამშობლო ენაც, დამოუკიდებლობაც, ეროვნებაც. ერთი სიტყვით ეკლესიისა და სარწმუნოების სვეტიკე საღვთის სვე იყო. ამ სარწმუნოებისა და ეკლესიისათვის აღთქმულს, წინდულს ერთგულებას ამტკიცებს ის საქართველოს საქრისტიანო ძველი ნივთების მრავალი ნაშთები, რომელნიც ახლაც არიან მოფენილნი დიდ-ძალ სივრცეზე არათუ თვითონ საქართველოში, არამედ მის სამზღვრების გარეთაც.

ქართველები ტადრებსა და მონასტრებს რომ აშენებდნენ წმ. ქვეყნისა და ბიზანტიის სხვა-და-სხვა ადგილებში და მათ აჩუქებდნენ ყოველ-ნაირად ხელს უწყობდნენ, ამით რასაკვირველია, ყოვლის უწინარეს იმპერატორებს კეთილ-მსახური ქრისტიანის შინაგან მოთხოვნილებას, მაგრამ მასთანავე ამ შენობებს სხვა დანიშნულებაც ჰქონდათ: იგინი უნდა ყოფილიყვნენ თავ-შესაფარად იმ შირთათვის, რომელთაც სურდათ თავი შეეწირათ ბერულ მოღვაწეობისათვის, უცხოთ შემწენარებულ სახლებად წმ. ქვეყანაში კეთილ-მსახურ თავუჯანის-მცემელთათვის, მას გარდა უნდა გაეწიათ საელჩოების სამსახური იმ განშორებულ ალაგებში თანა მემამულეთა ინტერესების დასაცველად უცხო სარწმუნოებისა და უცხო ტომის ხალხთაგან ღ, უკანასკნელ, — ეს უმთავრესია მეცნიერებისა ღ მწიგნობრობის მხრით, — ისინი იყვნენ მწერლობითი მოღვაწეობის შუაგული და სასულიერო-ზნეობითი განათლების დამწერებელნი, ასე რომ იმ დროს ჩვენი სკოლების, წიგნთ-საცავებისა ღ ჰუმანუმიზმის მაგიერობას შერებოდნენ. ამ გარდა ქართველთა ანტიოხიისა, ზალესტინის, სინასი და ათონის მონასტრები საუფროსონი არიან საქართველოს ისტორიისა და საქრისტიანო აღმოსავლეთისათვის არა თუ როგორც სასულიერო-სარწმუნოებრივი

ცხოვრების შუაგული, ამავედ როგორც იმისთანა ალაგები, სადაც საუკუნეთა განმავლობაში ვითარდებოდა სასულიერო მწიგნობრობა და ხელოვნება. აი ეს უკანასკნელი გაბეძეობა ჰქონდა საზოგადოებას მხედველობაში, როდესაც თავის უაგუტოს-ტოესის თავსმჯდომარის ჩვენებით, პირველად ყურადღება მი-აქცია, რათა ცნობაში მოეყვანა და გამოეკვლია ქართველთა წმ. ჰქვეანაში წასრული მწიგნობრულისა და ხელოვნური მოღვაწეობის ნაშთები, მისთანები, რომელნიც გადაჩენილან დროთა-ვითარებას, სტიქიონსა და ბარბაროსებას.

ამ წლის იანვრის პირველ რიცხვებში პეტერბურგიდამ გამოგვგი და უინებებისაგან ოდესაში დაგვიანებული, მხოლოდ 1 თებერვალს მივედი ალექსანდრისა. ორი დღის შემდეგ რკინის გზით გავემგზავრე ალექსანდრიიდან პირ-და-პირ სუეზის-კენ, საიდანაც იწყება მოგზაურობა საერთოდ სინასკენ. სუე-ზიდან შესაძლებელია სინას მიღწევა ორი გზით: ხმელეთით უდაბნოდ აქლემებით, რასაც უნდება 6-დან 8 დღემდე, და ზღვით თორამდე, ძველ რაითამდე, საიდანაც სამი დღის გან-მავლობაში შეიძლება ხმელეთით სინას მისვლა. რადგანაც ში-შიანობა იყო, ინგლის-ეკვიპიტისაგან ატენილი მღელვარება სი-ნას ნახევარ-კუნძულის მცხოვრებ ბედუინებს შორის ჯერ არ იყო მართლად მიმცხრალი, ამიტომაც ზღვით მიმჩიეს მგზავ-რობა. მე გამოგვდი ეკვიპიტის ქედის კამპანიის გემით, რომელსაც ჯარები გადაყავდა სუდანს, სუეზიდან საღამოს 5 საათს, ხოლო მეორე დღის 9 საათზე უკვე რაითაში ვიყავი. აქ სინ-მოვნებით მიმიღეს სინას არხიეპისკოპოსისა კალისტრატე III-ემ, რომელიც ზამთარს ჩვეულებრივად რაითაში ატარებს, და რუ-სეთის საელჩოს აგენტმა მართლ-მადიდებელმა არაბმა ანსერმა; ბინად პატარა კარგი ახალი სახლი მომცეს, აშენებული სწო-

რედ მეწამულის ზღვის ნაპირს, სსვათა შორის, რუსეთის ზღვიერი ნაპირების საზღვარებთან. მეორე დღესვე განვაცხადე სინასკენ გამგზავრების სურვილი, ვსთხოვე სამღვდელთ სადგურის ეკონომს დაქირავებისა ჩემთვის აქლემები, ხოლო დღის დანახრები ნაწილი შევსწირე სამღვდელთ სადგურის ახალი ეკლესიისა და მონასტრის დიდი ბზა-ნარის დათვალეობას; უნახველი არ დავტოვე მისი თბილი მადნის წყლები, რომელნიც ერთი საათის სავალზე იმყოფებიან რაითიდან და მოსეს წყაროებად იწოდებიან. მოსე (არაბულად მუსა) წინასწარმეტყველს მანქმადიანებიც დიდ პატივსა სცემენ: სინას ნახევარ-კუნძულზე და პალესტინაში სშირად შეგხვდებით: ან მუსა «მოსეს წყარო», ჯებელ მუსა «მოსეს მთა», ჯამი მუსა «მოსეს მკრეთი» და სსვ. ქრისტიანობის მატრიანებში ძველი და დიდებული რაითიდანმ ახლა დარჩენილ მსოფლოდ ღარბი მანქმადიანთა სოფელი.

როდესაც მეორე დღეს, 7 თებერვალს, ორი ბედუინის, ერთი მართლმადიდებელი არაბის, ჩვენი საელჩო აგენტის შვილისა და ერთის ბერძნის, მონასტრის მწირის წინ გამდლოდით გამოკედი რაითიდან, დღის 10 საათზე რეომიურის ტერმომეტრით 17° სითბო იდგა. აქედამ ორი გზა არის სინასკენ: ჩრდილოეთით რაითიდან უადი სერბანით და აღმოსავლეთით უადი ისლით. ეს უგანასენელი თუმც უფრო ცუდია, მაგრამ უფრო მოკლე ვაა, განსსვავება მაინც სამი საათია. ჩვენ ამ უგანასენელით წავედით. შვიდი საათის სიარულის შემდეგ სწორე ქვიშიან უდაბნოდ მეწამული ზღვა ამოგვეყარა და ისლის ვიწრო სეობაში შევედით, სეობად შესვლისა თანავე შევნიშნე მარჯვენა მხარეს ბნელ დიორიტი გლდეზე ნამდვილი აქლემიანი კატების სურათები, გამოკვეთილნი გლდეზე, რომელიც ჯერეთ განურკვეველის წარწერებით არის ატრელებული; ამ გვარი

წერილები ბუკრისაგან ბუკრის სინას ნასეკარ-გუნძულზე, მაგრამ მეცნიერებს ჯერ სრულიად არ გამოუჩვენიათ. ამ აქტებს შუად მსხდომ კაცებთან ერთად პირი სინასკენ აქვს მიქცეული. ეკუთვნის თუ არა ეს ნასატები ქრისტიანობის უწინარეს დროს, ქრისტიანობისას, თუ მაჰმადიანობისას—არა ჩანს; ეს კი ცხადად შეინიშნება, რომ წაწერილობისა და ნასატების დანიშნულება უოფილა, სხვათა შორის, ქადაგებისა და პილიგრიმებისათვის ეჩვენებინათ გზა არაბეთის ნასეკარ-გუნძულზედ. გზა, ანუ საგუთრად ბილიკი სეობაში ურიგო არ არის, ამისთანა გზები, მაგალითად კავკასიის მთებში ბუკრის; ფეხით სიარული მოგისდებით სულ სუთსა თუ ექვსს საათს სამი დღის საკალ მანძილზედ; დანაწიენ დროს უშიშრად შეიძლება აქლემით სიარული ჩამოუსდომლად. ისღის სეობაში წყალი ბლომად არის; წყაროები გარშემო არა მდიდრულად გაშლილის მწკნეთი სამი ოთხი საათის საკალზე ერთსულ მანძი შეგხვდებით, ზაფხულობით მომეტებული მათი ნაწილი შრება, მაგრამ 6 თუ 7 საათის საკალზე შეიძლება წყალს ზაფხულობითაც შეხვდეთ. მცენარეთაგან აქ იზოკება: ბუკა, მანანა, უსუბი, ლელი, სხვადასხვა გვარი ერთობ სურნელოვანი ძეძვები, ქაჯი და აქლემის ბაღასა. ნადირთაგან აქ შესვდებით სინაუს ანუ კლდის თხებს (*Capra Sinaitica*). მესამე დღეს დღის 10 საათი იქნებოდა, ავემართეთ მალალ ვაკე-გორას და მევეთრმა ციკმა ჩრდილოეთის ქარმა დაბერა, სოლო შემდეგ ორის საათის განმავლობაში გამოჩნდა ღვთის მთა ქორიბი თავის მძაფრი დიდებით. სამსრეთ-აღმოსავლეთის მხრიდან, რომლითაც მივედით, ქორიბი წარმოადგენს კლდის კედელს პირ-დაპირ დაშეხულებულ და ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს ადამიანზე თავის ბუნდოვან და იდუმალ შესასხედაობით. საღამოს სუთი საათი იქნე-

ზოდა მონასტრის გაღვანთან რომ მიუკდით. მონასტრის შე-
საჯალ ზემოდ, შეენის ბერძნული წარწერა. რომელიც გვიამ-
ბობს, რომ მონასტერი აუშენებია ბიზანტიის იმპერატორს
იუსტინიანეს მეექვსე საუკუნეში. სინას მონასტერი, რომელსაც
გარს ავლია ძალადი ხაქსის გაღვანი, სიგრძით 30-სა და სი-
განით 30 საუენის მექანი, მდებარებს შუეების სეობაში ქო-
რბისა და წმ. ეზისტიმის მთას შორის, ზღვის დონედამ
5,000 ფუტ. უმეტეს სიმაღლეზე. ჩრდილოეთ-დასავლეთით
და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ეს სეობა გაშლილია, საიდანაც
ჭქთან ხან ერთს, ხან მეორე მხარეს მუდამ ქარები ზამთრო-
ბითა და ზაფხულბით. ბაზილიკურის სახის საკრებულთა კე-
კლესიას, რომელსაც ამკობს შესანიშნავი იუსტინიანის დროინ-
დელი სარკთი, წარმომადგენელი «უფლის ფერის-ცვალებისა»,
როგორც ჭქონათ, იმპერატორი იუსტინიანისა და იმპერატ-
რიცა თეოდორას სურათებითურთ, გარს ატყუა 9 დიდი და
15 პატარა კეკლესია; თავის მხრით ესენი კეკლესიან სიდიდით
ნაირ-ნაირ და არხიტექტურით სხვა-და-სხვა ხასიათის შენო-
ბებს, რომელთაც აქვთ ბნელი დერეფნები, ძალუფლი შესავალე-
ბი და საზდაფები, სადაც, უსაფუძვლო არ იქნება ვიგულოთ,
რომ აღმოჩნდება კიდეკ არა მცირე ძვირფასი მწიგნობრული
და სელაგნური საუნჯე. მონასტრის აქვს კარგი წყარო და
ხილნარი ბაღი. მონასტერი ზოგად საცხოვრებელია (კინოვია-
ლური), იქ ცხოვრებს 23 ბერი ბერძენი და ერთი რუსი. კე-
კლესიურად და აღმინისტრატორურად სინას მონასტრის მარ-
თავს არხიებისგომოსი, რომელიც ჭაკტიკურად დამოკიდებუ-
ლია აღმოსავლეთის პატრიარხისაგან.

მეორე დღეს წმ. კატერინას გვამს რომ კემთხვიეთ და
თაყანი კეცით დაუწყელი მხეგლოკანის ადგილს, რომელიც თით-

ქმის საკრებულო ეკვლესიის საკუთრეულის ქვეშ იმყოფება და სადაც ჩვეულებრივად ფესო გახდილი შედის; დაკატალოერე მონასტრის ძველი ნივთები და მისი სამწიგნობრო საუნჯენი. ბერძნულ ხელთ-ნაწერების ცნობილ ბიბლიოთეკას გარდა, რომელსაც დიდი ხანი არ არის ქჭონდა ძველი ეკვიპტური სახელწოდება «სულის საკურნებელი» (იატრიონ ფისის) და პირველად წესიერება მისცა და კატალოგი შეუდგინა მ. არხიმანდრიტმა ანტონინმა, ხელთ-ნაწერები და ძვირფასი ნივთები კიდევ შენახული აქვს მ. მოლარეს, — რომელთა შორის განსაკუთრებით შესანიშნავებია: მეშიდე — მეცხრე საუკუნის ბერძნული უნციალურის ოქროს მწერლობის თეოდოსის სახარება, მეთერთმეტედგან მეცამეტე საუკუნის ბერძნული დავითნი წმ. კასიანს ნ ფურცელზე, გლაგოლიკურის მწერლობის ორი სლაური. დავითნი და ოციოდე საეკვლესიო სამკაული ანუ გერცლისა და ოქროს ნივთები; მას შემდეგ ოთახში საარხიეპისკოპოსო დაბაზთან და, უკანასკნელ, სარდაფებში. საკუთრად ქართული ხელთ-ნაწერები დაცულან ორ ალაცს: პაპირუსის დავითნი და სამი სხვა მშვენივრად ნახატი უნციალური ხელთ-ნაწერი ინახება პატარა ბნელ ოთახში საარხიეპისკოპოსო დაბაზის მომიჯნავეთ, დანარჩენი ნაწილი სარდაფშია, სადაც მომინდა მათი გამოჩვენება აბისინურ, არაბულ და სომხურ ხელთ-ნაწერთათვის. მრთლად ქართული ხელთ-ნაწერები, რომელთაც კატალოგი მაქვს შედგენილი, 88 არის; ერთი მათგანი მეექვსე და მეშვიდე საუკუნის პაპირუსის დავითნია, ნ მ ეტრატისაა მერვე საუკუნიდამ დაწეუბული. ყველა სასულიერო შინაარსისა: საღვთო წერილი, საეკვლესიო-ღვთის მსახურება, მამათ ქმნილებანი და სინოდიკები, სადაც აღნიშნულ არიან ქართველ პილიგრიმთა და მონასტრის სასარგებლოდ შემწირველთა სახე-

ლები და წოდებანი. მათ შორის არის მდიდრული კვებულა-
რები მწერლობითა და ხელოვნური ქმნილებით, შემკულნი ფე-
რადი ინიციალებით, შიგ ჩართულ ყვავილებითა და ბიზან-
ტიის მინიატიურული ხელოვნების საუკეთესო დროის მი-
ნიატიურებით. მას გარდა აჭრელებულნი არიან ივინი გადა-
მწერაკთა და ზიდგრიძთა მიწერილობით, რომელნიც ძვირფას-
ნი არიან საქართველოს პალესტინასა და სინასთან საუკუნეთა
განმავლობაში მისვლა-მოსვლის ისტორიისათვის. ამ ხელო-
ნაწერების უმეტესი ნაწილი დაწერილია სინაზე, დანახუნები
მიტანილია პალესტინიდან, ათონიდან და სხვა ალაგებიდან. სი-
ნას ბერძნული პატრიკით ვიცით, რომ მეექვსე თუ მეშვიდე
საუკუნეში სინაზე ცხოვრებდა რამე ქართველი ბერი მისაილი
და კესტათე; ამ ქართულ ხელონაწერთაგან ჭსნანს, რომ მე-
ათედგან მეცამეტე საუკუნეებში სინაზე იღვწოდა ქართველთა
ძმობა: ზოგიერთი მის წევრთაგანნი იყვნენ მოღაგრები და მონას-
ტრის წინამძღვრები; მათ ეკუთვნოდათ რამე პატარა ეკლესიის
თვითონ მონასტერში: წმ. სტეფანესი და წმ. გიორგის ეკ-
ლესიები. ეს ეკლესიები ახლაც არსებობენ, მხოლოდ არა თვი-
თონ იმ ადგილებზე: ერთ მათგანში, 60 წლის წინათ, არაბს
თოფით მოკლეს ბერი და ამის გამო გაუუქმებიათ, მეორე კი, 50
წლის წინად, სიძულის გამო დანგრეულა და გადმოუტანიათ
სხვა ადგილს. ერთ მათგანში, 50 წლებში, უოკლად უსამღდელოეს
ზოროფირს უნახავს წმ. გიორგის ხატი საქართველოს ბაგრა-
ტოვანთაგანის მეფის სურათითურთ, მაგრამ ეს ხატი მე კე-
ლარ გიშაკე სინაზე, ვნახე მხოლოდ ამ ხატის ზირი მის უოკლად
უსამღდელოებასთან, ვნახე სამი პატარა სურათიც, რომელ-
ნიც ნახულნი არიან სინაზე და წარმოადგენენ წმ. კონსტან-
ტინეს, წმ. იოანეს (მეტაფრას?) და წმ. ალექსი ღვთის კაცს,

ნასატნი აზიან ზეთით ნაღესი საღებავით ერთ მოგრძო ფი-
ცარზე და მორთულნი ქართული წარწერებით. ყოვლად უსამ-
ღოდელისმა ჰორფიარმან დიდი ხანი არ აზის საკანგებოდ გა-
მოგზავნა მოსკოვიდამ ამ სუკათების პირები თავის შენიშენი-
თურთ და რამდენიმე ქართული წარწერები მის მიერ აღმოსავ-
ლეთზე შეკრებილნი, — იგინი ჩაერთვიან ჩემი მოგზაურობის და-
წერილებით აღწერილობაში. არ მინახავს აგრეთვე სინას მთა-
ზე ქართული წარწერები ოქროსა და კერცხლის თასებზე, კათ-
ხებზე და სირხებზე, რომელნიც ოცნდის მახვენეს, ამასობაში
კი 60 წლებში იგინი უნახავს ჯერ კიდევ ნოროკს, რომელიც
ყოფილა სინაზე ქართველი აწმინდარბიტის გერასიმეს წინ გაძ-
ღოლით და რომელიც ამბობს, რომ ზოგიერთ ამ ძვირფას
ნივთთაგანს ჭქონდათ შემწირველ საქართველოს მეფეთა სახე-
ლებით. ასე მსწრაფლად და შეუნიშვნელად ჭქრება ძველი
დროების სასწაოვრები!

სინაზე ზამთარი საზოგადოდ მძაფრია, ისე რომ მეცა-
დინეობა მონასტერში ძალიან ძნელი მოსასერსებელია, — ჩემს
იქ ყოფნაშიაც ციოდა. თითქმის ყოველთვის ნულზე დაბლა
სდგას გარეთ ტერმომეტრი, ოთახებშიაც ასე იყო, რადგანაც
არც შეშა იზოკება, არც ბუხარია ოთახში, კარები და საწყმლე-
ბი ცუდად იკეტებიან, იატაკები ქვისაა, და მასთანვე სამი დღის
განმავლობაში თოვდა და ბუჩქი იდგა, ყველაფერი თრთოდა და
იზროდა მონასტერში, ქარი ქროდა და ზარებს რეკდა. კა-
ტალოგი რომ შეაღვინე გადაწვევით მანინ აღმართულ ვიწვ
ქარბადა, რომელიც მონასტერზე 2,000 ფუტზე უფრო მაღ-
ლაა და რომელზედაც ალაგალაგ თოვლიც აუღებელი იყო ჯერ.
მე იმედი მქონდა იქ შეზოვა კიდევ რამე ქართულ წმ. ილიას
და ღვთის-მშობლის — დავითის ნიშნებში; ამათ დაფუძნებას მი-

აწერენ ქართველთა მეფეს დავით აღმაშენებელს, რომელიც მეფობდა მეოთხთმეტე საუკუნის დამლევს და მეთორმეტის დამდეგს.

ორი არაბისა და ერთი მონასტრის მწირის წინ გაძღოლით გამოკვდით მონასტის გაღაენიდან დილის ცხრა საათზე და სწორეთ 12 საათი იქნებოდა რომ უგვე ქორიბის მწვერვალზე ვიყავით. უმისოდან ძნელი სასასვლელი იყო მთა და თოვლის ზვავებისა და წყლის ნაკადულებისა გამო, რომელნიც ატესილიყვნენ თოვლის დნობით, უფრო გაგვიძნელდა. ღვთისმშობლის (პანაგიის) და წმ. ილიას ნიშებს შორის, ნახევარ საათის ფეხით სავალ მანძილზე, კლდეები ვიწროვდებოდნ ორ ალაგს, ისე რომ კარებს ჰგავნან; აქ 25—30 წლის წინად ისხდნ ბერები და ანდობდნ ქორიბად აღმავალ თაყვანის-მცემლებს. როგორც მოგვსენებთ, წმ. ილიას ეკკლესიას აშენებულა იმ ღვიმეზე, რომელშიაც, საღვთო წერილის თქმულობით, ილია წინასწარმეტყველი თავს იფარვიდა: «მოჰკლან რა ქერუმი ბაალ, (ამბობს მეფეთა მესამე წიგნი, თავი მეცხრამეტე, მუხლი 9), ილია ივლტოდა ურთასტანით; ვლიდა ორმოც დღეს და ორმოც ღამეს ქორიბ, ღვთის მოამდე. და მუნ შევიდა მღვიმედ და ათეკდა ღამესა. ამ მღვიმეს უჩვენებენ მარცხენა მხრით ეკკლესიას შიგან, რომელშიაც ვერ ვნახე ვერც ქართული წიგნები და ვერც ქართული წარწერები. ეს ეკკლესიას და პანაგიის ნიში ბაზილიკურის სახისა არის, სურავთ ორად დაღმართიანი სართული და შიგნით და გარეთ შეთეთრებულნი არიან. წმ. ილიას ეკკლესიასთან, რომელიც 7,000 ფუტ. უმატეს სიმაღლეზე მდებარებს, არის კარგი წყარო და ერთადერთი ეს წლოვანი კვიპაროსი და მახლობლად ყოფილი სენაკების მრავალი ნანგრევები. 50 წლებში ყოვლად უსამღვდელოესს

ზორფიანს უნახავს იგი ისეთივე, როგორც ახლას: ანეტარს ანტონინსაც უნახავს, სინაზე რომ იყო მეექვსე საუკუნეში, წმ. ილიას მღვდელმთავრის... ამასზედ სენაკებიანი ეკლესია, ამბობს ყოვლად უსამღვდელოესი ზორფიანი, აუცილ ქართლის მეფეს დავითს III (ადმანებელს 1089—1125 წ.). ხელს უწყობდა უხვი შესაწირავებით კეთილ-მსახური და დიდებული მეფე ქართველთა თამარ (1184—1212). საქართველოს გაჭირვებულმა მდგომარეობამ, რომელმაც იძულებულ ჰყოლია ივერელი ბერები მიეტოვებინათ მონასტრები იერუსალიმში და ათონზე თექვსმეტიდგან ჩვიდმეტ საუკუნეებში, სინასაც უეჭველად, მეთხუთმეტე საუკუნეში განაშორა ივანი. მოგზაურებს (ჩვიდმეტიდგან თერამეტ საუკუნეებში) პეტრე დელა-ვალეს (1615 წ.), ტეპეროტს (17658) მორისონს, ვ. ბარსკის (1728 წ.), ნიბურს (1762 წ.) და სხვ. უნახავთ ის ეკლესია, რომელზედაც ჩვენ ვამბობთ, მაგრამ ბერები კი აღარ დახვედრიათ. ჩვენ დროშიან, ამბობს ყოვლად უსამღვდელოესი ზორფიანი, იგი უქმად დგასო. აღარა აქვს არც ავეჯი, არც შესამოსელი და არც სამკაულებიო. ერთი-და მხოლოდ კვიზაროსი ფარავს მიდამოთა, დიდს ჩრდილს ისვრის და აგონებს ადამიანს ხანგრძლივ ღოჯავა-ღაღადსა, რომელსაც ოდესმე მისი დამტკიცებელი ივერიელი ცად აღავლენდენო. ხოლო ამ ეკლესიასთან რომ მათ წყარო ამოუთხრიათ, იქიდან ახლა ბედუინები და ღვთის-მლოცველნი მარტო წვიმის წყალსა სმენო.»

წმ. ილიას ეკლესიიდან ერთი საათის ერთობ გაჭირვებით სიარულის შემდეგ კიუპით უკვე ქორბის მწვერვალზედ, რომელიც მდებარებს ზღვის დონეიდან 7359 ფუტის სიმაღლეზე და წარმოადგენს 25—30 კვადრატულ მეტრის სიქის მქონეს. ამ პატარა მქონეს წმ. მოსეს ნიშის გვერდით სდგას

მესას მაჰმადიანთა მეერთიც, მისი სრულად მსგავსი განზომილებითა და ანსტიკეტურით, — ეს ოთხ-კუთხედი შენობაა, შეთეთრებული შიგნით და გარეთ და პრტეული თიხის სათუფლით დახურული. ქარბის მწვერვალადამ იშლება დიდებულის სანახაობის წარმომადგენელის სინას უდაზნოის საოცარი პანორამა, — ეს მრთელი ზღვაა კლდინ მთათა, სრულიად შიშველთა, შემუსვრილთა, შავ-მოყვითლოთა, შვეულთა, რომელთაც ეფინების ბრწყინვალე მზის თვალთ მომჭრელი სხივები. ჭარის ანა ჩვეულებრივის სიწმინდისა და გამჭვირვალეობის გამო თვალთ მიმოხილვას უშეკლებელ სივრცეს: აღმოსავლეთით მოჩანს მოღუფჯო ბაბთად აკობინის ყურე, ჩრდილოეთ დასავლეთით ერთობ საკვირველი სახის მთები, სამხრეთით წმ. გგატერინას მთა, რომლის მწვერვალი დახურული ჭქონდა თოვლსა, დადგანაც ქარბიზე 1167 ფუტით უფრო მაღალა.

ქარბის მწვერვალზე ნახევარი საათი რომ დაუყავით, სამხრეთისკენ დაეშვიტ ერთი ვიწრო ჩასავალით ლეჟის უდად, რომელთანაც შეერთებულია ბევრი საღვთო მოსაგონებელი. ლეჟის ხეობაში ყოვლის უწინარეს ჩვენ ენახეთ დიდი ზეთის-ხილნარი და შიგ მონასტერი ორმოც მოწაფეთა (ელ აბზან), რომელნიც უწამებიათ მეოთხე საუკუნის დამდეგს. უმოკლეს გზა მიდის სწორი ქვიშიანი ხეობით, სადაც უჩვენებენ თითქმის სამ საუენიან დიდ ქვას, რომლისათვის მოსე წინასწარმეტყველს, კვერთხის დაკვრით, წყალი გამოუდენია; მას უკან შედრმაკუბულ კლდეც, რომელშიაც ებრაელებს ჩამოუსხავთ ოქროს ხბოს თავი და კლდის გამოსულ ადგილსაც, საიდანაც მოსეს უსრლდა სჯულის ფიქალნი და დაუმსხვრევია. ამავე ხეობაში იბოკება თითქმის სრულიად დანგრეული ღვთის-მშობლის — დავითის კველსა, რომლის აშენებასაც ქართველთა მეფეს დავითს

მიაწერენ, მაგრამ რომელზედაც აღარაკითარი ქართული წარწერები აღარ დაჩენილან. ლეჟის სეობა გამოდის ფართო ბარად, რომელიც გზების შემკრთებული წერტილია სუეზის, აგაბისა და რაითისაგან. აქედამ მხოლოდ ერთი საათის საკალია სინას მონასტრამდე, სადაც მივედით საღამოს 6 საათზე.

მეორე დღეს დილით მონასტრის ზღუდეებთან ჩვენი წასვლის დროს მოგროვდა ბედუინთა ბრბო, რომელსაც მოთავედ თან ახლდა მრთელი სინას ნახევარ-გუნძულის შეიხი მუსა ნასირი. ამ შეიხის სასახავად ჩემ მისვლამდის რამდენიმე თვის წინ, სახელდობრ 1882 წ. შემოდგომას მინავლა ზრათესორი ჰალმერი, რომელიც შექმნილა თავის გაუფთხილებლობის მისკერძლი, რადგან მხოლოდ რამ ინგლისელი აფიცრის კამოლლით წასულა ომიანობის დროს უდაბნოდ, სადაც მოგზაურობა მშვიდობიანობის დროსაც არ არის უშიშარი. ამ ბედუინებმა სინაელი ბერებიც შეამჩნეს ინგლის-ეგვიპტის ომის დროს: ორმოცი დღის განმავლობაში გარს ადგენ მთელ მონასტრს, სადაც თავი შეეფარებიან, ბერებს გარდა, ორმოცამდე მართლმადიდებელ არაბის ოჯახს სუეზით, რაითით და სინას ნახევარ-გუნძულის სხვა ალაგებით მოხვეწილს. ბერები ბედუინებს ზურსა და ფულებს აძლევდნენ, მაგრამ არაფერი ეუთრებოდათ. არაბი ფაშამ გვიბძანა ნახევარ-გუნძულის ყველა ქრისტიანების ამოწვევითა და დრო-გამოშვებით კაცებს უგზავნიდნენ მომწვევულებს, რათა დამორჩილებოდნენ. როდესაც არაბი ფაშა დამარცხებულ იქმნა, ბედუინები დაუფრენებლად დაიფანტნენ უდაბნოდ, მაშინ სინაელებმაც გააღეს მონასტრის გალავნის კარები, თვითონაც გამოვიდნენ და ქრისტიან ოჯახებსაც უშვებდნენ.

შეიხ მუსა ნასირი, რომელსაც განუგითხველად ემორჩილებას სინას ნახევარ-გუნძულის 3,000-ოდენ მცხოვრები, სახით

50 წლის იქნება, წამოსადგეი ტანის კაცია, მთლად ხასითა და სამკაულებით მოსილი, ეულ აჩაბთა წარჩინებულისა და მდიდარი შეიხის ნამდვილი ტიპი. ახალი დაბრუნებული იყო სუეზიდან, სადაც გაეცდილებინა პრინცი ფრიდრიხ კარლს პრუსელი. მეც მიჩვევდა წავსულიყავ სუეზს სმელებით ერთგულ ყოლაუზებითურთ: «უშიშროებისათვის თავს ვსდებო, თავი წამკდებინეთ, თუ რამე მოხდესო» და ამასთანავე თითს უელზე იღებდა. — დარწმუნებული ვარ უდაბნოში საშიშროება არა იქნება-რა, მაგრამ ჩემთვის გემი უნდა მოვიდეს და ამიტომაც აღ თორით მივდივარ მეთქი, — ვუზასუსე. მესამე დღეს მე უკვე რაითში ვიყავ, საიდანაც გემით წაველ სუეზს დაღოცვილის ღირსად პატრიკ-რემულისა და კეთილის აჩხიებისგონის კალსიტრატეს შემწეობით. ჯუბანიასში, სინას სამღვდელთ სადგურში გაირს, სადაც სუეზიდან მივედი, დღეს თითქმის აღარაფერი დარჩენილა ძწერლობის სახსოვართაგანი. უშიშროებისათვის ყოველივე სინას გადუტანიათ.

(დასასრული შემდეგ)

ზინაური მიმოხილვის მაგიერი

დღეს ჩვენის ცხოვრებისთვის საუკეთესო წუთი და დრო დგას. სამასამდე თავად-აზნაურთა შეკრებილი ქალაქში და მისი კრებანი გაცხადებით მიმდინარეობენ. ბევრი სსკა-და-სსკა საგანი აქვს მათ განსახილველი. ერთი კრება 6 მაისს შესდგა სა-თავად-აზნაურთა სკოლის სადგომში. კრებამ მოისმინა ანგარიში სკოლის მდგომარეობისა და ვითარებაზე წარსულის საანგარიშო წლის განმავლობაში. ამ ანგარიშიდამ აღმოჩნდა, რომ სკოლაში სწავლობს სულ—210 შეგირდი. ამათ რიცხვში 157 გარეშე მოსიარულეა, დანარჩენი პანსიონერები არიან. სკოლის საზოგადოება ინახავს ამ პანსიონერების რიცხვში თავის ხარჯით მხოლოდ 23, სხვანი თავის ხარჯზე არიან და ზოგს ოცი თუმანი შეაქვს შენახვის ფასად და ზოგს ათი თუმანი. კრების უურაღდება მიიქცა იმ გარემოებამ, რომ ასე ცოტა მოსწავლე იზრდება საზოგადოების ხარჯით, რომელსაც უხვად შეეღოს ბანკი და უოკელ-წლივ თავის მოგებიდამ საშუალო რიცხვით 20,000 მ. აძლევს.

აგრეთვე ბევრი აღაზარება კრება იმ გარემოებამაც, რომ სწავლის ფასი ბევრს არ შეუტანია სკოლაში და მათზე დარჩენილი ვალი შედგარა ამ გვარად წლითი-წლობით 3561 მან. კრებამ ბევრი უარა ამ საგანს, ხან აქედამ და ხან იქიდან, მაგრამ კერა მოუხერხა-რა. ზოგმა სთქვა, რომ უზიჯლოთ მშობლებს და ისე გადაეხდებიანოთ, მაგრამ მერე მოიფიქრეს რომ

ეს მეტის-მეტი იქნებოდა. ზოგმა კიდეც ისა სთქვა, რომ და-კითხვით ფულის შემოუტანულობითა. ამასედაც არ თან-ხმდებოდა კრება, მაგრამ ბოლოს მანაც ეს წინადადება მიი-ღო.

ეველა ეს და სხვა ამ გვარი საგნები არაფერს შესამჩნევს არ წარმოადგენს, ჩვეულებრივის კრების საგნებია; უფრო მე-ტის ყურადღების ღირსია ერთი სხვა საგანი, რომელიც ანგა-რიშშია მოხსენებული და რომლისათვისაც სამწუხაროდ სრუ-ლიად არავითარი ყურადღება არ მიუქცევია სკოლის კომიტეტს ანუ სკოლის შემნახველის საზოგადოების ამსრულებელს და გამგებელს ორგანოს. ჩვენ ვამბობთ იმაზე, თუ რა ხასიათი და მიმართულება მიეტეს საზნაურო სკოლას მომავალში, რა ტიპის სკოლა და სასწავლებელი იყოს იგი, კლასიკურისა, თუ რეალურისა, გიმნაზიად გადაკეთდეს, თუ აგრძნობიულ სასწავ-ლებლად პრაკტიკულის ხასიათით და მიმართულებით. გამგე კომიტეტის ანგარიშში ასეა ამ საგანზე: «წასრული წლის სტე-ტემბერში ამ ჩვენ სკოლას მოუმატეთ გიმნაზიის მეორე კლას-სი, და ამასაც ჟურაობით (?) მიეყრით მოსამზადებელი ხასია-თი იმ აზრით, რომ ჩვენი სკოლის მოსწავლეთ შეეძლოთ გე-ზემენიების (გეზემენია რა არის?) დაჭერა და შესვლა სხვა სას-წავლებლის მესამე კლასსში. ეველას მოგეხსენებათ, რომ კლასიკური გიმნაზიის პრაგმატიკა მოითხოვს მესამე კლასსიდგან ბერძნულის ენის სწავლებას. რაღა თქმა უნდა, რომ ჩვენი უმაწ-კიდებისათვის, რომლებსაც ჟურეთ რუსული ენაც არა აქვთ რი-გინად შეთვისებული, ლათინურის, ბერძნულის, ფრანგურ-უ-ლის და რუსულის ერთად სწავლება ძლიერ ძნელია, და ამისა-თვის გამგე კომიტეტს განძრახვა აქვს ეს გარემოება განვი-თარებით განიხილოს და გადაწყვიტოს, თუ ამას შეეძგე რა

თვისება და სასიათი უნდა მიეცეს ჩვენი სკოლის გიმნაზიურ კლასებს. რადგანაც ეს საგანი ფრად რთულია, გამგე კომიტეტი საჭიროდ რჩეს, რომ საზოგადო კრებამ თავის შიშის ამოიწმინდოს რადგანმე შირი მონაწილეობის მისაღებად ამ საქმის განსჯაში და დაბოლოებაში.»

აქ ერთი ეს უნდა გვითხროთ გამგე კომიტეტს: რაღა ახლა მიაქცა იგი კრების მიმართ და ახლა სთხოვს რამდენიმე შირის რჩევას ამ საგნის გადასაწყვეტად, როცა ბერძნულის ენის შემოღებას დასჭირდა? როცა შირველი პროგიმნაზიული კლასი დააარსა, მას მეორეც მიუმატა და ლათინურის ენის სწავლება შემოიღო, რომელიც ძლიერ უჭირდებათ ბავშვებს, რადგან მათ რთულიც არა აქვთ კარგად შეთვისებული და რომელიმე ახალი ევროპიული ენაც უნდა შეისწავლონ, როგორც ამას თვით სკოლის ინსპექტორი ამტკიცებდა, რატომ მაშინვე არ მოიწოდა კრება, საზოგადოება და მწერლობა ამ საგნის შესახებ მსჯელობასა და ამოწმებაში შესვლისათვის? ლათინურის ენის შემოღებით მან უკვე გადაწყვიტა რთული საგანი იმის შესახებ, თუ რა ტიპისა იყოს სკოლის პროგიმნაზიული კლასი და როცა ამ გზით გაემართა და მეორე დიდი დაბრკოლება შესუდა გზაზე, ე. ი. როცა მას დასჭირდა ბერძნულის ენის შემოღება მესამე კლასიდან, მაშინ მოვიდა გონს, გამოფხინოდა და კრებას სთხოვს მიშველე რამე, როგორ მოკიდეთ. მაგრამ მეტი ღონე არ არის: ისევე ისა სჯობია გვიან შესწორდეს შეცდომა, თუ მართლა შეცდომა მომხდარა, ვიდრე არას დროს. ამ საგანზედ კრებამ ბევრი ილაპარაკა, თვითვე უნდა დაესკვნა რამე, მაგრამ ვერა დასკვნა-რა სამწუხაროდ და 5 თუ 6 შირისგან არჩეულს კომისიას გადასცა ეს საგანი განსახილველად. ამ კომისიამ უნდა დასკვნას თავისი აზრი იმის

შესახებ, თუ რომელი ტიპი გამნაზიისა უფრო საჭიროა, რომ მიეცეს ჩვენს სასწავლებელს, რქალური თუ კლასიკური. ესთქვით კრებამ გადასწყვიტა, რომ რქალური ხასიათი მიეცეს სკოლას, მაშინ ხომ ტყუილი შრომა შეჩებათ იმ ემწვილებს, რომლებიც თავად აზნაურობის სკოლაშივე დაჩნება სწავლის განსაგრძობად და რომელშიაც ორი წლის განმავლობაში ტყუილად დაიტვირთეს თავი ლათინურის კოკაბულების ზეპირობით კომიტეტის მიზნით?

მაგრამ ამას თავი დავანებოთ. ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელობით საკვს საგანი აქ ის კითხვაა, რომელიც კომისიამ უნდა გადაწყვიტოს. რქალურ სასწავლებლებს დღეს თითქმის აწავითარი უფლება აწა აქვთ მინისტრებზე. იქ კუჩს-შესრულებულს აწ შეუძლიან სწავლის გაგრძელება უმაღლეს სასწავლებლებში, მეტადრე უნივერსიტეტში. იმის გარდა, რომ უმაღლეს განათლებას, საუნივერსიტეტო სწავლას და ცხოვრებას დიდი გავლენა აქვს ახალ-გაზდობაზე, მას აგრეთვე ის უპირატესობა და ღირსებაცა აქვს, რომ იგი აძლევს ყოველგვარ უფლებას ცხოვრებაში წინ-წასასვლელად. უნივერსიტეტოთ, ახალ-გაზდობა ფებს ვერ გადაადგამს ცხოვრების ასპარეზზე და ღუგმა ზურისთვის ბრძოლაში უღონო მსხვერპლი სდება. უნივერსიტეტი კი გზას უხსნის მას ყოველ-მხრივ: ადმინისტრაცია, სამოსამართლო უწყება, სწავლა-გმნათლების ასპარეზი, თავისუფალი მოხელეობა: ადვოკატობა, ექიმობა და სხვ. და სხვ. მოუდანი ცხოვრების გემოვნებისათვის, ნიჭის გამოხატენად და ცოდნის და გამოცდილების მოსახმარებლად ქვეყნისა და ხალხის სასარგებლოდ მის სკოლა-არის. ყოველივე ესე თითქმის დასშუღია ახალ-თაობისათვის, რომელიც

მოკლებულია გლასიკურის გიმნაზიის მიერ მინიჭებულს უფლებას უნივერსიტეტის სწავლის მიღებისათვის.

მაგრამ ეს ერთი პირია და კარგი პირიც ამ საგნისა, რომელსაც ცუდი პირიც აქვს, რასაკვირველია. რაღა მოკლის იმ ახალ-თაობას ჩვენში, რომელიც პროფესინალურ სკოლაში მიიღებს განათლებას, რას უზამს იგი, ვთქვათ, თავის აგრანომიულ ცოდნას? იგი უნდა წავიდეს სოფლად, დაიყარდეს თავის მამა-პაპეულ მამულზე, შეიმუშავოს იგი, ამოიღოს იქიდან ყოველივე უღებელი სიმდიდრე მეტის მოხერხებით, მეტის ცოდნით და სიადვილით, ვიდრე ამას სჩადიოდა მისი მამა-პაპა, მოჭიანოოს ნათელი სიბნელეს სოფლისას, უწინამძღვროს მას შრომით და მხნეობით მასთან შეკავშირებულმა და ამ სახით მტკიცედ მიწაზე დამყარებულს სოფელს, ეკონომიურად ამაღლებულს, მოუმზადოს უკეთესი დრო გონებრივის მერმისისა. სოფელში დამკვიდრებულს განვითარებულს პირს — მამულის მუშავს და პატრონს, შრომით შეერთებულს სხვა წვრილ მიწადამოქმედთან და მიწის პატრონებთან, შეძლება ექმნება გონებრივი წინამძღვრობა გაუწიოს ხალხს და ამით ქვეყნასაც.

ჩვენ წინა-პართა სიძლიერე იმაში იყოფო, ამბობენ, რომ ის მტკიცედ იყო დამკვიდრებული თავის მიწა-წყალზე — სისხლით იცავდა ამ ქვეყნასაც და ქვეყნის საჭიროებასაც იქიდან უძღვებოდა. არც ბრძოლას უშლიდა ეს გარემოება, არც მშვიდობიანს და გულტურულ ცხოვრების დროს მართყანას და გამგებობას ქვეყნისას, წინამძღვრობას ერისას.

ეს არის კარგი მხარე რეალურის მიმართულების სწავლით შეიარაღებულის ახალ-გაზდობისა. პირველ შემთხვევაშიც და მეორე შემთხვევაშიც, რასაკვირველია, უპირველესი პირობა სკოლის ნაყოფიერობისა არის ისეთი მომართვა და მოწყობა მისი, რე-

აღური სასიათი ექნება თუ გლასიგური, როდესაც სკოლა სწავლისა და ცოდნის გარდა, აღზრდის მოსწავლეებს ზნეობით, შთაბერავს ახალ-გაზდობას საუკეთესო სულის ქვეყნის სამსახურისა და შთაუნერგავს სიყრმითვე სიყვარულს სამშობლოერისა და ქვეყნისადმი. ეს სულია სასწავლებლისა, გულის მისი. თუ ეს სული არა ტრიალებს სკოლაში, უქმია ყოველივე სწავლა, გლასიგური, გინა რეალური.

მაგრამ მაინც ჩვენ სააჩჩევანოდა გვაქვს ორი საგანი წარმოდგენილი და უნდა ერთ-ერთი ვირჩიოთ, რომელი სასწავლებელი გვინდა, გლასიგური გიმნაზიისებური, თუ რეალურისებური?

ამ ვითხვის გადასაწყვეტად, ჩვენ უნდა შევიტყოთ, ვინა სწავლობს სკოლაში. იქ სწავლობენ შვილები უუღარბესის თავად-აზნაურობისა, მამასადაც ისეთები, რომელთაც აჩაკითარი საშუალება არ ექმნებათ უნივერსიტეტში წასვლისა და სწავლის გაგრძობისათვის. ვისაც ეს შეძლება ექმნება, ის სხვა ფრიად მოახერხებს გიმნაზიურის განათლებასა და ატესტატის მიღებას, ჩვენს სკოლაშიც რომ არ შემოვიდეს. სოლო ვისაც აჩაკითარი ღონისძიება აქვს და ამით რიცხვი უმრავლესობას, რად უნდა დაიტანჯონ ოთხისა და ხუთის ენის შესწავლით, თუ იხინი ვერ ისარგებლებენ იმ უფლებით სელმოკლეობისა გამო, რომელსაც ეს ტანჯვა მათ ანიჭებს. ნუ თუ იმ უმცირესობის გულისათვის, რომელთაც სული ყველგან მიუწევდათ? ამას გარდა თუ უნივერსიტეტის განათლების მიღება გაუჭირდება უმრავლესობას, მაშინ რას გააკეთებს აქ? სამსახურში შევა რასაკვირველია და სამსახურში სომ სულ დაბალ აღაგებზე უნდა ამოხდეს სული და სულ მცირე ჯამადგირით უნდა იცხოვროს სიბერემდე. ის არა სჯობია ამას რომ ისევ სოფლად წა-

ვიდეს, თავის თუნდ ერთს ნაჭერს მიწას, ერთს კვალს ვენასს მოუაროს და, ჩინოვნიკობის გამრევენელს სენს მოშორებულმა, ღარიბი, მაგრამ დაუმოკიდებელი ცხოვრება მოაზრეოს და ოცნის რიცხვის მაგიერ, თავის მამა-პაპისაგან ნაანდერძეე მიწა-წყალს შეჭუროს და ისევ ის შეიყვაროს, რაც მათ უყვარდათ? მაგრამ ამ შემთხვევაში ერთი საშიშარი გასემოებაა სახეში მისაღები. სახელდობრ, როგორ შეიძლება სოფელში გაზნეული გონება ხალხისა ქვეყნის წარმატებასა და წინ-წაწევას, რასათვისაც საჭიროა ერთს შუა ალაც შეგროვება ხალხისა და ერის უკეთეს წარმომადგენელთა ცხოვრების ყოველ-გვარ ასპარეზზე, სამოსამართლოა იგი, თუ სამსწავლებლო, საადმინისტრაციო, თუ სამწერლო. — ჩვენის აზრით ყოველ-გვარი ეს მოგაგებობა იმას ერგება სკედრად, ვინც მეტი საშუალების მქონეს, ყველა გაჭირვებას აიტანს, კლასიკურს გიმნაზიას გაუძლებს და უნივერსიტეტის განათლებას მიიღებს. ამ გვარ ზირთა რიცხვი, მართალია, ცოტა იქნება ესლანდელ ზირობათა შორის, მაგრამ ეს ცოტა ბევრს გააყუთებს, თუ მათ მხარს მისცემს საქართველოს სხვა-და-სხვა თემებსა და პროვინციებში გაზნეული ქართულის სკოლით განვითარებული, ეროვნული აზრებით სულ-დგმული დასი მემამულეთა და მიწის მომქმედთა. აი ამიტომ ჩვენ თანაგრძნობა არც კლასიკურს სკოლას ეკუთვნის ამ ყამად, იმ კლასიკურს, რომელიც აწესებობს ჩვენში, არც რეალურს. ჩვენ გვეჭირება სკოლა, აღმზრდელი ისეთის ქართველებისა, რომელთაც შრომით, მსნეობით, მამულის და მიწა-წყლის მოვლით მოგვაგონონ ძველი ქართველები, ძველი წოდება, ეს სული და გული ქართველობისა ჭადავისა არ იყოს.

მასალა ისტორიისათვის.

შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, რომელნიცა აღწერილ არიან ძველად მეფეთაგანცა და უკანასკნელ მეფისა მფრ ირაკლისა განცა ვითარცა არს მოხსენებულ ტრაკტატსა შინა დადებულსა ოდეს შეეკრა მის დიდებულებას იმპერატრიცა ეკატერინასა, წელსა 1783 *).

ქ. ქართლის ისტორია იშურობს თვის შორის ორსა უგუცვლილებასა. პირველსა მთავრობისასა, ხოლო მეორესა მეფობისასა, და ესეცა მეფობა განყოფილ ოთხ გვარად: 1) ფარნაჯიანად, რომელნი იყვნენ ქართლოსიანი; 2) არშაკუნიანად, რომელნი იყვნენ ერძინიანი; 3) ხოსროიანად, რომელნი იყვნენ სპასთაგან და 4) ბაგრატიანად, რომელნიცა არიან დავით წინასწარმეტყველის გვართაგან მოსრულნი ზალესტინით.

დროსა ქართლოსიანთა მეფობისასა იყვნენ გვარით უფროჲ ქართლოსიანი თავადნი, და აზნაურნი გარნა მცირედნი იპოუბიან და იგინიცა კავკასიისა მთათა შინა გარნა თუნიცა მცირედნი, რომელთაც მოგისხენებ თავის თავის ადგილსა არშაკუნიანთა დროთა შინა, თავადნი უფროჲ იყვნენ ერძინთა ქვერისა განნი და აწცა არიან რადენნიმე გვარნი, რომელთაც ცხად კჳყოფ ქვემოჲ.

*) ეს აღწერა ანუ ისტორია საქართველოს თავადთა და აზნაურთა გვარებისა ამოწერილ ნელ-ნაწერებიდგან, რომელნიცა პროფესორს დ. ი. ჩუბინაშვილს ჰქონია თავის ბიბლიოთეკაში. რედ.

სოხრეოანთა დროისანი იუენენ სჰარსთაგან თავადნი, რომელნიცა აწცა არიან რადენიმე გვარნი თავადთაცა და აზნაურთაცა.

ხოლო ბაგრტიონთა დროისანი, რომელნიცა იუენენ და არიან მოსსენებულნი თამარ მეფისა დროსა შინა გვარნი, თავადთა და აზნაურთანი დია მცირენი ჰქსიანან, გარნა ისინიცა რომელნიც მის დროსა შინა ყოფილან, რომელნიმე დამდაბლებულ არიან თავადნი აზნაურად და გლეხადცა მძლავრობისა გამო ერისთავთა და სხვათა შემძლეუთაგან, გინადგან სჰარსნი მრავალ ჯერ ჭფულობდენ საქართველოსა მიზეზითა მით შეწყვენიითა. სჰარსთა მართველთაგან დაუმაბლებიათ იგინი, ვითარცა ქვემოთე ვიტყვი.

ბაგრტიონობა ბაგრტისა გამო მისთა შთამამავლობათა ეწოდათ, ხოლო ოდეს მოვიდა რა საქართველოსა შინა წელსა ქრისტეს აქეთ 580-სა და ესე მართავდა საქართველოსა ერისთავობისა სარისხითა, ხოლო მამან ბაგრტისამან გუჩამ შვა ძე და უწოდა ბაგრტ და ესე ბაგრტ იყო დედით სომეხთა მეფისა მირდატისა დისაგან შობილი, რომელიცა ჭევა ცოლად გუჩამისა ბაგრტის მძისა და შემდგომად მირდატისა სიკვდილისა, მოკვდა გუჩამცა. ესე ბაგრტ მოწმილუბდა ერისთავობისა სარისხითა მირდატის ძესა ასთაგურს და ესენი მოწმილუბდენ ქართველთ მეფესა კასტანგ გორგასლანისა შთამომავლობისასა. ხოლო ასწუდენ რა მირდატიანნი, არწმუნეს ყოველი ადგილი მისი გუჩამ ბაგრტის ძესა და უწოდეს მირდატოვანნი. ხოლო ასწუდენ რა სოხრეოანნიცა, მამინ გუჩამისა შუაერთა სრულიად შავი ზღვიდგან საქართველო ვიდრე კასპიის ზღუამდე და მუნადმდე ეწოდებოდა მირდატოვანი გუჩამს და მერე ამისა გიუჩამონ შესცვალა გვარი მირდატოვანისა და გაიგვარა მამისა თვისისა

ბაგრატიის სასულეს ზედა ბაგრატიონობა, და ამან დიდად უერთ-
გულა ბერძენთა მეფესა დროსა სპარსთა მოსკლისასა საქარ-
თველსა შინა, რომლისა ჯილდოდ გიურამს ბაგრატიონისა
პირველად გურატ პალატობაი უბოძა კეისარმან იუსტინიანემ და
შემდგომად მეფობისა სარისხსა შინა აღიყვანა წელსა ქრისტეს
აჟეთ 575-სა და მუნიდგან ვიდრე აქამომდე იყო მეფობა ბა-
გრატიონთა, რომელ მეფეთა ქენი და ძის ქენი და სხვანი ძმა-
და ძმისწულნი ყოველთვის იხსენებოდენ უგანათლებულებობისა
ტიტლათა. სოფო მდებარე რომელთაც არა სკდათ მეფობით
შთამამავლობა, იხსენებოდენ ტიტლათი განათლებულებათ,
ბრწყინვალე თავადად, კითარცა არს აწ მუხრანის თავადი, მუხ-
რან ბატონად წოდებული.

1. თავადი მუხრან ბატონი.

ესე არს ამოტანის ბაგრატიონისა შთამამავლობანი მეო-
რისა სარისხით ბაგრატიონად წოდებულნი და პირველნი თა-
ვადნი, რომელნიცა ოჯახსა მათსა შინა არის უპირველესი შვილი
მათი. სოფო სხვანი მეორისა და მესამისა სარისხის თავადო-
ბის სარისხისანი და იწოდებიან: 1) გონსტანტინეს შვილებად,
2) ბაგრატის შვილებად, 3) სვიმონის შვილებად, 4) ივანეს შვი-
ლებად, და სხვანი.

2. თავადი ჯამბაკურიანი.

ესე ჯამბაკურ იყო ადგილით კერძოთ ჩინეთისა, რომელ
არს კიტაია დიდისა თათარისა შინა. ეს ჯამბაკურ იძულებული
მუნ ადგილსა თვისსა აღიყარა თავისის სახლის კაცებითურთ,

რომელსა ჰყვა ორნი მასწავლებნი ნათესავნი. ერთი უკვე ბარათად წოდებული და მეორე ბოშ ალად წოდებული. და წარმოსულები მუნიტ მოვიდნენ წინისა ადგილსა შინა, რომელსა აწ ეწოდების ყარაბაღი და მუნიტგან კედრნენ მეფესა ფარნაოზს ქართლოსიანსა, რათა მიეტა მათთვის ადგილი დასასახლებლად საქართველოსა შინა, სოლო მან მიუბოძა, სომხითსა ადგილსა შინა კერძოდ გორისა და თრიალეთისა მხარესა და ადგილთა შინა მისთა, და მოვიდნენ ორნი ესე ბეგები, ჯამბაგურ და ბაჩათა კიდრე სუთი ათასითა ოდენ მეომართისა კაცითა და დაეშენენ მუნ. სოლო ბოშადა დაშთა ყარაბაღისა ადგილთა შინა თვისითა სალხითა სიონად წოდებულსა ადგილსა კერძოდ, აწ რომელიცა არს წოდებული სისიანად და მის გარეშემო დაემკვიდრნენ იგინი, თუძცა მათ გამოეყა მრავალი სალხი მუნებურნი, გარნა უმეტეს იყვნენ ბოშებად წოდებული, რომელნიცა დაიფანტნენ და დასასლდნენ სპარსეთისა კერძოთა ცარიელთა ადგილებთა შინა. სოლო მეფემან ფარნავაზ ჰატივსცა ჯამბაგურს და ბაჩათას და მიიღო წარისსითა თავადობისათა წელსა დასაბამითგან სოფელისა 3650-სა. სოლო შემდგომად ამით გაუგვარდათ კვალად ორნი უკვე სახელნი გვარად: ერთი ორბელისა შვილობა და მეორე ყაფლანის შვილობა. ორბელიანობა გაუგვარდათ მაშინ, ოდეს აბაშმან თავადმან ორბელად წოდებულმან, რომელიც იყო მოსასლე ორბელის კერძო და მას არა ესეა ძეი გარდა ერთისა ასულისა კიდუ. და ესე ორბელ განარისხეს თვისთა სახლისა კაცთა და ამან ჯამბაგურიანი დავით აღიყვანა ზედ სიძეთ და მათხრავა ასული თვისი და მისცა თავისი წილი მამული ორბეთსა და სხვათა ადგილთა შინა ქრისტეს აქეთ წელსა 1469 და მუნიტგან აწოდების ორბელის შვილებად ანუ ორბელიანად. სოლო რომელიმე მეთრორეინი სწერენ ორბე-

თის ადგილის გამო ეწოდათ გვარს ესე, ხოლო ყაფლანის შვილად იწოდნენ ყაფლან სახელისა გამო, რომელმანცა მსახურა და წარწიბუღელ იქმნა ბრძოლათა შინა დროსა ბაგრატ მეფისა ბაგრატოანისასა, ოდეს ბრძო (ლანგთემურს) და მან უწოდა ყაფლანად, და ამის გამო იწოდებოან ყაფლანანად. ესენი აწ არიან განყოფილნი ამ სახით: 1) არიან რეკაზის 2) დიმიტრის შვილებად, 3) ზაალის შვილებად, რომელნიცა ასწუდენ სრულიად ამა საუგუნესა შინა. 4) აწ არიან კასტანგის შვილებად და აწ არიან ამათნი შთამამავლობანი სხვა-და-სხვა სახელად განყოფილნი ამა დროსა შინა. ამათ სახლთა შინა გინძცა იქმნების პირველი შვილი რეკაზი სარდლის სახლისაგან შთამომავალი, იგი არს შერაცხილ პირველ თავადად, ხოლო ბიძაშვილი მეორე თავადად, ესრეთვე სხვანი მეორედ და მესამედ არიან შერაცხილ თავადებად საჩისსა შინა.

3. თავადნი ამილახვრიანნი.

ამათნი უკვე გვარნი იყვნენ მოსრულნი იტალიიდან ძველად მხედარნი, რომელთანნი ოდეს მოვიდა მხედართა მძღვანი ზომშიოს საქართველოსა შინა მხედრობითა თვისითა და დაიპყრო საქართველო წელსა დასაბამიდან 3939. ესე მხედარნი დაშთნენ ერმანასა შინა ტრადად მეფისა თანა და მერე მოვიდნენ საქართველოსა შინა დროსა სუმბატ მეფისასა და დაუშვნენ რომელნიმე ამათ სალხთაგანი ქართლსა შინა და რომელნიმე ასალციხეს მესხეთსა შინა და ესენი მიიღო სუმბატ მეფემან აზნაურობისა საჩისხითა და უბოძა გვარად ზედგინისძეობა და მამულე მისი ბეითაღმონი. ხოლო რომელთათმე ამათ გვართა წარწინებულებისა გამო მიიღეს თავადობა დროსა გიორგი მე-

ფისსა წელსა ქრისტეს აქეთ 1150 წ. *) და იწოდებოდნენ
 ზედგინიძეთ და შემდგომად ოდეს არამ ზედგინიძემ განაწინა
 მეფის ალექსანდრეს ძე, გიორგი მეფე ბაგრატიონი, ორგუფთა
 კაცთა ხელთა სიკვდილისაგან და თვით ზედგინიძე იორამ მოკ-
 ლულ იქმნა ნაცვლად მეფისა, ამისა ჟილდოდ უბოძა შვილ-
 თა მისთა გვარად ამილახვრობაი და უფროსსა მესა მის-
 სა მიჰსცა სხასპეტობა, ქართლისა მოურაობა გიორგისა და
 ცისე გორისა ჟვარი და სხვანი ადგილნი, რომელნიც იწოდებიან აწ
 საამილახვარო ადგილებად. სოლო სასაფლად უბოძა სამთავის
 ეკლესიისა შინა ადგილი წელსა ქრისტეს აქეთ 1465-სა და
 მუნიდგან იწოდებიან თავად ამილახვარად შთამამავლობანი მათ-
 ნი, რომელნიცა განიყოფებიან სხვა-და-სხვა სახლად. 1) რეკა-
 ჴის შვილებად, 2) ქაიხოსროს შვილებად, 3) ბეჟანის შვილებად
 4) ერასტის შვილებად და იმის ძმის წულებად, 5) გივის შვი-
 ლებად. სოლო პირველი თავადობისა ადგილი და ამილახვრობა
 სხასპეტობა იყო რეკაჴის შვილთა, რომელნიც უფროსნი იქმნე-
 ბოდენ სასლში, სოლო სხვათა აქვნდათ მეორისა და მესამისა თავ-
 ადისა ხარისხნი და პატივი. სოლო სხვანი რომელნიც იყვნენ
 გვარნი ამათ ზედგინისძენი, რომელნიც დაშთნენ აზნაურად
 ზედგინიძეებად და რომელნიც დაშთნენ მესხეთს, ივინი თუმიცა
 ამილახვრად არ იხსენებიან გვარით, გარნა არიან თავადნი
 იმერეთს მესხებად წოდებულნი და აზნაურებად. ეს სახელდე
 სახელციხესა შინა არიან ამილახვარის გვარისანი და ხიდირბე-
 გიას შვილებნიცა თავადნი ამილახვარიანნი და რომელთაცა მო-
 ვისენებ თავის ადგილს ვითარებასა მათსა.

* გარკვევით არ არის.

4. თავადი არაგვის ერისთავი.

ესე არაგვის ერისთავნი არიან კავკასიის მთით მოსრულ-
ნი ოსნი კარგის გვარისანი სიღამონისძენი. ამათნი წინაპარნი
მოსახლეობდენ კანათსა ადგილსა შინა. ამათ შირველათ მიუ-
ბოძა მეფემან კონსტანტინემ გიორგის ძემან, აზნაურობანი და
განაწესნა მოხელედ სიღამონ წოდებული არაგვისა ზედა. სო-
ლო ოდეს მოვიდა მუსათურქი საქართველოსა ზედა დიდისა
მხედრობითა, მამინ ბრძოლ მეფემან კონსტანტინემ თურქთა მათ
და ბრძოლასა ამას შინა მოიკლა მეფე თურქთაგან და იძლი-
ნენ ქართველნი და იქმნა აღრეულობა ურთი-ერთისა შორის
ქართველთაგან წელსა ქრისტეს აჟეთ 1407. ამ მიზეზითა სი-
ღამონმან შემოიყარნა მხედრობანი ოსთანი და სახელის კაცნი
თვისნი და მოსწყვიდნა ბაზლიძენი თავადნი, მოსახლენი კავკას
შინა არაგვისასა, რომელისა გამო დღესაცა ეწოდების მუნ ტბა-
სა ბაზალეთისა ტბაი, სახელისა გამო მათისა. და ამ სიღა-
მონმან დაიბუჯა ადგილნი იგი. გარნა ვერა იწოდა ერისთავად,
არამედ მებატონედ არაგვისა. სოლო შემდგომად ამისა უამსა
მეფობისა სვიმონისასა იქმნა მრავალი ბრძოლაი თურქთა და
სზარსთაგან და ყოველგან შეიმოსა ძლევაი მეფემან სვიმონ
ლუარსაბის ძემან და უგანასკნელს ბრძოლასა შინა თურქეთსა
იძლივნენ ქართველნი და შეიპყრეს ბრძოლასა შინა მას მეფეი
სვიმონი და დაშთა ძე მისი ლუარსაბ ჯერეთ ერმა, მამინ
იწოდა ერისთავად შთამომავლობაი სიღამონისა სიღამონ ერის-
თავად და მერეთ ამისა ძე მისი ნუგზარ, რომელმანცა დანაშ-
თენი მუნ ბაზლის ძენი ასწყვიტნა. სოლო მდებარნი ბაზლი-
ძენი რომელმე განივლტენენ ქართლსა და შეიქმნენ დამდაბლე-
ბულნი. სოლო შემდგომად ამისა მოვიდა რა შაჰბაზ ყაენი

შირვანსა შინა, მასშინ განუდგა სააკაძე გიორგი მეფესა, და
 ნუგზარ ერისთავი სიმაძრე გიორგი სააკაძისა და მივიდნენ წი-
 ნაშე შაჰბაზისა, რომელსა იამა ფრიად და მან დაუმტკიცა ერის-
 თაობაი არაგვის მტერობისათვის საქართველოს მეფეთა, რომ-
 ლისა მიზეზითა მეფეცა ლუარსაბ მივიდა შაჰბაზისა თანა და-
 სარგველად ერთა საქართველოსათა, რომელმანცა სული თვისი
 დასდო ერთათვის, და განაწინა მისვლითა თვისითა ერთი ქარ-
 თველთანი და უკანასკნელ აწვია შაჰბაზ მამადიანობა ლუარსაბ
 მეფესა, გარნა არა ინება ქსჯული მისი და უკანასკნელ ზერო-
 ბილობასა შინა კვლად აწვია ქსჯულსა მამადისასა და მიცემად
 ქართლი, გარნა არა ინება მეფემან და იწამა ქრისტესთვის
 წელსა 1622-სა, და მუნიდგან უმეტეს ფლობდენ არაგვისა ერის-
 თავნი მათნი. ხოლო რდეს დაიპყრეს თურქეთსა საქართველო
 და ერთგულობდენ ერისთავნი უმეტეს თურქეთსა და დროსა
 ამას შინა. რა მიიღო ტახტი სხარსეთისა ნადირშამ და გარკვა
 ყოვლის მხრიდგან ოსმალნი და აგრეთვე საქართველოდგანაც,
 მასშინ დაამდაბლნა ერისთავნი და მისცა არაგვი მეფესა თეიმუ-
 რასსა ჯილდოდ ერთგულებისათვის მისისა ქრისტეს აქეთ
 1742-სა. ხოლო უკანასკნელ მეორემან ირაკლი მეფემან თეი-
 მურაზის ძემან შეაერთა საქართველო და კახეთი. მასშინ განახსნა
 დანაშთნი არაგვის ერისთავის ძენი კახეთსა შინა და მიუბოძა
 მუნ ადგილნი და სოფელნი, რომელნიცა პირველნი იწოდე-
 ბოდნენ სარიდანიშ შვილებად. ხოლო მეორე მდებარე ლალი-
 ხანის შვილებად, რომელ ასლა იწოდებთან მდივან-ბეგის შვილე-
 ბად ზედ წოდებით ბეჟანისა. ხოლო მეორენი ლალი ხანის
 შვილებად, რომელ ამათა აქეთ გადმა მსარში მამული და აწ
 არიან გვარნი ამათნი აზნაურნი ლალოხანის შვილები. ხოლო
 თავადნი მდივან-ბეგის შვილებნი.

5. თავადი ქსნის ერისთავი

მკელთა დროთანი აწვინდა არიან, რომელნიც მოსწრულნი იყვნენ თურქისტინის მხრიდგან ავარიულნი ხალხნი, რომელთაცა დაიწერეს კასპიის ზღვიდგან კიდრე შავ ზღვამდის და დაეშვნენ მუნ დროსა საქართველოს მეფისა გურამ ბაგრატიონისასა, ხოლო მეფე ესე მარადის ბრძოდა და აწებდა მათ, რათა დაეტოვებინა ადგილნი იგი და მასინ მივიდნენ ბეგნი ამათნი წინაშე კეისრისა იუსტინიანესა და სთხოეს შუამდგომლობა მეფისა თანა საქართველოს და აღუთქვეს მსახურება, ვითარცა ქვეშევრდომთა და მასინ სთხოვა მეფესა საქართველოსასა კეისარმან ზაგუოფა მათთანა და ამანაც იწება და რომელნიმე დასასხლა მთასა შინა კავკასიისათა ცარიელთა ადგილთა და სუნთასსა შინაცა, რომელ აწ იწოდებიან ავარიელებად. ხოლო უზინებულები მათგანი მოიყვანნა და დასასხლა ქართლსა შინა და იყვნენ თავადობისა ხარისხითა; ხოლო ამათ შთამამაჟლობათგან დაიდგინა მთავრად შიდა ქართლისა კოსტანტინე და რომელიც ეწამა სპარსთაგან ქრისტესთვის და მეტეამისა შთამამაჟლობათგან ომნივე დაიდგინა ერისთავად ქსნისა, რომელმაცა, დროსა რომანოზ კეისრისასა, ბრძო წინააღმდეგთა მისთა და ძლევა შეიმოსა მტერთა ზედა მისთა, დროსა ბაგრატისასა მეფისასა და ამან თორნიკ ერისთავმან დაუტოვა სოფელი და მიიღო მონაწილობა და წარვიდა ათონის მთასა შინა, ხოლო შემდგომად ამისა იყვნენ მონათესავენიცა მათნი ერისთავად, გარნა ასწყდენ იგინიცა. მასინ მართვიდნენ ქსანსა სხვა-და-სხვა მოხელენი მთისანი და სხვანნი თავადნი სხვათა და სხვათა დროთა შინა, ხოლო უკანასკნელ დროსა მეფისა რუსუდანისასა იქმნა რა აღრეულება საქართველოსა შინა და

ბრძოლაი ნოინთაგან, მასინ მოვიდნენ ეს აწ წოდებული ერის-
თავთა წინა-პარნი სამეფოს სეობიდგან ოსეთისა, რომელიც
არს ნაწად წოდებული ადგილი, რომელნიც იყენენ გვარით
გორჭიანნი, რომელნიცა აწცა არიან ნარასა შინა გვარნი მათ-
ნი. ამათნი უკვე მოვიდნენ ორნი მამანნი. პირველს ეწოდა ბი-
ბილა, ხოლო მეორესა რატი, რომელნიცა დაეშენენ ქსნის
სეობასა შინა წელსა ქრისტეს აქეთ 1235, ხოლო ბიბილა უკვე
დაესახლა ადგილსა წოდებულსა ქვენაფხვენს, რომელი აწ იწო-
დების იფნეკად. ხოლო რატი დაესახლა უამურის სეობასა შინა
და უგანასენელ დროსა მეფობისა კონსტანტინესა მსახურები-
სათვის მიიღეს თავადობისა ხარისხი წელსა 1412-სა შინა და
აწოდნენ ბიბილორები ქვენა ფხოველბად გვარითა და იყენენ
ჩაბად ერისთავთა და მართვიდენ ადგილთა მათ. ხოლო შემ-
დგომად რა მიიღო მეფობა სვიმონ მეფისა ძმამან დაუთხანად
წოდებულმან ამან იმოყრა ელიზბარ ქვენა ფხოველი და დაუმი-
ტვიცა ერისთობა გასამტკიცებულად თავისა თვისისა წელსა
ქრისტეს აქეთ 1569 და მუნიდგან იწოდებიან გვარნი ამათნი
ერისთავად. ხოლო რომელიცა ამით შთამამავლობათა შინა იქ-
მნებოდა პირველი იგი ახლო უამებში მისცა შანშეს ერისთობა
მეფემან თეიმურაზ და მეტე დავით ერისთავს და მეტეთ მეფე-
მან ირავლი დავით ერისთავის შვილს რუსტომს, რომელსა
ზედა დასრულდა ერისთობა ამავე მეფისა დროსა მამულის ორ-
გულებისა გამო და ბრძოლისა, რომელმანც დაიპყრო ბრძოლით
ქსანი, წელსა ქრისტეს აქეთ 1777-სა. ხოლო აწ არიან სამ
სახლად განყოფილნი: 1) დავით ერისთავის შვილები; 2) ყუ-
ლარაღასის შვილები. ხოლო 3) აღაბაბის შვილები, ამათცა
აქეთ ვითარცა სხვათა სამსახედ თავადობაი, პირველის ხარის-
ხის თავადი, რომელიც პირველი შვილია რუსტომისა, მეორე

ხარისხი თავადობისა უუღალესისა და მესამე თავადის ხარისხი აღიზიანებს შვილებს და სხვათა. ხოლო სხვანი ბიბილეულები არიან აზნაურად გამხდარნი და გაყმაბუღნი მათნი და რატიანიცა დამდაბლებულნივე. მათგან, რომელსაცა თვის თვის ადგილსა შინა მოკიხსენებ მიზეზსა მათსა.

6. თავადი ცოციშვილი.

ამათნი წინა-პარნი არიან ურბასტანიდგან მოსრულნი. ძველადვე მდიდარნი კაცნი და ესენი მოვიდნენ დაეშენენ ახალციხის ნაწილსა ადგილსა შინა, ფანასკენტად წოდებულს, ამათთა შთამომავლობათა უკვე მსახურეს მეფესა თამარს და იუენენ მეგობარცა სპასპეტის მხარგრძელის ზაქარიასი და ამის შუამდგომლობითა უბოძა მეფემან თამარ თავადობაი და ადგილისა მის ფანასკენტისა ზედა მსედველობაი და მამულნი მუნ. ხოლო უკანასკნელ დროსა მეფისა ბაგრატისასა იყო წარჩინებული მხედართა წინამძღომი ზაქარია ფანასკენტელი, რომელსა უწოდნენ ზაზად და ამან უკვე დიდად მსახურა, დროსა მოსვლისა ჯანგ თემურისასა, რომელიცა ბრძოდა მეფესა და ვინაიდგან წარჩინებულ იქმნა ზაზა ფანასკენტელი, აძულა მეფემან და გარდამასახლა საქართველსა შინა, და მიუბოძა მძევლად სკობასა შინა სოფლები და განაყოფათა ამათთა უბოძა ნიზისის სკობასედა სოფელნი, და დაასახლნა მუნ. ხოლო შემდგომად ამისა, მოკვდა რა ზაზა, დაშთა ძე ციციო წოდებული, რომელმანცა მეფესა კონსტანტინეს ამნცა ფრად მსახურა სხვათა და სხვათა ბრძოლათა შინა, და ჯილდოდ ამისა მეფემან უბოძა შვილთა ამისთა და თვით მას გუარად ციციშვილობა, და აგრეთვე სახლის კაცთა და განაყოფათა ამათთა და

მუნიტგან იწოდებინ ციციშვილებად წელსა ქრისტეს აქეთ 1488
ესრეთ: ზემო ციციანათ და ქვემო ციციანად. ზემო ციციანნი
აზიან, რომელნიც მძოვრეთის სეობას მცხოვრები აზიან. სო-
ლო ქვემო ციციანნი ნიზისის სეობაში სახლობენ და ზემო
ციციანნი აზიან აწ მოხელედ: 1) მოურავის შვილები, მეორე
ნიკოლოზისა, 3) აძილბარის შვილებად, 4) გლახას შვილებად,
5) ზაატას შვილებად, 6) გიორგის შვილებად, 7) ზაქარია
შვილებად და სხვანი. სოლო ქვემო ციციანნი დიმიტრის შვი-
ლებად და აწ ცხოვრობენ ესენი მოსკოვს, 2) მდივან-ბეგის
შვილებად, 3) ზაზას შვილებად და 4) კიდევ ზაზას შვილე-
ბად. სოლო ამათში ზირველის ოჯახისა შვილი იყო ზირველ
ხარისის თავადად. სოლო სხვანი მეორე და მესამე თავადის
ხარისისა.

7. თავადი აბაშიძე.

ესენი აზიან ადგილით აბაშით, რომელ აზს (უთიოპია)
ესენი იუვენენ ჩინებულნი გვარნი მის უამისანი. ამათანი წინა-
ზარნი დაშთენ იმერეთს შინა, დროსა მეფისა არჩილისასა,
ქრისტეს აქეთ წელსა 668, ოდეს აღაოხრა მურვან ყრუმან
დისწულმან მამადისამან საქართველო და იმერეთი, და დაიპყრა
ოდიშიცა, და მიიწია აფხაზეთს და ბრძო ანაკოფის მეოფთა,
მეფესა მირს და არჩილს, რომელ მირ მეფე მოიწულა მუნ
მძიმედ და მოკვდა. სოლო არჩილი იქმნა მეფედ, მძა მირისა,
და კერა რაისა დამკლუმან მურვან ყრუმ და ძლეულმან იწყო
უგუნ-ქცვა და მოვიდა ცხენის წყალსა ზედა და დაიბანაჲ, რა-
მელსა ეწია რისხვა ღვთისა და ღამე გადიდდა წყალი იგი და
გარდავარდა ბანაკსა მათსა ზედა, რომელნიცა მოაშთო მხედარ-

ნი მისნი კიდრე ოც-და-ათი ათასამდის და უმრავლესნი ცხენ-
 ნი და საკიდარნი, რომელისა გამო აწ ეწოდების მდინარესა მას
 ცხენისა წყალი და ესრეთ განგებითა ღვთისათა წარვიდა მამუ-
 ლად თვისა მურვან ურუ სირცხვილუელი და მხედრობათაგან
 მისთა დაშთენ მრავალნი ტყვედ და თვისისა ნებითა და
 რიცხვთა ამათ შინა ერმა ვინმე ბეგისა შთამამავლობისა აბაში
 დაშთა მუნ, რომელსაც მეთეი აწილ უყოფდა პატივსა და
 ზრდიდა თვისთაჲს. ხოლო შემდგომად ამისა ნადირობასა შინა
 ძესა მეთეისა აწილისასა იოანეს ზედან შესლტა მგელი გან-
 საზრდავად და მაშინ აბაშმან მან აღმოიწოდა ხმალი, და მით
 მოკლა მგელი იგი და განაწინა ძეი მეთეისა და ამისა ჯილ-
 დოდ უბოძა მეთემან აწილ თავადობა და გვარად მისცა აბაშის
 ძეობა და მიუბოძა მამული ჭაღას; სვერსა და ზოსიათ სვე-
 სა შინა და სხვანიცა მასთან მეოფენი აბაშანი მიიღო აზნაუ-
 რობისა ხარისხითა და დასასლა ჭაღას, რომელნიცა იწოდე-
 ბიან ჭაღელ აბაშიძეებად. ხოლო უგანასკვნელ გვარი ამა თავა-
 დის აბაშიძისა უმეტეს განდიდდა მეთეთაგან და მამულიცა უფ-
 რთრე შეიძინეს დროსა გიორგის მეფობისასა წელსა ქრისტეს
 აქეთ 1605 და მერე დროსა მეფისა კახტანგისასა რომელნიმე
 გარდმოსასლდნენ ქართლსა შინა ხეობასა სურამისასა და რომ-
 ელნიმე დაშთენ იმერეთსაჲ. აწ არიან განყოფილი ქართლში
 მცხოვრებნი: 1) ქაიხოსროს შვილები, 2) ეგეგნისა შვილები,
 3) ნიკოლოზისა შვილები; ხოლო კახეთსა შინა იოანე აბა-
 შიძის შვილები და 2) სვიმონის შვილები და ესენიცა არიან
 სამ ხარისხათ: 1) ქაიხოსროსნი, მეორე ნიკოლოზისა და სხვა-
 ნი მესამე თავადობისა ხარისხსა შინა, ხოლო კახეთს მცხოვ-
 რებისა პირველი არის იოანეს შვილი პირველის ხარისხით,
 ხოლო მეორეს თავადის ხარისხით — სვიმონის შვილნი.

8. თავადი ფაღვენისშვილი.

ბევლად არიან ესენი მხარგრძელის შთამამავლობისანი, რომელნიც იყვნენ მხარგრძელნი უკანასკნელი მეფისა სპარსთასა ეზდიგარისა გვარისანი, ამათნი უკვე გვარნი განდევნილ იქმნენ სპარსთაგან და მივიდნენ ასურისტანისა შინა და მუნ დაუშენენ და მერე მიიღო ამითგან წინაპარმან, საწმუნოება სომეხთა და აიესტანიდგან გადმოესახლნენ ერევანს და იქმნა ამით გვართა შინა წარჩინებული სერგის მხარგრძელი და შემდგომად ამისა განდიდებულ იქმნენ ზაქარია მხარგრძელი და იოანე მის მისი დროსა თამარ მეფისასა წელსა 1174-სა, რომელნიც მიღებულ იქმნენ სპარსეულებად და უკანასკნელ ზაქარია აღუყანებულ იქმნა სარისსა შინა ათაბეგობისასა, ხოლო მამულად აქენდათ დიანი ერევანს, რომელიც არს აწ გარნიანი და ფლობდენ თამარ მეფისა დროსა შინა და, ოდეს იოანე მხარგრძელმან მიიღო მართლმადიდებელთა ბერძენთა საწმუნოება დროსავე თამარ მეფისასა, მასშინ იგი უმეტეს ახლდა თამარ მეფესა განუშორებლად და შემდგომად ამისა, ოდეს მოვიდნენ თურქნი საქართველოსა ზედა სულთანითურთ თვისით და სძლო მეფემან დავით ბაგრატიონმან მეუღლემან თამარ მეფისამან, მას ჟამსა შინა თანა ჭეჟა ზაქარია მხარგრძელი იოანეთურთ და რა ძლევაი შეიმოსა მეფემან, მასშინ მიუბოძა ზაქარიას სასაფლავად მონასტერი სომეხთა საინი და მუნ სოფელი. ხოლო იოანეს უბოძა თვისი საზაფხულა სასახლე სოფელითურთ ერედვად წოდებული, რომელ იოანესა შთამამავლობანი ქსტხოვრებდენ მუნ და შემდგომად თამარ მეფისა შვილის-შვილისა დავით მეფისა დროსა, იქმნა რა აღრეულობა საქართველოსა შინა და დაიხურეს ჩინგიზთა საქართველო და ნოინთა, მასშინ ურბა ერ-

თი ამოთგანი მხარგრძელი მოიტაცეს ოსთა და მუნ კავკასიასა შინა, თავადმან თავაუროთაგანმან, ფაღვენად წოდებულმან, აღ-
წარდა შვილად თვისად, ვინაიდგან არა ესკა შვილი და მისცა
ასული თვისი ცოლად და უწოდა სახელი თვისი მხარგრძელსა
მას ფაღვენა და მოიყვანა მამულადვე თვისა და მუნიდგან
იწოდებინა ესე მხარგრძელნი ფაღვენის შვილებად მუნ უამიდ-
გან წელს 1244-სა და აწ არიან სხვა-და-სხვა სახლად გან-
ყოფილნი: 1) შიოშის შვილებად, 2) თეიმურაზის შვილებად,
3) ივანეს შვილებად, 4) იორამის შვილებად და კიდე სხვად
და აქნდათ შიშველის შვილისას ხარისხი შიშველისას სახით,
სხვანი მეორისა და მესამისა ხარისხით.

9. თავადი მარხბული

ამათნი უკვე გვარნი არიან უფრორე ძველად კავკასიის
მთით შთამოსრულნი, ანჩაფაძეთ წოდებულნი თავადნი, რომელნიც
პირველ მოსასლელადენ აფხაზეთს შინა. სოლო დრო-
სა მეფისა ალექსანდრესასა, განიყო რა საქართველო სამე-
ფოდ, და მართვიდენ ძენი მის ალექსანდრესნი და უგანასკნელ,
რა მოკვდა ძე ალექსანდრესი ვახტანგი და დაიხურეს იმერეთი
შთამამავლობათა რუსუდანიისათა, იქმნა მაშინ აღრულებანი. რომ-
ლისა გამო აიყარნენ ანჩაფაძეები, გამოვიდნენ ქართლსა, დაუ-
შენნენ აჩაზეთს ადგილსა და მერე მეფემან გიორგიმ მიიღო
ანჩაფაძეები ესე და უბოძა ადგილი ღიახვის სეობასა შინა და
შესცვალა გვარი მათი მარხბულად, ვინაიდგან მარხბული ნიშნავს
სახელსა, რომელ არს ხეის ბერი. სოლო თათრულეს სულ-
თანნი, რომელ ესენი ავაზაკთა და ქურდთა კაცთა იყვნენ შემ-
ხურობელ და ღამსჯელ და ჭარბითა გარდამხდევინებულ. სო-

ლო შემდგომად ამისა უმეტეს წარჩინებულ იქმნენ დროსა მეფისა თეიმურაზისა და ირაკლისასა წელსა 1733-სა, რომელჟამსა ამას შინა ეპყრათ ქართლი ოსმალთა, მაშინ არა მტრედსა ვნებსა აძლედა სააღ მახაბელი და სხვანი თათართა და არცა მოწმილებდენ და ბრძოდენ ნიდაგ, რომლისა გამო პატივცემულ იყო მეფეთაგან. ხოლო აწ არიან მახაბელი მოსახლედ: 1) სააღის შვილები, 2) გიორგის შვილები, ხოლო მეორე რეკაზის შვილები და სხვანი კიდევ მდაბალი გვართა ამათგან. პირველსა აქვს ადგილი და ხარისხი პირველისავე თავადისა, ხოლო სხვათა მეორისა და მესამისა ეურთვე ამათნი გვარისანი ძველადვე არიან ბოართის შვილები თავადნი ესენიცა ქრტიანთა სეობასზედ მოსახლენი და არიან ორ სასლად: 1) ბარძიმის შვილები, ხოლო 2) საზას შვილები და სხვანი ბელებსა შვილები მდაბაღნი.

10. თავადი ფაღლავანდის შვილი.

ესენი იყვნენ მოსახლენი, პირველ ნახევანის ნაწილსა შინა ერინჯაქად წოდებულსა და სცხოვრებდენ მუნ წელსა ქრისტეს აქეთ 1184-სა, ხოლო უკანასკნელ ამათნი წინაპარნი სიაცაცისა გამო მეფემან სომეხთამან გამოარეკნა და მოვიდნენ ასაღციხეს და მუნ სცხოვრებდენ. შემდგომად ამისა, წელსა 1600, რა დაიპყრეს საათაბეგო თურქთა, მაშინ მათგანი რომელნიმე გაათათრდენ და დარჩნენ ასაღციხეს, ხოლო სხვანი გარდმოვიდნენ და მეფემან ღუარსაბ უბოძა მამული ძაღინის სეობასა შინა და დაასახლა მუნ და ვინაიდგან ძველადცა იყვნენ კეთილნი და მესამე ხარისხის თავადათცა იხსენებოდენ. ამა მეფემან ღუარსაბმან მიიღო მესამისა თავადობისა ხარისხითა წელსა

«იპერიის» ფოსტა.

თ—ეთს. ლ. ჯ—ერს. თქვენგან დასახელებული ჩინოვნიკი
თვალთაჲ არ დაგვინახავს. უუჩნალს გიგზავნით.

ხ—ოვს ნ. კ—ძეს. ლექსების ბედს შეგატუბინებ.

ქ—ისს. ნ. მ—ძეს. კარგა მისკედრილხართ.

ყ—ის მაზრაში ყ—ჩაეღს. თქვენი ლექსი არ დაიბეჭდება.

უუჩნალს გიგზავნით. თასიჲ ზედ აწერია.

გ—რს. ნ. ხ—ოვს. თქვენგან აღთქმული წერილი ჯერაჲ არ
მიგვიღია. რა მიზეზია? კელთ.

ქ—ისს მ—ელს. თქვენის წერილის პასუხს დაწერილებით
მოგწერათ ნაადგომეკს. და—ლის წერილის ამბავსაჲ
შეგატუბინებთ.

ბანახალეზა.

ამა 1884 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შეიძლება მახათი.

ხელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, სიმონ-სონოვის ქუჩაზე, 1-ს კლასიკურის გამზარის უკან, ნაზაროვის სახლებში, აგრეთვე შაკერდოვის საბუთებში.

მუთარისში, ჭილაძის მარზარაში.

ბათუმში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მარწვლებელ მ. ნათარსთან.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთ წერილი ჯ ფუფი შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზარონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ვისაც ჟურნალთარის დროზედ არ მიუგადეს, კონკრეტ, მარჯე აცნობოს რედაქციას.